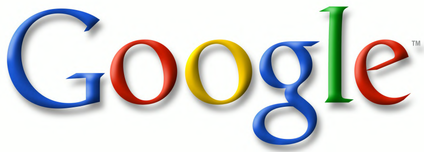

DARAK

ÉS KÁRÁRÓL.

ZI IGNÁCZ

...SI MINISTER MEGBIZÁSÁBÓL

...IRTA

...AN OTTÓ

...ELLATTA

...LY TITUSZ

...KÉPPEL.

...DAPEST.

...1901.

Ex-libris
Charles Atwood
Kofoid
BMC

F. KOSZKOL JENŐ.

I. A SZÁNTÓVETŐ ÉS A MADÁR.

A M. KIR. FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISTER KIADVÁNYAI.

A MADARAK

HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL.

DARÁNYI IGNÁCZ

M. KIR. FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISTER MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

HERMAN OTTÓ

KÉPEKKEL ELLÁTTA

CSÖRGEY TITUSZ.

SZÁZ KÉPPEL.

IVÓ PINTYŐKÉK.

BUDAPEST.

1901.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A FÖLDMIVELŐ, KERTÉSZKEDŐ,

HALÁSZÓ ÉS PÁSZTORKODÓ MAGYARSÁG

HASZNÁLATÁRA.

TARTALOM.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

A mikoron a magyar ember rég megdelelt és elmondhatja, hogy java kenyerét megette, jól teszi, ha számot vetve önmagával, kérdést intéz lelkiismeretéhez, vajjon hasznosan töltötte-é el világéletét, van e még kötelessége, a melynek meg kell felelnie, mielőtt hogy elszólítja a mindenség hatalma, oda, a honnan még nem tért vissza — de senkisem!

Magam is rég megdeleltem, meg is ettem java kenyeremet; elmondhatom az abád-szalóki öreg földmívessel, hogy bizony nekem is beesteledett, éppen csak hogy még nem harangoztak. Számot vetettem én is magammal és úgy találom, hogy volna még kötelességem. Im, kötelességérzetből annak az arasznyi életidőnek, mely a harangszóig még marad, egy részét Tenéked akarom szentelni szeretett magyar

gazda Népem, mert különben is érzem szent kötelességemet, hogy a ki annyit forgolódtam barátságos tűzhelyednél, annyi okulást merítettem szokásodból; — lelked tiszta, romlatlan megnyilatkozásából pedig annyi virágot szedtem és kötöttem bokrétába — mondom, érezem kötelességemet, hogy hála fejében, okulásodra, de gyönyörűségedre is írjam meg ezt a kis könyvet, arról, a mi különben is érzi szereteted melegét: írjak az ég madarairól, azoknak hasznáról és káráról.

Meg is irom úgy, a mint legjobban tudom; a hogyan elég hosszú életem bőséges tapasztalata reá tanított. Megirom pedig szűzen-tiszta magyar nyelven, a melyet házad táján, mezőn, erdőn, legelőn, a pásztortüzet védő enyhelyeken, cserényeidben, kontyoskunyhóidban éppen tetőled tanultam; szemlélődésed józanságán pedig kiesiszoltam, talán fényesre ki is palléroztam.

Áldom is a sorsomat azért, hogy megérhettem, hogy akadt oly férfiu, kit saját igyekezete és a sors kegye magasra emelt — Darányi Ignácz magyar kir. Földmívelésügyi Minister — de azért mégsem emelhette sorsa oly magasra, hogy ne lássa, ne ismerje meg a magyar gazdanép szükségét, okulásra törő vágyát.

A ki éppen azért engem bízott meg e szerény könyv szerzésével. Ezért áldom sorsomat.

El is mondom neki ezen a helyen, hogy bizodalmával örök hálára kötelezett, és hogy azontúl a legnagyobb gyönyörűséget szerezte énnekem, megadván a módot, hogy Te-

hozzád szóljak, magyar Népem, a kihez a vérség és a szeretet ezer szála fűzött.

Ime, szólok is Tehozzád. Hiszen Téged ezer év kevés öröme és tenger bánata, vére és verítéke kötött e földhöz, mely éppen azért kedves és drága Tenéked; mely föld a költő szava szerint: bölcsőd és majdan sírod is — igazi, egyetlen magyar hazád.

Jól tudod Te édes Népem, hogy csak értelem és szorgalom árán tarthatod meg hazádat; hogy számbeli csekély voltodat csak eszed pallérozásával pótolhatod meg; hogy értelemből fakadó szeretettel kell közeledned mindnyájunk szülő anyjához, a természethez, mely alkotó, de romboló hatalmával is oktat, vezérel, hogy megtalálhassad a magad és cseléded kenyerét, hazád földjén boldogulásodat.

Te vagy az, a ki elveted a magot, látod csírázását, a zsenge palánta első kibúvását; a ki megfigyeled növekedését el a megérésig; látod lábas jószágodnak, majorságodnak életre keltét, növekedését, megerősödését; de látod mindennek vesztét, elsatnyulását, kimaradását is; keresed az okot; — néha meg is találod, néha nem. És ha nem találod, akkor kezdődik azoknak a kötelessége, a kik tudásuknál, tapasztalásuknál fogva megadhatják a felvilágosítást, a mint megadom Tenéked én az ég madarainak hasznáról és káráról a mezőgazdaságban. Fogadd a felvilágosítást oly szeretettel, a minővel nyújtom.

A madárképeket egy derék magyar ifjú, CSÖRGEY TITUSZ, mellettem készítette. Benne elevenen lüktet a természet iránti szeretet és ezt képeiben ki is tudta mondani.

Irtam Budapesten, a Magyar Madártani Központban, 1901 újév napján.

Herman Ottó.

PARTI LILÉK V. JUHÁSZKÁK.

A MAGYAR NÉP ÉS A MADÁR.

A példabeszéd tanúságtételei.

Nem igen van a földkerekségnek oly népe, a mely a madár életének megvigyázásában és magyarázásában vetekedhetnék a magyarral.

Nagy mondás; de be is bizonyítjuk.

A nép tudása és bölcsesége őseredetű példabeszédben nyitja legszebb virágát; a példabeszéd pedig nemzedékek tapasztalásának világos tanúságtétele.

Ezért intés a nagyralátó, de dologtalan, lusta embernek ez a mondás:

«*Senkinek sem röpül a szájába a sült galamb.*»

No nem! Meg kell a falatot munkával, szorgalommal keresni; meg kell szolgálni!

És milyen mélyre vág a példaszó:

«*Szegény úrnak galambdúcz a mészárszéke.*»

Bizony, ha elprédálta örökét, ha kerüli a munkát, még ezen alúl is sülyedhet; de bezzeg nemcsak az úr, hanem a legkisebb gazda is, ha préda és czéda!

«*Holló hollónak nem vájja ki a szömit.*»

Nem bizony, mert dögön felébe, fiúmadár pusztításban maga is űzi a holló-gonoszságot.

«*Holló fészkén hattyút keres.*»

Bolondnak vállalkozása ott keresni a tiszta fehéret, a hol a fekete terem, — az ártatlanságot a bűn tanyáján.

És mikor a varjú fölkap a házorom károgójára, mit is kiált csak?

«*Kár, kár Varga Pál*
Hogy a fejed áll.»

Vagyis, hogy megérett az így megszólt ember akár a hóhér pallosára!

«*Sok lúd disznót győz.*»

Ez arról is szól, hogy a gyenge, nagy számban egyesűlve, letorkolhatja az erőset.

De más ám a lúdról szóló tanúság ebben:

«*Akármeddig neveled a libát, csak lúd lesz abból.*»

Más szóval: a kinek czinegefogó a feje, abból a nevelés sem teremt bölcset.

«*Sok sas, sok dög.*»

Mily remek, igaz képe az erőszaknak és következésének; de szól ám a példabeszéd a sas nemes tulajdonságairól is, a mikor mondja:

«*Sas nem fogdos legyet.*»

Nem is illenék a hatalmas madár nemességéhez, hogy hitvány légybe vágja karmait; — intés ez a hatalmas embernek is, hogy kimélje gyönge embertársát.

«*Sokat akar a szarka, de nem bíri a farka.*»

Bizony nem is igen volt a világ folyásában annyi nagyot akaró, keveset biró emberszarka, mint van ma.

Egészen mást és igazat mond ez:

«*Csereg a szarka, vendég jön.*»

Nem is babona, mert a szarka nagyon szemes madár, idegent látva hangot ad s az idegen sokszor vendég is.

«*Hitvány madár, ki a fészkét rutítja.*»

Madárra czéloz, embert talál; mert bizony nem is ritka szerzet az az ember, a kit hitványsága megront, hogy még saját fészkét sem kiméli meg; megszólja, rutítja.

Szegény ember házát mondja *fészkének*, meg is van a hasonlóság: kicsi madár fészke fűszálból készűl, szőrrel, tollal van bélelve — bokor ága hajlik reá, elrejti a fészekrabló elől; — kicsi ember fészke a zsupos ház. Hálóhelyén, vaczkában tollas derekalj, párna hivogat; ráboruló ákácz ágazata védi sok minden bajtól, adja az árnyékot, a melybe emberfia visszavágyik, bárhova veti is a sors hatalma — mert az a viskó neki édes otthona.

«*Ritka madár a jó asszony.*»

Pedig abba az emberfészekbe az kell, mert a nélkül a legszebb ház is csak sívárság tanyája; és ilyen tanyán sok a szégyen, a bánat, a miről aztán már

«*A verebek is csiripolnak.*»

No de legyen elég ebből ennyi; mert ha a tollam nekiszilajodik, nehezen vagy sehogy sem keríti annak a sornak a végét, a melyet a nép bölcsesége a madárból és természetéből kiteremtett.

Bevégzem tehát a sort a szalmafedelű viskók leghívebb barátjával, a háznép gyönyörűségével, a füsti fecskével, mely istállóba, eresz alá, de még a kürtőbe is építkezik; bizodalmas barátsággal tekint a ház életébe; szemed láttára költi ki

és neveli fel kicsinyeit — elszáll télire délszaki vidék messze távolába; de hűségesen visszatér régi fészkéhez, hogy újból gyönyörködtessen nyilaló röpülésével, fiainak ápolásával, etetésével, de azzal az egyszerű dalával is, a mely már hajnal hasadtával hangzik föl és így kezdődik:

Kicsit a kicsinek, nagyot a többinek.

. . . .

Minden családos ember számára ez a legdrágább példa!

A MADÁR SZAVA ÉRTELMEZVE.

Hirtelen belép az udvarodba az idegen, vagy betéved a czellengő eb és azonnal megszólal a kakas. Szavát ekkor úgy értelmezi a Szilágyság népe, hogy azt mondja:

Ki kotoz itt?

Csakugyan, a kakasnak ez a szózata úgy hangzik, mint a kérdés — és az is. A nép eleven lelke emberi szóvá változtatja.

A pulyka nem is szól, hanem pityereg, már hogy a jérczéje. Fázékony kicsinyeit vezetgetve, azt pityergi:

Csak úgy élünk csak-csak-csak!

Erre a fiak felelik:

Még egy ki-csit-csitt-csitt-csitt!

Ekkor berzengésre fogja a pulykakakas, kereket vág a farkával s oda lublubol a jérczének:

Kúdúlással is eltartalak!

Mikor a magyar pór ezt értelmezi, bizony elmosolyodik, mert hiszen pityergő életepárját ő is azon a módon vigasztalja.

Megbúg a ducz ülőfáján a fésüs galamb; a nép szerint azt mondja:

Van borunk!
Van borunk!

Erre a kút melletti fertő pocsolyájából odakiált a torkos kacsa:

Csak csapra!
Csak csapra!

A galamb burukkolása megfelel a csöndes örömnek, a melyet a gazda érez, mikor pinczéje rendben van; a kacsa hápogása megfelel a mohóságnak, melynek nem az okos gazdálkodáson, hanem a prédaságon jár az esze. A magyar ember eleven esze kétféle embert tükröztet a két különböző madár természetében és szavában: a takarékosat és a prédát.

És mikor a tél a kis barátczinegét az erdőből a gyümölcsösbe szorítja, a kis madár ernyedetlen szorgalommal keresgéli eledelét ott, az ágak hónaljában, a kéreg repedésében: csupa alvó bogárság az, mely fának, virágnak, gyümölcsnek kártékony ellensége. Ekkor a kis czinege keresgélés közben így szól:

Nincs, nincs, itt sincs!

A mikor pedig mégis csak talál valami iczipiczi alvó hernyócskát, petét vagy mást, ekkor ezt mondja:

Kicsit ér, kicsit ér!

De azért csupa szorgalom!

Kiül szép sorba az éjjel járó bakcsó, vagy vakvarjú a Tisza fövenyesére; a szava: bak-vak, — bak-vak! A nép értelmet ad a madár szavának, mondván, hogy a vakvarjú ekkor ezt mondogatja:

Jakab pap hat vak bak,
Vadgalamb ül.

Vagyis, hogy értelmetlen, bolond beszéd.

És mikor a hideg, zuzmarás tél beköszönt, a kis hegyes-

kontyos pipiske madár, a szegénység téli barátja, melyről TOMPA MIHÁLY oly remekűl zengett, beszorúl az udvarra, ott keresi szűkös téli eledelét a csűr körül és ha nem jut elég, azt mondja:

Kicsi csűr!

Mikor pedig a kemény hidegtől megcsikordúl a hó s az éhező égimadarak seregei megszállják a falut, a kerékvágást, a pipiske kivánságot mond:

Csiki szűr! Csiki szűr!

Mert a jó abaposztóból szabott csiki szűr vetekedik ám még a bundával is. Szegény ember téli nyomorát így festi a pipiske értelmezett hangja.

No hát még egyet. Jó későre, mikor már kitavaszodott, az erdő és a kert fái kilombosodtak, megjön távoli téli tanyájáról az aranysárga, feketével vegyes szinű málinkó, néhol sárgarigó is a neve. Nagyon szépen szól, akár a furulya méla hangja. És hát mit mond? A fiúnak, a ki fészkét kerűlgeti, azt mondogatja:

Kell-e dió fiú?

A fiú azt mondja: kell hát és követi a madarat, ki messzire elcsalja a fészek tájáról, aztán ott hagyja.

Beléavatkozik ez a gyönyörű madár a falu elöljárósága, de még a szolgabiróság dolgába is! Néha azt mondogatja:

Szolgabiró!

Nagynéha azt is, hogy:

Jó a biró!

De bizony nem egyszer azt is — tisztesség ne essék! — hogy:

Hunczut a biró!

Tudnék biz én még vagy egy jókora könyvre valót; de hát most nem ezen van a sor.

Itt csak arról tettem tanubizonyságot, hogy Teneked, jó Népem, meg van a madár iránt a jóindulatod; eleven eszeddel megérted az életét, hasznát, kárát, szavának megadod a bölcs értelmét is; ez az értelmezés pedig sokszor saját magad és embertársad tükre.

A madár boldogságában látod a magadét; a kit szived kiván és legjobban szeret, az néked galambod.

Hűséges párod, mely meghal, ha elszakasztják, neked gerliczemadarad; mint ennek, ugy a te szíved is megszakad.

És legnagyobb bánatodban úgy keseregsz te is, mint a fiavesztett madár.

A HASZON ÉS A KÁR.

Az anyagi és a lelki.

Ennek a kis könyvnek legfőbb rendeltetése az, hogy a madarak hasznáról és káráról tiszta képet fessen, mert ezen fordúl meg az, hogy a földmívelő kertészkedő, szóval a gazdálkodó magyarság mindenképpen helyesen bánjék az ég madaraival. Indúljunk tehát példabeszédből és lássuk, hogy ez mire oktat?

Azt mondja a magyar példabeszéd:

Ezer varjú ellen elég egy kő.

Tiszta igazság. Egy kőhajintástól felriad a fekete sereg és tova száll. Ha a madár kártételben van, ha megszállotta a zsenge kukoriczát, bizony tíz követ sem sajnál az ember tőle; riasztja, a mint birja. De megváltozik ám a sor, mihelyt a szántás ideje elkövetkezett. Ekkor ugyanaz a varjúmadár másokkal is kedves társa a szántóvető embernek, mert hasznos munkát végez oly szorgalommal, a minő éppen csak madártól telik.

Úgy, a mint az eke vasa belehasít az anyaföldbe és szép sorban fordítja a rögöt, a varjú, a csóka, de még a tolvaj szarka is az eke nyomán halad; okosságtól fénylő szemmel kilesik ezek a csimazt, a kukaczot; nincs az a pajod, a mely kikerűlné a madár figyelmét; ide is vág, oda is vág és megszedi a begyét a szántóvető legnagyobb ellenségeivel: a bo-

gársággal, mely czimaz, pajod, kukacz alakjában vájkál, de nyugszik is a földben, hogy a mikor ideje megjött, kibujjék s folytassa életének pályáját, melynek javarésze kártétel. Ezt a madármunkát mutatja első képünk: *a szántóvető és a madár.*

A mikor a bogárságnak járása van, a mikor az egér felszaporodott, akkor az eke vasa tömérdek eleven, káros, de jó madáreledelt fordít ki: ilyenkor nem egy, nem is két, hanem akár száz varjú, csóka szállja meg a barázdát, hogy felszedegesse a kártevők sokaságát, így tiszta hasznot hajtson az embernek. Nem is nyúl az akkoron a kőhöz! Ebben nyilatkozik meg a nép bölcsesége.

A mikor pedig tavaszra kelve a gazda erős keze az ekeszarvát fogja és barázdát vonva meggyöngyözik a homloka, vajjon mi akkoron az ő gyönyörűsége? Ezt is megmondja az az első kép, a lelki hasznot.

Azt mondja erről Arany János, a magyarok aranyszavú költője:

Kis pacsirta is szánt,
Mint a szegény költő fényes levegőben;
Dalt zengve repült fel, dalt zeng a magasban...
Hallgat leesőben.

Hát ez a kis madár akkoron a szántóvető gyönyörűsége; el is nevezte a nép szántóka madárnak.

De sőt még a szavát is érti a nép, mert az a repeső szántókamadár neki azt mondja:

Felmégyek, felmégyek,
Kérek, kérek
Ekét, lovat;
Lovat, lovat;
Avval szántok,
Úgy élek, úgy élek!

Vagy így is:

Dicső, dicső,
Kikelet, kikelet.
Kivirít, kivirít
A virág, a virág
Mind!

A Te sorsod ez, édes népem; felszáll a Te fohászod is a magasba, mert onnan várja kemény munkád az áldást. Ime, két madárnak a tanuságtétele.

Látjuk, hogy alig van a magyar nép életében szakasz, cselekvés, vagy viszony, a melyben lelke nem fordúlna a madárhoz: hol teste, hol lelke hasznáért.

Tavaszkor megszólal a czinege. Vidám, de intő is a szava. A szőlősgazda megérti. Azt mondja neki az a kis madár:

Nyitni-kék, nyitni-kék, nyitni-kék!

A gazda fogja a kapát, kirendeli cselédségét és belefog a szőlőnyitásba. De bölcsen tudja ám azt is, hogy tavaszra kelve a kis czinege szerelemre gerjed s ettől fakad az éneke. Ugyanekkor már kering a szőlőben is a nedv; ennek élete is gerjed: ki kell tehát szabadítani a takaró alól, hogy rügybe szökkenhessen. Így találkozik a czinegemadár és a szőlő élete a magyar ember értelmében és hasznára.

Nem is babona ez, hanem a romlatlan népléleknek tapasztalásból merített bölcsesége, mely a kis madár kedvességét okosan, eszesen kapcsolja össze a hasznos munkával.

Es hogy már a czinegénél vagyunk, hát édes Népem, a mint már ráczéloztam is, tisztességtudásod nem mondja a nehézfejű felebarátról, hogy «tökfejű», hanem kiindúl a madárfogó ügyességéből, ki jól tudja, hogy a czinege szereti a tökmagot, így a tökből készít kelepczét, ezért mondod azután, hogy bizony annak a boldogtalannak

«*Czinegét fogott a feje.*»

A tisztességtudás is nagy haszon ám, mert így férünk meg egymással!

De még tovább is van. Mily gyönyörűen formálja ki lelked a madarak szavából, élete módjából a regét és a tanítást! Azt regéli, hogy a mikor a poroszlók az Üdvezítőt halálra keresték, a banka azt kiáltotta:

Hup-pu-pu, itt!

A bibicz meg azt:

Búvik, búvik, búvik!

Utána a fűrj, hogy:

Itt szalad, itt szalad!

Mind a három madár tehát áruló volt. De nem ám a kis czinege, mely azt mondta:

Nincs erre! Nincs erre!

Ennek pedig mi legyen a tanúsága? Hallga csak! Az árulásért avval bűnhődik a banka, hogy örökösen piszokban turkál, fiai pedig nyakig ülnek benne a fészekben is; ez tiszta valóság!

A bíbicz meg a fűrj ki van tagadva az erdőből, így sohasem ülhet árnyékos fára. Ez így van.

De a kis czinegén rajta van ám a teremtő áldása: tizenkettőt tojik, tizenkét fiat nevel; így megvan a családi boldogsága! Ez is tiszta igaz! Hát a tanúság mi legyen? Tizenkét madárporonty fölnevelése nagy dolog ám és az a czinegepár csak igazi madárszorgalommal győzi a munkát. Kora pitymallattól késő alkonyatig folyton munkában van; ágról-ágra szállva, kúszva, sokszor fejjel lefelé függögetve járja az erdőt, a szilvást, a gyümölcsöst, a veteményes kertet, apróra vizsgálgatja az ágat, annak minden repedését; szedi a bogarat, a kukaczot és mindazt, a mi a hasznos fának kárára van.

A mikor pedig azt a tizenkét czinege porontyot így táplálja, minden fordulóval hasznot hajt a gazdának. Hát ez ennek a tanúsága!

De tanusága saját életednek is. Te is nagyrabecsülöd az igazságot, nem árulod el azt soha; ez ád Tenéked erőt a házi tűzhely megalapítására, az ivadéknak fölnevelésére – hajnaltól szakadó estig folytatott munkával – akár a kis czinegemadár.

No de mutassak én Tenéked más képet is?

Felhőnyi seregbe verődve száll a seregélymadár. Szétterjed, majd tömörűl; hullámzik, kavarog. A nagy madársokaság szava zúg, mint a malom zúgója.

Szőlőéréskor, cseresznyepiruláskor megszállja a felhőző seregély a szőlőt, a kertet. Bizony nagy akkor a kártétele, mert áll a seregély törvénye, mely egyezik a ludakéval.

Mert ha a lúd belészabadúl a vetésbe, akkor, mint már tudjuk, törvénye ez:

Kiki magának,
Kiki magának!

Tisztesség ne essék, mondván: talán sok embernél is így van ez!

Ha pedig a seregély érés idején elborítja a cseresznyefát, vagy a hamvasodó szőlőgerezdet, akkor meg a maga törvényét zsinatolja, így:

Ki mit kaphat,
Ki mit kaphat!

Mohósága pedig akkoron keményen dézsmáló.

Nem sokat hajt a csősz kurjantására, keveset a kereplőre és csak a mikor a rozsdásból közéje durrantanak, kap szárnyra, de csak azért, hogy kisvártatva újból visszatérjen. Ekkor a seregély ellen való védelem helyén is van. De ez a kártétel az esztendőnek csak egy kis részében lehetséges, a míg t. i. a seregélynek való gyümölcs érik.

Mit csinál ez a madársereg az esztendőnek többi részében? Nagy ám ennek a sorja és tanúságtétele!

A délszaki telelésből korán tér vissza hozzánk a seregélymadár s ekkor nagy foltokba tömörűlve megszállja, sőt elborítja a mezőt, a kaszálót, az ugart és szedi, szedi pitymallattól alkonyatig a sok földibogárságot, annak petéjét, kukaczát s a jó ég tudja még mijét, mijét nem! Akkor is az a törvénye:

Ki mit kaphat!

De ekkor már nem kártétel ám a műve, hanem tiszta haszon — minden fűszál, minden vetés, minden gazda javára.

No és azután beveszi magát a gulyába, csordába, a nyájba és a kondába. Verőfényes időben szépen illeszkedik a legelő jószág árnyékába, szedegeti a térség bogárságát.

Jaj de ekkor megdonog a fekete légy, hogy mételyt szülő petéjét lerakja a jószágra, akkor a jószág megbogárzik. Nekiiramodik, szágúld eszenélkül, hogy menekűlhessen a bajtól. A pásztorembernek tenger baja támad, hogy a kezére bízott, nekivadúlt falkát utolérje, helyreterelje, hogy becsülettel beszámolhasson vele. De a mikoron a seregély jelentkezik és megszállja a gulyát, tudja a pásztor, hogy vége a bogárzás időszakának, tehát megpihenhet.

Mert a bogárzása után métely keletkezik a jószágon. A mikor pedig kinyűvesedik a nyáj: akkor kezdődik a seregélymadár igazi áldása. Megszállja a barom hátát, a sertés, a juh nyűves részét: az állat pedig meg se moczczan, veszteg áll, hogy szárnyas jó barátja, a seregély, szép csinján kifeszegethesse és kiszedhesse a gonosz nyűvet; akkor bezzeg bölcs felcsere a jószágnak az a seregélymadár!

Hát nem tiszta haszon ez?

Hát a bagoly dolga? Ez aztán a czifra és nagyon oktató história! Az alkonyat és az éj madara, a bagoly, kerüli a

napfényt, azért nem szereti az ember; a példabeszéd bizony meg is szólja éjjeli hangjáért:

Bagolylyal huhogass.

Ezt mondja az egyik.

Bagoly is biró a barlangjában!

Hát hogyne! de csak ott ám. Mert a hogy nappal elhagyja az odvát, rásereglik az ég madarainak kicsinye, nagyja; úgy tépi s ott tépi a hol éri. Igen ám, mert tudja, hogy ő keme éjjel járja az erdőt-mezőt; akkor a mikor leszállott az est és minden nappali madár nyúgalomra tért, meg tehetetlen is a sötétség miatt. Ám a baglyok legtöbb fajtája éppen ekkor kél szárnyra, nesztelenűl suhog tova, fényfogó szemével a sötétben is megtalálja és kiszedi a kis madár fészkét. Ekkoron kártékony az a bagoly. Innen az a szólásmód is:

Egész éjjel virraszt, mint a bagoly!

De bezzeg, mikor a házban, a hiúban felszaporodik az egér és neki esik mindennek, a mi rágható, ehető: jó akkor az a bagoly, a melynek gyöngyös a dolmánya és jó az is, a melyet a babona «halálmadárnak» vagy szaváról kuviknak mond; mert hát alkonyatkor ott kuvikol a ház üstökének papján, vagy károgóján.

Hát még a mikor esztendők időjárása kedvez és hihetetlen sokaságra szaporodik fel a pocsik, a mezei egér!

Kaszáló, ugar és minden alkalmas hely tele van egérutakkal, melyek helyen-közön csillagformában összefutnak, aztán nagy egérkapun át vezetnek a föld alá. A mező szinte megnyüzsög. A gazda azt sem tudja hova legyen ettől a csapástól.

Ekkoron pedig az történik, hogy az egérjárásos hely fölött megkering nappal az egérpusztító ölyvek sokasága:

egész éjjen át pedig irgalmatlanúl pusztítja az egerek töméntelenségét a nádi- vagy rétibaglyok felgyülekezett hada. Megszedik ezek a madarak a begyüket húsz, harmincz egérrel; azután rászállanak a fák ágára, emésztenek, a szőrt pedig diónyi, vagy nagyobb gomolyagban kiökröndözik; ott találjuk a hasznos munka e tanujeleit a fák tövében.

Bezzeg hasznos szolga ekkoron a réti-, nádi-, mezei bagoly, meg is bocsájtja a gazda a bagoly hiuságát, a melyről a példabeszéd mondja:

«*Bagoly is azt gondolja, hogy sólyom a fia.*»

Miért is ne nézné el, mikor ebből a példabeszédből is a legnemesebb indulat: az anyaszeretet szól, a melyről bölcsen tudjuk, hogy a legcsunyább porontyot is aranynyal borítja be. Az anya szeme mindég a legszebbet látja magzatjában.

No de szinte hallom a szót, hogy a veréb csak nem lehet sohasem hasznos, mert hiszen a sok kártétellel csak közmondásos szemtelensége vetekedik!

Hát igaz is,hogy a mikor a verebek serege belészabadúl, teszem azt a sarlót, kaszát kérő életbe, nemcsak avval okozza a kárt, hogy teleszedi szemmel a begyét, hanem főkép avval, hogy tetejébe még kiveri a kalászt is. És mikor télszakán rést talál a granáriomba, bizony nagy tolvajlásra fogja a dolgot.

Jaj de mikor beköszönt a nagy hó és a csikorgó hideg, ekkor a verebek seregében elvegyűl még a koplaló sármány, a zsezse is! Hát mit csinál aztán ez a szárnyas sokadalom? Bekalandozza biz az az egész határt és a hóból kiálló kórókról buzgón szedegeti a magot, minek aztán az a haszna, hogy megzabolázza a gazda egyik legnagyobb ellenségét: *a dudvát.*

Hát hiszen helyes, mert szükséges, kártétel idején abba a verébsokaságba a rozsdásból úgy egy félmaréknyi madársörétet belédurrantani — marad azért elég; de mikor a seregek télen át a dudvamagot szedik, akkor bizony hasznot hajtanak.

Ennek a sorozatnak legvilágosabb tanúságtétele immáron az, hogy lehet a madár hasznos is, káros is; de a kár is sokszor olyan, mint az a darab kenyér, a mit a gazda hasznos munkáért a cselédjének ád; mert hiszen igaz, hogy azt a falatot a gazda megvonja a maga vagy családja szájától; de a cseléd megszolgálja. Azonképen a legtöbb madár is.

Ha gyümölcséréskor belé is szabadúl a kertbe, szőlőbe, életbe, ám éven át tisztító munkájával megszolgálja ezt ezerszeresen is. No meg azután a szentírás is mondja: nyomtató jószágodnak ne kössed be a száját.

Mindent egybefoglalva, mint a jó pap az okos prédikáczió végén, mi is a következő nagy igazsághoz jutunk el, a melyről sohasem szabad megfeledkeznünk, hogy tudniillik: ott, a hol az anyatermészet szűzen tiszta és érintetlen, ott nincsen sem káros, sem hasznos madár, *mert csak szükséges van.* Hasznossá és károssá a madár csak ott lesz, a hol az ember megbolygatja a szűz természet rendjét és nagy tömegben termeszteni kezdi maga javára az életet, a gyümölcsöt, a majorságot és egyebet. A termesztmények tömege szaporítja és károssá teszi azt a madárfajt, a mely vele él; de növeli ismét ennek azt az ellenségét is, a mely a felszaporodott, kártévő madárral táplálkozik. Más szóval: a búza tömeges termelése nagyra növeszti a verebek seregeit, így kártékony a veréb; de a sok veréb megszaporítja a karvalyt, mely verébbel él és így még ez is hasznos.

Tehát okkal-móddal kell itt tennünk!

A MADÁR CSALÁDI ÉLETE.

Mikor a madár már meg van érve, mi két, néha-három éves korában következik be, fiasításhoz lát. Kiválasztja párját — tyúkféléknél bizony törökösen: egynél több jérczét, tojókát is — és aztán első gondja a fészek. Hajh, de az a fészek nem egyforma ám és van is erről a magyarságnak egy kedves, nagyon tanúságos meséje, mely röviden szólva, igy hangzik:

Nagyon röstelte a vadgalamb, hogy csak olyan ágból tákolt, silány fészket tud rakni, holott a szarka nagyon rangos, fedeles fészket épít; megkérte tehát a szarkát, tanítaná meg. A szarka jókedvében vállalkozott is. Imhol nekiálltak, szedtek ágat, ágacskát, selymes füvet, mohát és egyebet, a mi egy czímeres fészekhez szükséges. Azután pedig hozzálátott a szarka a fundámentom lerakásához; a mint pedig ehhez a vastag galyat szedte és rakta, folyvást azt hajtogatta:

Csak így, csak úgy!

A galamb tudákos volt, a vastag galyhoz ő is csak értett valahogyan; azért folyton azt felelgette:

Túdom, túdom!

Erre a szarka méregbe jött, odavágta a galyat, mondván:

Ha tudod, csináld!

Evvel elröpült, ott hagyta a tudákos galambot a faképnél és azért nem tud a galamb mai napság sem becsületes fészket rakni.

Azt talán magyaráznom sem kell, hogy ebben a kedves mesében a szarka cserregése és a vadgalamb búgása vagy burukkolása van nagy elmésen értelmezve.

És valóban, attól a lapos, a puszta földbe, fövenybe vájt gödörtől, a melybe a halászcsér tojja két-három tarka tojását, addig a remekműig, a melyet a függő- vagy az őszapóczinege vagy a nádirigó épít, a fokozatoknak egész sorozatai ismeretesek.

De aztán nincsen is meghatóbb, kedvesebb dolog, mint annak a megvigyázása: hogyan építik azok a remeklő kis madarak fészküket; hogyan röpül a kis párocska felváltva tizezerszer ide-oda, mindenkor hozván piczi csőrében egy-egy mohaszirmot, finom gyökeret, fűszálat, majd gyapjút, szőrt és végre finomságos pelyhet; hogyan rakosgat, fonogat; hogyan forgolódik, nyomkod, mig végre kész a természet egy-egy remeke: a puha fészek.

Lássuk most már az ilyen remeket. A legmesteribb alkotás a függő-czinege fészke — II. kép. —. A piczíny madárka tarka; csőröcskéje árszerű és evvel építi meg a párocska nem is egészen két hét alatt ezt a meleg madárotthont, mely egy fűz lehajló ágára van finom háncscsal erősen odakötve és a nyár, a fűz, a gyékénybuzogány és a bogáncs finom gyapjából, röpülő, bolyhos magvából gondosan megszőve, kirakva; oly tökéletesen, puhán és tartósan, hogy nincs kalapos, a ki igy eltalálná. Ez a fészek zacskóalakú; vékonyabb végén bebúvóval, mely néha csöves alakú is. A fészek mindég a viz fölött, szabadon függöget, úgy, hogy a szellő lágyan ringatja; de a szél, a vihar bezzeg csapdossa is; — se baj, a hajlékony ág enged, se tojás, se poronty ki nem hullhat!

Ez a kis remeklés oly tömött és oly meleg, hogy a duna-

II. A FÜGGŐ-CZINEGE ÉS A FÉSZKE.

menti füzeseket búvó ráczság buzgón szedegeti, felhasogatja, hogy tél idején melegítő kapczának használhassa kis gyerekének lábára. A fészek belső csészéjébe rakja le a tojóka öt vagy hét fehér, szinte csak babszem nagyságú tojását, a melyből az anyaszeretet melege tizenhárom nap alatt költi ki a meztelen, vaksi, tehetetlen porontyocskákat, hogy aztán csodálatosan rövid idő alatt anyányivá felápolgassa.

No, de mielőtt hogy tovább haladnánk, jó lesz a madártojással is megismerkedni. A ki csak eszi a tojást, könnyen kérdheti, hogy hát ezen mi lehet a megismerni való? Pedig bizony csudadolog az! Van a tojásnak meszes héjja, néha fehér, néha tarka, néha szines, néha iratos. Belül a vastagabb végen van a levegős üreg, aztán a fehérje, aztán a széke vagy szikje, ebben a csira, aztán a sárgája, aztán a zsinórja. Mikor a csira megtermékenyül és a tojó lerakja a tojást, már a hanyat, akkor kezdődik a költés vagy kotolás, melyet néha csak az anyamadár, néha mind a két ivar felváltva végez. Erre az időre pőrére kopaszodik a kotló madár melle, vére kitüzesedik és a kotló madár azon van, hogy a tojást folytonos-folyvást egyformán melegen tartsa: ül rajta reggeltől napestig, alkonyattól reggelig, alig távozva perczekre is. Közben-közben még meg is forgatja a tojásokat, hogy egyformán melegedjenek. Kis madárnál eltart ez a kotolás tiz napig, de a hattyúnál harminczöt napig is. Délszakon a strucz a nap hevét is felhasználja és van madár, a ki erjesztő halomfészket kapar össze s az erjedés melegét használja fel a kotolásra; a madár neve Talegalla.

A meleg folytonossága fejlődésre indítja a nyomástól megtermékenyített csirát. Erezetek futnak széjjel és egy pont lüktetni kezd: a szív ez! Lassanként alakot ölt a fejlődő csira, madárporonty lesz belőle; és a mikor megérik, csőröcskéjével kivágja magát a meszes burokból.

A mi tyúkféle, mint a fürj, a fogoly, a fáczán, a fajd és

egyéb, annak finom pehelylyel borított csirkéje, a mint megszáradt, azonnal követi édes anyját; azonmódon a récze, a lúd és egyéb úszó vizimadár aprókája is. Bezzeg a többi madárnak a tojásból kibúvó porontyja meztelen, vaksi, sárga szájszélű és tehetetlen, a melyet úgy kell felápolgatni és ha sok a fészekalja, mint a czinegéknél, nemcsak dolga van a szüléknek, hogy a táplálékot beszerezzék, hanem sorrendet is kell tartani, nehogy valamelyik apró éhen maradjon és elpusztúljon.

A madár családalapítása és gondozása a természetnek leggyönyörűbb tüneménye, az emberre nézve pedig nagyjelentőségű és oktató. Ha elgondoljuk, hogy délszakon van *kolibri-madár,* melynek tojása alig borsónagyságú és ott a strucz, melynek tojása akkora, mint az ember feje — de nálunk is itt az ökörszem tojása, mely nem is a legkisebb, és itt a túzoké, mely nem is a legnagyobb — III. kép —, ám ezekben akár kicsinyek, akár nagyok, egyformán kél az élet az anya- és szülői szeretet melegétől, ott bent egy meszes burokban: elismerjük, hogy nagy és remek dolog az! Inti ez az embert is, hogy családi életében egyforma meleget tartson, legyen párjával szemben odaadó, áldozatra kész, mint a madár; és ivadékával szemben is éppen oly hűséges, gondos, mint a madár.

De te kegyes olvasó, azt kérded éntőlem, hogy hát a madarak között nincsen kivétel? Oh dehogy nincs, dehogy nincs! Ott a kakuk, a ki más madár fészkébe tojja le tojását és így menekül a fentartás minden gondjától. No de hiszen: «ne szólj szám, nem fáj fejem» bizony egy árva szóval sem feszegetem, hogy tud-e ilyenekről emberfia, falu, város — de még a tekintetes vármegye is? — Tud ám! eleget!!

De nem erről van most szó, mert még más dologról is meg kell emlékeznünk, nagy röviden, mert különben vastagra talál hízni a kicsinynek szánt könyv.

A madaraknál rendszerint a hím a szebbik szinű — sze-

1.

2.

III. 1. ÖKÖRSZEM-, 2. TÚZOK TOJÁSA.

meink előtt van a kakas; a tojó szerényebb. De a ragadozóknál, mint sasoknál, sólymoknál, héjáknál és hasonlóknál, a tojó a testesebb, erősebb, mert a család felnevelése inkább reánehezűl, ez pedig erőt kíván.

A fiókák hamar fejlődnek s őszre kelve már mind anyányiak s a nálunk termők ekkor már mind szárnyaszabadján vannak; a mi vándorfajta, mind el is költözik tőlünk messze délszakra, legtöbbje tengeren kelve át, talán leginkább a Nilus folyó völgyületébe.

A vándorló madár röpülése nagyon sebes. Még a varjú is, mely Dániából Angliába röpül, óránként 27 mértföldnyit halad az északi tenger fölött.

De a fiókák az első esztendőben nem hasonlítanak mindenben az öregekhez és eltelik némelyiknél három esztendő is, a míg tollazata teljes ékességét éri el.

A szinek kifejlődése legtöbbnyire vedlés vagy lohosodás útján történik, a mikor a madár a régibb tollát elhányja s helyébe új növekedik. Némely madaraknál, így vizieknél, a lohosodás oly általános, hogy hetekre tehetetlenekké válnak, nem tudnak röpülni és könnyen áldozatúl esnek

BARÁZDABILLEGETŐ.

A MADÁRVONULÁS.

A fiasítás után szépségre és csodálatosságra nézve egyenlő értékű a vándorlás tünete, mely oly mélyen indítja meg a legegyszerűbb ember lelkét, szívét.

Fütyül a szél, az idő már őszre jár,
Szebb hazába megy vigadni a madár.

Igy szól a költő; és ha nem is úgy van a hogyan mondja, hogy *«szebb hazába»* — mert hiszen Magyarországnál szebb hazája sem embernek, sem madárnak nem lehet; — de már a zordon tél idejére az a madár, a mely természeténél fogva rászorul, repülve találhat és talál is délszakon oly tájat, a mely éppen akkor enyhe, a mikor nálunk kemény hideg uralkodik és elöli vagy téli álomba, rejtekbe szoritja azt, a miből sok madár táplálkozik.

A mikor pedig őszre kelve a darvak ékalakba sorakozva, búsan krúgatva délnek tartanak; a mikor házunk gyönyörűsége, a füsti fecske, tornyon, háztetőn gyülekezve, egy napon nyomtalanul eltünik; a mikor a kelepelő gólya fölápolt fiaival egyszerre csak elhagyja a viskó kéményén, vagy a kazalvégben álló fészkét és a kaszálón seregbe verődve, mintha tanácskoznék, aztán a sereg mint valami parancsszóra egyszerre szárnyra kap, majd kerengve nagy magasba emelkedik

és végre délfelé eltünik; bizony bánat szállja meg az emberfia lelkét, mert érzi, hogy itt a tél küszöbe, a melyen átlépve meg kell küzdeni a tél szigorúságával, holott a madár, már a melyik, szárnyaszabadjára kelve, könnyü szerivel kitérhet előle.

És ismét mennyire megváltozik az ember érzése, a mikor tavaszra kelve a határról eltisztul a hó, a füzeseken pedig végig fut az ébredező rügyek zsenge zöldje és azután egyszerre beteljesedik a költő szava:

Megenyhült a lég, vidúl a határ
S te újra itt vagy jó gólyamadár . . .

Hire fut az eseménynek a faluban, repeső öröm fogja el a gyereksereget; de a gazda homlokán is, legalább rövid időre, elsímul az a mély barázda, a melyet homlokán a tél nehéz gondja szántott.

Hát még a mikor egy szép, verőfényes napon a falu utczáján járó-kelő kislány egyszerre csak nekiszalad a pocsolyának, vagy a gémeskút itató vályújának és nagyhirtelenül mosdani kezd, folyton azt vetegetve:

Fecskét látok, szeplőt hányok!

Micsoda gyönyörűsége is az a fészkéhez visszatérő madárnak, hogy megérkezett és a jószívű embernek, hogy látja kedves madarát! A fészkéhez visszatérő legtöbb fecskén tisztán látszik, hogy ugyanaz, a mely őszkor elhagyott, hogy tehát valósággal visszatér a fészkéhez; aztán azonnal tatarozni is kezdi, a mire pedig elkészül, férkőző bizodalmával és ficserékelésével már kora hajnalban költi, de gyönyörködteti is a gazdát és háza cselédjét, egész népét.

Ez azonban ennek a remek tünetnek csak gyönyörködtető, a lelkületre édesen ható része. — Az őszi távozás bánatot, a tavaszi visszatérés örömet keltő.

Oktató könyvben azonban a kérdés az: mi ennek a tanu-

sága, a mikor a vonulást a természet örök rendje alapjáról veszszük?

Ha madaraink életemódját éven át gondosan megvigyázzuk, hamar reájövünk, hogy kétféle madarunk van.

Először is olyan, a mely sohasem hagyja el a határt; legfeljebb hogy a havasról a völgybe vonul le, de azért a legkeményebb télen is megmarad egyazon környéken; másodszor van olyan, a mely őszre kelve eltűnik, télen át nem látható; de tavaszkor visszatér.

De ismét van olyan is, a mely a messzi éjszakról éppen télire vonul le hozzánk, azért, mert akkoron fészkelő helyein, messze éjszakon oly irgalmatlan hidegek járják, hogy még a kéneső is csontkeményre fagy. Ezeknek az északi vándoroknak a mi telünk csupa tavasz!!

Az első sorozatbeli madár az állandó, a második a mi költözködőnk, a harmadik pedig nekünk téli vendégünk. A legfőbb kérdés immár az, hogy hova megyen télire a vándormadár? A felelet röviden és szabatosan adva az, hogy oda megyen, a hol nincs oly zordon tél, mint azon a tájon, a hová visszatérni, fészkelni és fiasítani szokott, a melyet őszkor elhagyott.

És miért vonul arra az enyhébb tájra? Azért, mert télen át csak ott találhatja meg táplálékát.

De hát, hogyan tudja meg a madár kalendáriom nélkül is, mikor kél az idő őszre, mikor tavaszra, mikor meg télre? És ha mennie vagy jönnie kell, hogyan tudja, merre van dél és illetőleg észak, tehát merre kell tartania?

A felelet nagyon egyszerű, mert természetes: a madarak ott, a hol tartózkodnak, elborítják az egész területet és a mint annak valamely részén oly változás történik, a melynek a megélhetésre hatása van, azon a részen az ott élő madarak megmozdulnak és indulnak oly legközelebbi tájak felé, a melyek életüknek kedveznek. Igen ám, de hogyan tudják

ők azt, hogy őszkor, tavaszkor merre feküsznek azok a kedvező tájak? Hát bizony jobban és biztosabban, mint a torony emberi őre, a ki annyival többet tud a falu mélyében lakó embernél, a mennyivel magasabb a torony a föld szinénél. Hát még a madár, mely nem torony, hanem felhőjárás magasságára és azontúl tud felemelkedni, tehát nagy messzire lát, hozzá még feljebb-lejebb lakó madártársai mozgalmát is közvetlenül megérzi. És megérzi a levegő áramlásait is.

Az az őszi vagy tavaszi mozgalom olyan, mint a föld népéé, mely együtt érez és úgy, a mint részei megérzik a változást, ez visszahat az egész tömegre és egyszerre csak azt látjuk, hogy «a föld népe megmozdult».

Ámde a megmaradás és vonulás tünetében is ugyanazt a nagy elvet, vagy természeti törvényt látjuk megnyilatkozni, hogy t. i. minden alkotott teremtmény már alkotásánál fogva is, törvényszerű munkát végez az anyatermészetben, mely e nélkül a munka nélkül igen hamar zavarossá, majd végzetessé válnék. A mint elvégzi munkáját, indúl.

Madarainknak, a vándorlóknak, egyik része átkél a Földközi tengeren, részben mélyen nyomul lefelé a délszaki tájba; másik része nem méri át a tengert, hanem már a Balkánon, Törökországban, Görögországban és a Dalmát partok déli részén is kihúzza azt az időszakot, a mikor nálunk téli, amott alig őszies az idő járása.

Nekünk magyaroknak a madárvonúlás tekintetében rendben van a szénánk, mert a hányféle vándor madarat hazánk földjéről csak ismerünk, meg tudjuk mondani, melyik vonúl és átlagosan véve a tavasz melyik napján tér vissza ide, a hol fészkel, fiasít és teljesíti azt a munkáját, a melyet alkotásánál fogva a természet reá ruházott. Majd a könyv végén azokat a napokat meg fogjuk ismerni.

VÉDJÉTEK A MADARAT!

Csak a tudatlan és a gonosz ember bánthatja és irthatja a madarat.

Bizony csak a gonosz és a tudatlan bánthatja a madarat, mielőtt hogy meggyőződött volna, vajjon igazán káros-é az? Már mondottam is, de megismétlem, hogy magában a természetben nincsen sem káros, sem hasznos madár, mert csak szükséges van. Arra szükséges, hogy végezze az élő természetben azt a munkát, a melyet más teremtmény el sem végezhetne.

Károssá és hasznossá az emberre nézve a madarat csak az ember maga teszi akkor, a mikor feltöri a gyepet és beveti oly maggal, mely tömeges termést ad, olyant, a mely madártáplálék is; vagy kertet, szőlőt állít oda, a hol azelőtt nem volt.

Azért a madárnak, de az embernek is a java azt követeli, hogy nagyon is okkal-móddal járjunk el.

Megszámlálhatatlan kincs az, a mit a czinegék, a poszáták, a légykapók és mások, pihenést alig ismerő szorgalma az okos gazdának jövedelmez. Mert a mig a legszemesebb és legszorgalmasabb gazda is csak nagyjából szedheti le a már nagyon is szemet szúró hernyófészket, addig a hasznos madarak raja függögetve, bujkálva, kopácsolva, kapdosva irtja mind azt a kártékony teremtést, a mit az ember meg sem láthat, a mihez hozzá sem férhet.

Van ám erre még számbeli kalkulus is.

A picziny királykamadár éven át három milliónál is több rovart emészt föl mindenféle állapotában: hol mint petét, hol mint bábot, hol mint kifejlett rovart, a mi pedig, ha szaporodáshoz jutna, megint töméntelenséget jelentene. Ezt a madárkát majd le is irjuk. A kék czinege nem is sokkal nagyobb; de éven át hat és fél millió rovart pusztit el; de azután még hol 12, hol 16 fiókát is fölnevel, a mi megint azt jelenti, hogy egy ilyen czinegecsalád huszonnégy millióig való rovart fogyaszt el, vagyis ennyinek kártételétől óvja meg a kertet, az erdőt és óvja mindenütt, a hol csak hozzá fér. A ki pedig tudatlanságból vagy gonoszságból elfogja és elpusztítja ezt a szárnyas munkást, annyival károsítja a közvagyont, a mennyi rovar megmaradt, mert a czinegét, mely a rovart elfogta volna, megölte!

A rovarok világa egyáltalában óriási hatalom, és ott, a hol a tudatlanság nem számolva, irtja vagy csökkenti a rovarokat pusztító egyéb állatokat, a rovarkár évente, pénzben kifejezve, nem százezrekre, hanem száz milliókra rúg. Húsz évvel ezelőtt talán szemébe nevettek volna annak, a ki ilyent mondott volna; de a mióta egy, puszta szemmel alig látható picziny rovar, a fillokszera, tönkretette a leghiresebb szőlős vidékeket: megszünt a nevetés és gúnyolódás.

Lehet tehát beszélni a madarak védelméről is.

A rétségek és műveletlen, gazdátlan területek ősi idejében zengett Magyarország e madarak énekétől, megnyüzsgött tőlük a levegőég, a vizek és erdők rengetege.

Ám ez napjainkban nagyon megváltozott és a rétek eltünésével, lecsapolásával belévágott az eke az ősföldbe és véget vetett sok madártanyának.

Hogy szép, tiszta vetéses táblákat nyerjenek, kivágták a legkisebb bokrot is és evvel lassanként elvonták a leghasznosabb madaraktól a fészkeléshez szükséges alkalmatosságot, a mi pedig öreg hiba volt.

A régentén madárénektől zengő táj csöndes, sőt néma lett; a szemet sem gyönyörködteti a madárnak üditő szemlélése — rossz dolog biz az!

Hozzájárul a délszakon élő népek — bizony főkép az olaszoknak — hihetetlen madárpusztítása, táplálék czéljából. Mindent elfognak, mindent megesznek — még legbizalmasabb barátunkat, a viskó füsti fecskéjét is! Gépen kötött óriási hálókkal elrekesztik a völgyeket, a merre a fáradt fecskemadár vonul. És fel van jegyezve az emberiség gyalázatára, hogy három madárfogó pár óra alatt tizennégyezer fecskét hálózott össze és gyilkolt meg! A mi népünk pedig tavaszra kelve, várja ficserékelő barátját; de az nem jön meg, mert régen betemetkezett kapzsi népek telhetetlen gyomrába!

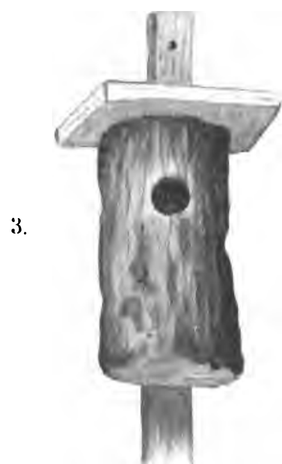
Annál is inkább kell rajta lennünk, hogy mi védjük és szaporítsuk a jó ég szárnyas áldását, lelkiismeretünk megnyugtatására, szemünk gyönyörüségére és gazdaságunk nagy hasznára. Követnünk kell pedig okos népek példáját.

Hogy hát melyik az?

Valamikor, a Jegestenger felé vezető utamban, hosszában végig szeltem Dánia országát, mely szegény tartomány volna, ha nem volna tengere. A földje sokszorosan laposos, semlyékes és buczkás; buczkáit pedig a szívós Hanga növény boritja. Szétszórt szegényes viskók tünedeznek fel itt-ott, melyeknek gazdái szegény turfa-vágók — erdő, kőszén hiányában az ős mocsár kiszárított maradványa itt a tüzelő. No már most a viskók mellett egy-egy apróka, tarka riska van kipányvázva, mint a szegényember tejelő áldása; de a bejáró ajtóval szemben ott van vagy tizenöt lépésnyire a két vagy harmadfél öles pózna is leverve, csúcsán a madarak költőházikójával, a melyben rendesen a seregély tanyázik.

Nagyon szép és megindító látvány volt biz' az, a mikor alkonyat táján a napi munkától fáradt turfavágó kiült a padkára, rágyujtott és mikor letekintett, elgyönyörködött

1.   2.

3.   4.

IV. KÖLTŐHÁZIKÓK.

apróka cselédjein, ha meg fölfelé nézett, elgyönyörködött a seregélypáron, mely az ülőkén csicsergett és pihent.

Az egész szabad Svájczon végig a kertek gyümölcsfáin és minden alkalmatos helyen ott van a költőházikó, benne a kert legjobb, legszorgalmasabb munkásai, azok a czinegék, légykapók, vörösfarkú kerticzék és egyebek.

Ide kell törekednünk, édes magyar Népem, nekünk is.

Tartóztasd vissza gyermekedet a fészekszedéstől, mert az oktalan rablás és a magad kára. — És tudta bölcs Salamon király mit teszen, mikor mondá:

«A mikoron az madárnak fészkére találsz az uton, akárminemü fán vagy a földön, melyben madárnak tojása vagy fia vagyon és az anya ül fiain vagy tojásain: ne vedd el az anyamadarat, sem fiait . . . .» Mózes V., XXII. 6.

Ezekután már csak azzal tartozom Tenéked, értelmes magyar Népem, hogy mutassam meg magát a költőházikót is.

Legjobb az, a mely kérges fából készül, belülről jó tágas odunak ki van vájva, oldalt akkora bejáróval, a milyen a hüvelyk és mutató ujjból csinált karika; magassága olyan, mint a könyöktől a kinyujtott nevendék ujj csúcsáig terjedő hosszúság, még egy kis ráadással.

Látjuk IV-dik képünkön 1. szám alatt a harkály odvát átmetszetben és úgy, a mint maga készíti, 2. szám alatt a mesterséges odút, a mint a kerekes mesterségesen kivájta s ezt persze le kell fedni, a mint a 3. szám mutatja. A 4. szám öblös száju és légykapóknak való. Ezeket vastag ágra vagy törzsre és magasan kell alkalmazni, legjobb odasrófolni. No de van arra pontos mérték is, a mint itt következik: A czinegéknek szánt házikó hossza egy arasz, öt ujj, vastagsága hét ujjnyi, lyuka pedig két ujjnyi átmérőjü, kerek. A seregély nagyságú madarak házikója két arasz és egy ujj hosszú, vastagsága egy arasz, lyuka pedig három ujj átmérőjü. A zöldharkálynak, bankának szánt házikó két arasz és három ujj

hosszú, egy arasz vastag, lyuka négy ujjnyi átmérőjü. Végre a vadgalambnak szánt házikó olyan mint az előbbi, de lyuka hat ujjnyi átmérőjü. No de még a légykapónak is kell házikó! képünkön a 4-ik, mely arasznyi magas, tenyérnyire nyitott és mély szedőkanálnyira öblös.

Ám ezenkivül a táblák között, messze a dülők útjától, meg kell türni azt a pár kökény vagy galagonya bokrot is, hogy a hasznos poszáták és egyebek megfészkelődhessenek.

Avval végzem, a mivel kezdtem: védjétek a hasznos madarat!

ETESSÉTEK AZ ÉG MADARAIT.

Tekintsetek az égi madarakra: mert azok nem vetnek, nem aratnak, sem a csűrbe nem takarnak, mindazonáltal a ti mennyei Atyátok eltartja azokat. *Máté Ev. 6. 26.*

Az úr angyala pedig kiáltva mondá: minden madaraknak, a melyek repdesnek vala az ég közepette: Jőjjetek el és gyűljetek egybe a nagy Istennek vacsorájára!
János Jelenései, 18. 19.

A könyvek könyve, a mint a bibliát nevezni szokás, olyan mint a tenger, mely megtermi a ragadozó czápát, de megtermi a drágagyöngyöt is. Ime e rövidke fejezet élére állítottam annak a nagy tengernek két igazgyöngyét. Az első mondja, hogy a mennyei Atya a természet madarairól sem feledkezik meg, nekik is terítve van a természet asztala. A második azt mondja, hogy a nagy Isten meghívja az ég madarait vacsorára, azaz: megeteti, nehogy éhen hajtsák ártatlan fejöket szárnyaik alá, a mikoron rájuk köszönt az éjszaka és a midőn az étel emésztése során gyűjtik fel az erőt, hogy a következő napon hozzálássanak a madármunkához az anyatermészet és a magunk javára.

Mikoron a kegyetlen tél betemeti a földet, zuzmarája pedig belepi a fáknak legvékonyabb ágacskáját is; a sík vizet ismét vastag jégkéreg vonja be; de még maga a csörgedező patak is hévaras jégkéreg alatt siet tova: akkoron az ég madarainak legkedvesebbjei beszorúlnak a szérüskert sövényére, innen lassanként az udvarokba és faluhosszat az útra, hogy valami silány eledelhez jussanak és ne vegye meg őket

a tél kemény hidege. De sőt még a varjú is bevonúl; felborzolt tollal ott gubbaszkodik a házorom károgóján és csak néha-néha hallatja rekedt kiáltását.

A jámbor czinege pedig nagy bizalmasan beszáll az eresz alá, hogy a koszorúgerenda hasadékaiban keresse az alvó rovart; néha meg épen az ablakra száll, hogy a fája és az üveg között vizsgálgasson. És akkor mintha koczogtatná az ablakot és azt mondaná:

Szórjatok eledelt az ég madarainak!
Majd megszolgálják!

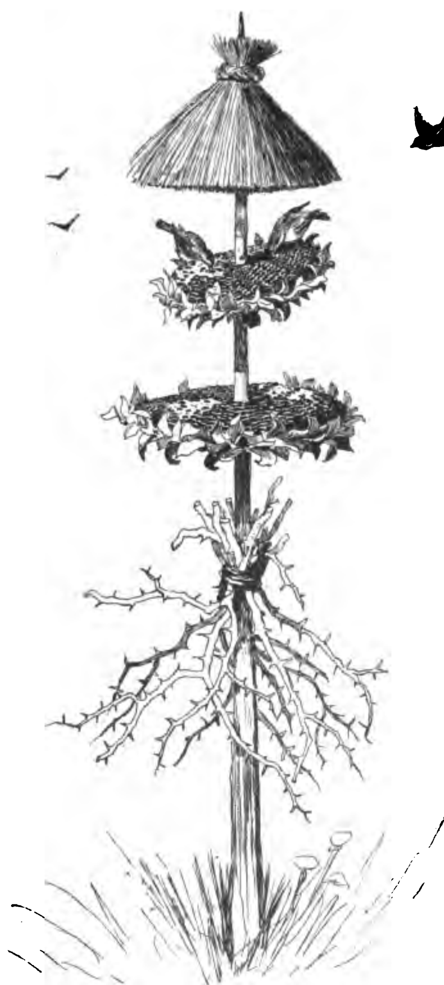
Hát most már azt kérded éntőlem édes Népem, hogy mit és hogyan adjunk, szórjunk?

A ház végében, a szérüskertben, a hol valami csöndesebb hely van, melyre nem jár a majorság, sem az örökké éhes, falánk malacz, ott néha fel kell vágni egy-egy érett tököt, hogy a czinege hozzáférhessen a magjához, mert azt mondja a példabeszéd:

Örül a czinege a tökmagnak.

Egy kis ocsú — rostaalja — mindég akad, hát azt is ki kell szórni, megpótolva egypár marék törekkel a szénapadlásról, a melyben sok a fűmag, szegény sármánynak, pipiskének jó eledele. A jó gazdasszony könyörületes szive juttathat egy kis kölest, néhanapján egy kis kendermagot is. A ki pedig gyönyörködni akar kis madarak vendégségében, örömében, az a kert alkalmas helyén vastagabb végével leszúrja, leássa a fennálló, vékonyabb végén hegyesre faragott póznát és reányársal magjával fölfelé egynehány napraforgót — tányériczát — V. kép. Hogy terem aztán ott a természetnek minden magot is evő madara! Hogy kopácsolja ki és hántogatja a kövér magot!

A mikor pedig a tányéricza üres, akkor a jó gazda leönti

V. MADÁRETETŐ.

olvasztott faggyúval és behinti, jól benyomkodja kendermaggal. A pózna csúcsán csóva- vagy szalmaernyő legyen, hogy gonosz időben védje a kis madarak asztalát. Az alsó részen tövis legyen, hogy a macska se tehessen kárt. Ha elfogyott a napraforgó, közepén átfúrt deszkát tegyetek helyébe és arra szórjátok a madaraknak szánt eledelt.

Van az etetésnek ezer alkalma és ezer módja, le sem kell írni, mert úgy is kitalálja a jó magyar ember szive és irgalma. Úgy is legyen!

HÁNYFÉLE MADARÁT SZÓLITJA NEVÉN A MAGYAR NÉP?

Nem igen akad nép, a mely az ég madarai közül annyit ismerne és annyit tudna meg is nevezni, mint a magyar. Pedig ímitten minden madárnak csak egy, szokottabb nevét teszem ki, a mikor pedig egy és ugyanazon madarat más-más vidék népe más-más névvel is illet!

A mi a kőrösmenti embernek Halászcsér, az a középtiszainak Halászszerkő, a balatonmellékinek pedig Küszvágó. A Kormoscsérnek akárhány a neve: Czigánycsér, Feketecsér, Sorja, Sörje, Czerkó. A Barátrécze a régiségben Barátfű, Hamvasfű. A Gojzer meg hol Szélkiálló, hol Póli, Hujtó meg Teös-teös is. A Bölömbika meg Dobosgém, Nádibika, Ökörbika is. A Poczgém éppen tömérdeknevű, mint: Aprógém, Kisgém, Nádmászó, Panna, Kabak, Kákabiró, Kisbölömbika, Faszkagém stb. Az Aranymálinkó Sárgarigó is, meg Sármálinkó, majd Aranymál, a szaváról Szolgabiró. Aki ki akarja meríteni, úgy készüljön, hogy életét rááldozza és könyvet ír, mert nincs két magyar falu, a mely szakasztott egyformán nevezné minden madarát.

De a mi már azután czímeres madár, az mind egynevű. A Holló mindenütt Holló, talán azért is, mert a magyarság nagy királyának, Mátyásnak czímeres madara; így a Daru, a Hattyú, a Túzok, a nemes Kócsag, a Kerecsen is egynevü.

Hej de aztán a Banka! Mert piszokban turkáló madár ő keme, hát mintha megszólná a sok-sok név, a melylyel a magyarság illeti. Halljuk csak:

Banka	Bugybóka	Dutka	Poklencza
Bubos Banka	Babuk	Daduk	Jututu Banka
Büdös Banka	Babuka	Dudoga	Baták
Babuta	Babutyka	Dod	Szalakakóta
Babuba	Budoga	Büdös dod	Sáros Banka

Pedig ez a húszféle elnevezés a soknak csak a föle; az alja is sok, meg olyan is, hogy bizony minden egyes név előtt meg kellene követni az olvasót; hát még utána!

1 Fülemüle
Poszáta
Barátka
Vörösbegy
5 Csaláncsúcs
Findzsa
Nádirigó
Örvösrigó
Feketerigó
10 Fenyőrigó
Borosrigó
Énekesrigó
Körösztösrigó
Hajnalmadár
15 Famászó
Csuszka
Szénczinege
Kékczinege
Bábaczinege
20 Őszapó
Függőczinege
Királyka
Ökörszem
Pintyőke
25 Házi veréb
Mezei veréb
Meggyvágó
Kenderike
Zsezse
30 Csíz
Stiglincz
Süvöltő
Keresztorrú
Sármány
35 Surgyé
Nádiveréb
Pacsirta
Pipiske
Barázdabillegető
40 Sárgyóka
Leánykamadár
Seregély
Aranymálinkó
Holló
45 Pápistavarjú
Kálvinyistavarju
Csóka
Szarka
Mátyás
50 Mogyorószajkó
Kecskefejő
Sarlós fecske
Marti fecske
Gatyás fecske
55 Füsti fecske
Légykapó
Őrgébics
Bábaszarka
Tövisszúró
60 Feketeharkály
Höcsik
Zöldküllő
Tarkaharkály
Nyaktekercs
65 Kakuk
Jégmadár
Gyurgyalag
Banka
Szalakóta

70 Keselyü
Sas
Parlagsas
Héjja
Karvaly
75 Ülü
Kánya
Vércse
Sólyom
Kaba
80 Ráró
Téli ölyv
Egerészölyv
Fülesbagoly
Réti bagoly
85 Macskabagoly
Kuvik
Fogoly
Fürj
Fajd
90 Fáczány
Császármadár
Vadgalamb
Örvösgalamb
Gerlicze
95 Lovaskócsag
Fattyúkócsag
Szürkegém
Vörösgém
Hajasgém
100 Poczgém
Bölömbika
Bakcsó
Gólya
Feketególya
105 Kanalasgém
Túzok
Reznek
Daru
Haris
110 Vizicsirke
Vizityúk
Szárcsa
Batla
Juhászka
115 Czankó
Pajzsos czankó
Kölessneff
Paprikasneff
Pólimadár
120 Bibicz
Gólyatős
Lotyó
Ugartyuk
Sárszalonka
125 Erdei szalonka
Székicsér
Vadlud
Nyári lud
Lilik
130 Gyöngyvér
Hattyú
Tőkés rucza
Kendermagos r.
Czigányrucza
135 Jegesrucza
Kanalasrucza
Orsófarkú
Telelő rucza
Pergő rucza
140 Paprucza
Kerczerucza
Fütyülő rucza
Gődény
Kárakatna
145 Muszkabukó
Kisbukó
Lósirály
Dankasirály
Halfarkas
150 Lócsér
Halászcsér
Kormoscsér
Buvár
Bubosvöcsök
155 Öklömvöcsök

Nagyon lehetséges, hogy hosszabb is lehetne ez a sor; de mikor most nem telik több!

A MADÁR MINT SZERSZÁM.

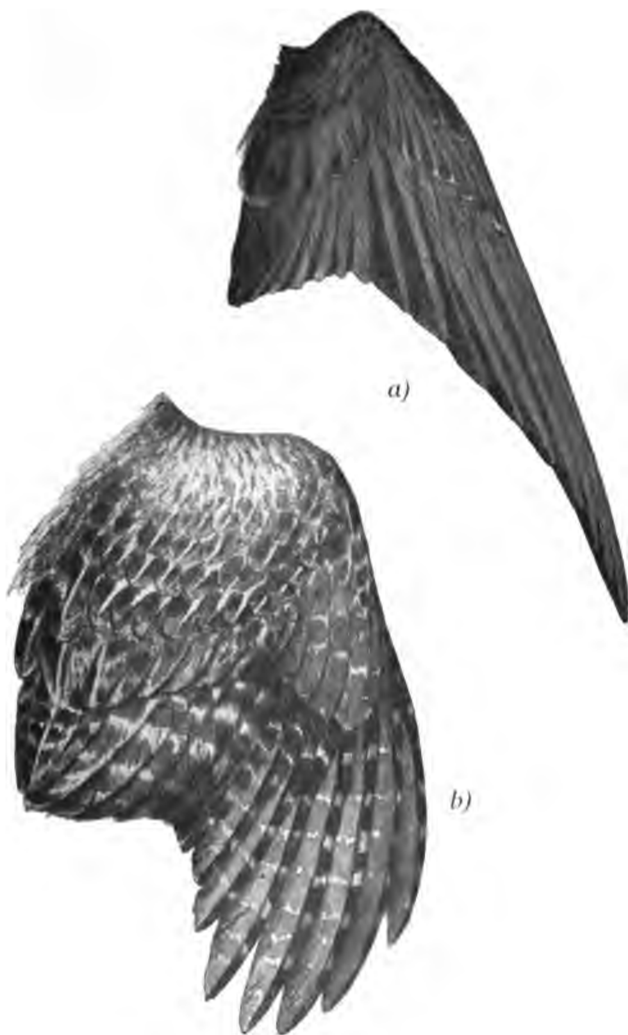
De most már nagy ideje, hogy a madárral mint élő lénynyel alkotása szerint is közelebbről megismerkedjünk. Azt ugyan mindenki tudja, hogy a madár testét toll meg pehely borítja és hogy az, a mi az emlős állatnál az előláb, az a madárnál a szárny, mely, nagy irigységünkre, arra szolgál, hogy a madár röpűlhessen.

Igen ám, de a hányféle a madár, annyiféle a röpülés, mert más-más a szárny alkotása.

A fecske szárnya — VI. kép *a)* — meg a kerecsen sólyomé hegyes és e madarak csak úgy nyilalnak a levegőben; ezek *röpülve fogják el a prédát, a melylyel táplálkoznak, máskép meg sem élhetnének.*

A fogoly szárnya — VI. kép — *b)* ellenben el van kerekítve, kemény, nem hasítja a levegőt, csak sebesen verdesve bírja keléskor a madarat, éppen azért burrog; és ha nagy a fogolycsapat, bizony dörög is. A fogolynak nem is arra való a szárnya, hogy röpüléssel fogdossa a prédáját, hanem csupán arra, hogy helyről helyre költözve, egyébként gyalog szedje táplálékát.

Mit tanulunk ebből? Azt, hogy annak a sokféle szárnynak megfelel a sokféle röpülés és hogy a szárnyaknak ez a sokfélesége is reászorítja a madarat bizonyos feladatnak a teljesítésére. Olyan ez, mint a hadsereg, mely csak akkor tökéletes, ha gyalogsága, lovassága, tüzérsége és a többije van.

VI. *a)* A FECSKE- *b)* A FOGOLY SZÁRNYA.

Ezek is más-másképpen mozognak; de azért egyenként és összesen szükségesek, egymást nem pótolhatják.

No, de a szárny még csak hagyján! Rá kell nézni arra a VII-dik képre, a mely a fejeket és kivált a csőröket ábrázolja. Akár csak a körorvos úr szerszámtáskáját nyitnók ki. Nézzük csak össze a tábla számait a fejekkel és a csőrökkel.

1. Az erdei szalonka; csőre olyan, mint az esztergályos kanalas fúrója, hozzá hegyén érező, mint az ember ujja. Ez az eleven fúró benyomúl az erdő puha földjébe, hegye kitapogatja és elcsípi a gilisztát és egyebet.

2. A muszkabúvár csőre kampós is, széle szerint fűrészes is; mindez arra való, hogy a legsíkosabb halat is biztosan elfoghassa.

3. A meggyvágó csőre hatalmas kúp és arra való, hogy a legkeményebb cseresznye- vagy meggymagot is könnyű szerivel ropogtassa.

4. A kedves barázdabillegető csőre árforma; a természet tisztára szúnyogszedésre alkotta.

5. A nagy szürkegém csőrének káva-élei akár a kés, oly vágók; — bezzeg jaj is még a síkos czompóhalnak is, ha az élek közé kerül.

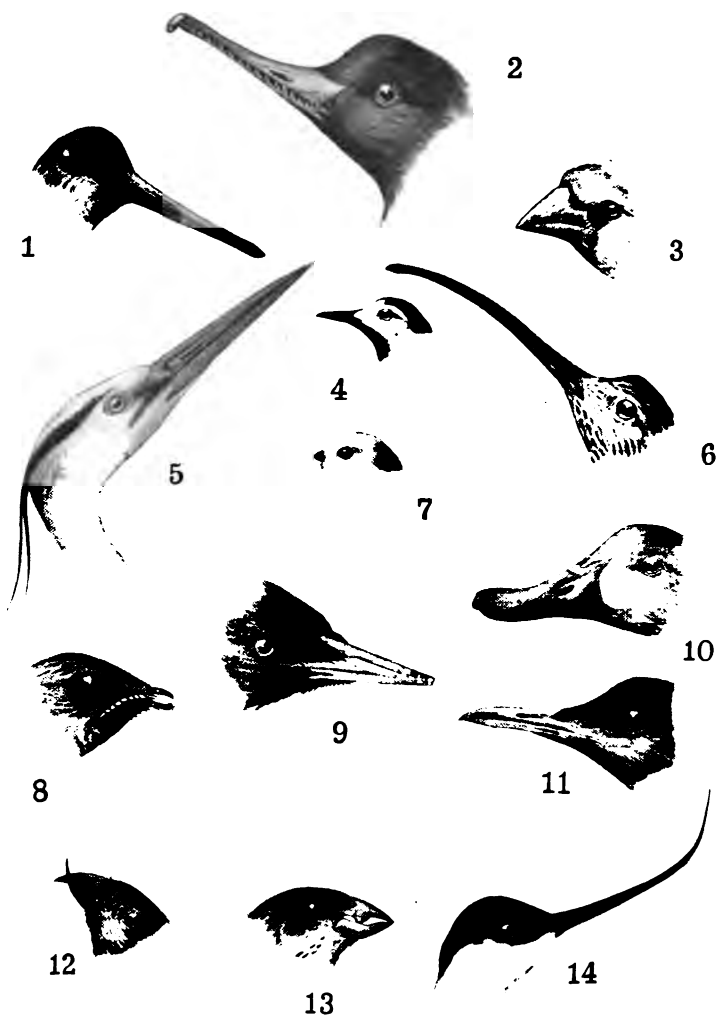
6. A póli, vagy teös-teös madár csőre lefelé görbűl, behatol az iszapba, hogy mélyről is szedje eleven féreg-eledelét.

7. Az őszapó-czinege csőröcskéje ezekhez képest csak egy petty; de így jó, mert csak ilyennel szedheti ki a legfinomabb ágacskák hónaljában megbúvó apró bogárságot.

8. A kecskefejő csőre piczìny, de annál öblösebb a szája; ha kitátja, mint valami kamzsaháló, úgy tátong és igaz, hogy evvel foghatja csupán az éjjel járó-röpülő bogárságot.

9. A harkály csőre meg olyan, mint az ács csapoló fejszéje, mert csak vágással juthat el a korhadó fában rejlő kukaczhoz, a fa nyüvéhez.

10. A rucza csőre ismét lapos, szélein reszelős, egészen

VII. A MADARAK CSŐRE.

1. Erdei szalonka. 2. Muszka buvár. 3. Meggyvágó. 4. Barázdabillegető. 5. Gém. 6. Pólimadár. 7. Őszapó. 8. Kecskefejő. 9. Harkály. 10. Vadrucza. 11. Sirály. 12. Keresztorrú. 13. Surgyé. 14. Gulipán.

arra van alkotva, hogy eledelét a vizek zavarosából kiszűrögesse.

11. A dankasirály orra kitűnően arra van alkotva, hogy a vizek színéről szedegesse a felvetődő vizibogárságot; de a hol tömegesen fészkel, eljár nagy buzgalommal az eke nyomán is; ekkor nagy áldás.

12. A keresztcsőrű madár csőre igazi szerszám, mert a fenyőtoboz pikkelyei közül csak ilyen csőrrel lehet a lapos magot kimorzsolni.

13. A surgyé-sármány csőre is igazi szerszám és arra való, hogy a kemény magvakat mint valami sutú felhasogassa.

14. A gulipán csőre éppen fordítottja a póli — 6 — csőre-formájának; a póli «hozzád», a gulipán «tőled» szántogatja ki a prédáját.

Ebből is láthatjuk, hogy a madár szervezete már csőre formája szerint is a különböző táplálékhoz, természetéhez és tartózkodásához van szabva, éppen mint szárnya szerint is.

A most mondott törvény a lábak alkotásában is nagyon szembeszökő módon nyilatkozik meg. Lássuk csak a VIII. képen.

1. A mezei pacsirta lába sarkantyús, csak tipegésre alkalmatos.

2. A fáczán lába szakasztott olyan, mint a tyúké; győzi a járást, a futást is.

3. A sas lába hatalmas, hegyes karmaival tiszta ragadozó szerszám.

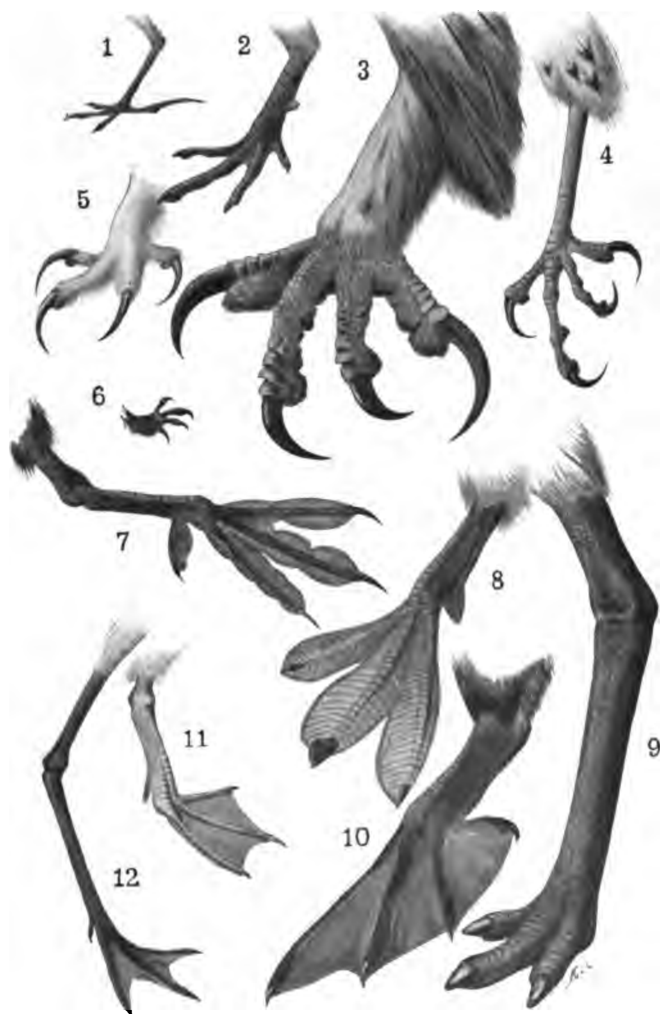
4. A karvalyé szemölcseivel fojtogató is.

5. A bagoly lába ugyancsak ragadozó.

6. A lábatlan fecske lába már csak falon való megkapaszkodásra alkalmatos.

7. A szárcsa lábának ujjai karéjosak, úszásra még nem tökéletesek, de a víz lábolására, bukásra jók.

8. A búbosvöcsök lába oldalt lefelé vágó, azért bukásra kiválóan alkalmatos.

VIII. A MADARAK LÁBA.

1. Pacsirta. 2. Fáczán. 3. Sas. 4. Karvaly. 5. Bagoly. 6. Lábatlan fecske. 7. Szárcsa. 8. Búbosvöcsök. 9. Túzok. 10. Kárakatna. 11. Vadrucza. 12. Gulipán.

9. A túzok lába erős, csak három ujjú és talpas; futásra igen kitünő.

10. A kárakatna lábának mind a négy ujját úszóhártya köti össze; kitünő bukó és víz alatt úszó. Felkap a fára is.

11. A vadrucza lábának csak három ujját köti össze az úszóhártya, ezért a vizek szinén való úszáshoz kitünő evedzőláb.

12. A gulipán hosszú lábán az ujjakat csak tökéletlen úszóhártya köti össze; ez a láb gázolásra igen jó; de szükségben evedzőnek is szolgál.

A szárny, a csőr és a láb sokfélesége és czélszerűsége arra oktat, hogy egy határnak a vadmadara is bizony csak községet alkot; mert hiszen az emberalkotta község sem volna tökéletes, ha csak egyféle hivatású ember lakná; kell bizony abba is sokféle mesterember, sokféle szerszámmal, hogy a sokféle szükséges munkát elvégezze, akárcsak a sokféle madár a határ szabad természetében.

A MADÁR TERMETE ÉS RÉSZEI.

Noha a gólya és az ökörszem között nagyságra és a tagok, meg a részek arányaira nézve akkorra különbség van, hogy akár azt hihetné valaki, hogy sehogysem egyeztethetők, az egyezés mégis könnyen lehetséges, mert a test boritéka mindkettőnél a toll, a testrészek ugyanazok, csakhogy mérték szerint nagyon különbözők. Vegyük magyarázatunkhoz akármelyik rigónak a rajzát és kikapjuk minden madárra nézve a szükséges elnevezéseket, a melyeket a madárfajok leirása végett ismernünk kell.

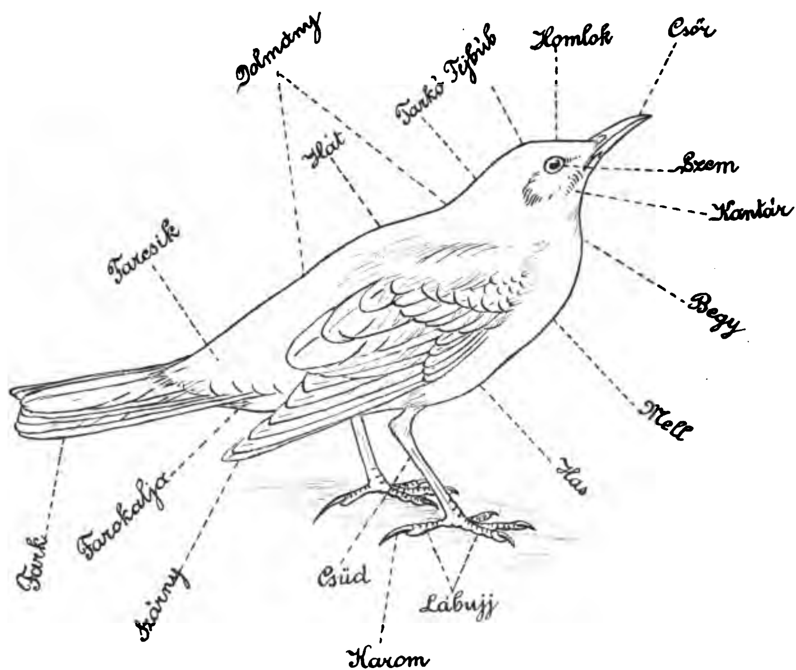
Kezdjük tehát a rigó fejen, a csőrön átmenve a hátra, a farkra, aztán alúlról ismét fel a fej legkiállóbb részéig, a csőrig.

Van tehát a madárnak *csőre*, ennek felső és alsó *kávája*: van *homloka, fejebúbja, tarkója, háta, dolmánya, farcsikja, farka, farokalja, szárnya*, a lábnak *csüdje, karma, lábújja, hasa, melle, begye, kantárja, szeme*. A rajz világosan mutatja, hogy melyik részre tartozik a szó. Azt nem is kellett külön kimutatni, hogy a szárnynak van *fedő-* és van *evedző* tolla, a farknak pedig kormánytolla.

Mindent le nem irhatunk, mert nagyon megvastagodnék a könyv és bekövetkeznék az, a mitől a nép böles mondása óvogat, hogy t. i.:

A ki sokat markol, keveset szorit.

No de a mi fontos, az meglesz.

IX. A MADÁR TESTRÉSZEI.

A MADARAK LEIRÁSA.

HASZNOS.

1. A BARÁTKESELYÜ.

1. A BARÁT-KESELYŰ.

Egyéb neve: barna keselyű, csuklyás keselyű.

(Vultur monachus.)

Leirás. Pulykakakasnál is hatalmasabb testű barna madár; nyaka tövén tollcsuklya, feje kopasz kevés pehelylyel, kékes bőrrel, ezekkel emlékeztet a csuklyás barátra és innen a neve; csőre kaczoralakú, hatalmas, dögbőr szakgatásra termett; csűdje meztelen, kékes, karma erős, de nem éles, inkább megállásra alkalmatos; szárnyával két méternél is többet karol. Rendesen csak egy fehéret tojik; husángokból rakott fészke fák koronájában áll és megbirja az embert; fiát fehér pehely borítja.

Élete módja. Leginkább döggel élő madár, mely csak szükségből veti magát eleven prédára. A mikor a magyarság a dögöt éppen csak a telek vagy a falu végébe hányta, pusztán, legelőn pedig ott hagyta, a hol kiadta a páráját: a keselyűk minden faja hamar ott termett és varjúval, hollóval egyesülve, rövid időn végzett a bőrrel, hússal, belekkel, sőt a letördelhető csonttal is. Evvel nagy jót tett a közegészségnek.

A keselyűk reggelenként hálóhelyeikről, havasok ormáról, kerengve a felhőkig emelkednek a tájak fölé, hogy a dögöt észrevegyék; hétszámra birják a koplalást; de prédára akadva úgy teleszedik a begyüket, hogy nem is birnak szárnyrakapni.

Hajdanában keselyűk követték a hódító népek seregeit, így hadverő őseinkét is, mert nyomukon hullott a keselyűk eledele. Evvel kapcsolatos a magyarságnak a Turulról szóló regéje is, a mely madár a hadak útját mutatta volna.

Arany János «Keveháza» czímű költeményében így zeng a keselyűről és társairól:

Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű:
Mert holnap ilyenkor halott
Százezrivel fog veszni ott.

A mióta az elhullott jószág temetését törvény rendeli, a keselyű minden faja nagyon megfogyott Magyarországon.

KÁROS.

2. A SZIRTI SAS.

2. A SZIRTI SAS.

Egyéb neve: kőszáli sas, arany sas, aranyfejű sas.

(Aquila chrysaëtus.)

Leirás. Lúd nagyságú, de hatalmas szárnyú, széles farkú, azért testesebbnek látszó, nemes madár. Színe barna, feje, tarkója rozsdaszínű — ezért arany sas — farkatöve fehér, vége széles, sötét szegővel. Lábszára gatyás, csűdje végig tollas; lába sárga, karma nagy és éles; csőrének felső kávája kaczoralakú, tövén sárga hártyával borítva; szeme barna, merész tekintetű. Fészkét rendesen sziklákra rakja; kettőt, ritkán hármat tojik, a tojás színe fehér alapon tarkás; egy tojás többnyire záp; fiait fehér pehely borítja.

Élete módja. Költés idején fészke táján tartózkodik és nemes természetét követve, eleven prédára csap, melyet hatalmas karmaival ragad meg. Zerge-, őz-, kecskegidó, bárány, havasi nyúl a rendes prédája. Őszrekelve messze vidékeken kalandoz, le az Alföld síkságáig, hol nagy pusztítást végez nyúlban, ürgében, egyáltalában futó vadban. Dögre csak a végső szükség viszi. Verőfényes napokon kerengve és vijjogva oly magasra száll, hogy az ember szeme elől eltűnik. Szeme a Nap fényét tűri.

A sas a nemesség és bátorság jelező képe; igazi czímeres madár.

Petőfi Sándor a sasban a hazához való hűséget tisztelte és erről mondja «Az elhagyott zászló» czímű versében.

Ha a fecskék ledérek
'S éghajlatot cserélnek,
Mi sasok nem cserélünk.

Mert a fecske télire elvonúl, a sas helyt marad! A nép bölcsesége ezekben a példabeszédekben szólal meg:

Sok sas, sok dög.
Sasnak sas a fia.
Sas legyet nem fogdos.

Hazánkban a szirti sas még nem éppen ritka; de nem is valami gyakori; bajosan is irtható, mert igen óvatos.

KÁROS.

3. A KÁNYA.

3. A KÁNYA.

Egyéb neve: vörös kánya, fecskefarkú kánya, villásfarkú kánya, kurhejjá, hejő, tikhordó kánya, saskánya.

(Milvus milvus Cuv.).

Leirás. Nagyobb a hollónál, hosszabb szárnynyal és farkkal: fölszine rozsdavörös sötét szárfoltokkal és szegésekkel; farka nagyon villás. A tojó kevésbbé szines, a fiak még kevésbbé azok. Lába gatyás, csűdje meztelen, karma elég erős, hegyes; csőrének felső kávája kertészkés alakú. Szemesillaga czüstfehér; csőre tövén sárga viaszhártya. Merész tekintetű, szép röpülésű ragadozó madár, mely leginkább a sikság erdeinek legmagasabb fáira rakja fészkét; fészekalja 2 –3 ritkán 4 tojás, zöldes fehér földön agyagos foltokkal, irásokkal és pontokkal tarkálva.

Élete módja. Röpülése igen szépen kerengve-lebegő és néha nagy magasságba is viszen; de prédáját a földről szedi és ekkor közel a föld szinéhez úszva-röpül, hogy prédáját közelről érhesse. Felszedi az egeret, a gyikot, a kigyót, a még tehetetlen madárporontyot; de különösen ráveti magát a még pelyhes csirkére, libára, kacsára, szóval a baromfira. Ezért különösen káros. Ezt csak az enyhiti meg, hogy igen gyáva, annyira, hogy a jó kotló még el is veri; de aztán kotló legyen ám, mert a példabeszéd még is csak azt mondja:

Még a tyúk is le lapúl, mikor kányát lát.

Mikor pedig a gyerek rakonczátlankodik, bizony kiszalad még a legjobb anya szájából is a szó:

Vigyen el a kánya!

A libalegelő szegény mezitlábosainak tavaszszal, a mikor a zsenge gyepet a pelyhes majorságnak nagy sokasága szinte elboritja, nagy réme a kánya és a mikor meglebben a tájon, a libaőrző gyerekek bizony neki szaladnak kiáltással, kendőlobogtatással, dobálással ugyancsak riasztják a gonosz madarat, legtöbbször sikerrel; de néha bizony nem és akkor odahaza bizony elkövetkezik a hadd el hadd. — A kánya sehol sem gyakori; de nálunk még jócskán van. Télire tőlünk melegebb tájra vonúl, József-nap körül ismét itt terem.

HASZNOS.

4. AZ ÖLYV.

4. AZ ÖLYV.

Egyéb neve: egerésző, egerésző ölyv.

(Buteo buteo L.)

Leirás. Szín és tarkítás szerint nagyon sokféle változatosságot mutat. Hollónál nagyobb, zömökebb ragadozó madár. Legállandóbb jegye az, hogy a csőr tövének viaszhártyája és a meztelen lábcsüdje sárga, orralyuka körtealakú, a szem csillaga szürke vagy barna; az evedző és kormánytollak szára fehér; a farkavége elvágott, a fark pedig tizenhét sötét rovott szalagot mutat. Néha inkább fehéret, néha barnát, néha feketést mutató madár. Csőre felső kávája ívesen hajló, élén kissé kiszélelt. Fészkét a legmagasabb bükk- vagy tölgyfákra rakja, fészekalja 3—4 tojás; ritkán fehér, legtöbbször világos alapon agyagos foltozattal és szeplőzéssel.

Élete módja. A hegységet és a síkot egyformán kedveli, télszakára tőlünk délibb vidékre vonúl; de enyhe teleken megmarad. Röpülése szép, úszó; kerengve pedig «kiő-kiő-» vijjogást hallatva, nagyon magasra röpül; kerengése igen szép és csavarosan viszen fölfelé. Lengén röpülve fölszedi a békát, gyíkot, szükségben még a mérges kígyót is; de hörcsök, vakondok, patkány, kis nyúl mellett főfő tápláléka mégis csak az egér; a mely csemegéből egyszeri jólakásra kell 20—30 darab is. Ezt az ő főeledelét lesve szerzi, leginkább úgy, hogy petrenczére, boglyára, karóra, száraz fára felkap és mozdulatlanúl ülve, éppen csak a fejét forgatva, kivárja az egeret. Ekkor szárnyat bontva lecsap és felszedi prédáját. Egérjárásos években a megtámadott tájra az ölyvek felgyülekeznek és ugyancsak lakmároznak. A hálóhelyek fái alatt ilyenkor százával hever a kiökrendezett egérszőr-gomolyag.

Ekkor jól tenné a gazda, hogy egeres tagjára ülőfákat állítana, hogy az ölyv letelepedhessen és lesbe állhasson. Embermagasságú, karvastagságú husáng, feljül keresztfával elégséges erre a czélra. Igy az ölyv a gazdának hasznos.

Igaz, ha fáczányosba veszi be magát, vagy oda, a hol a fogoly, a nyúl védve van, nagy kárt okoz.

Nálunk még bőven van.

KÁROS.

5. A KARVALY.

5. A KARVALY.

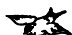
Egyéb neve: kis karvaly, verbésző karvaly, verebésző, karoly, karuj madár.

(Accipiter nisus L.)

Leirás. A hím gerle-, a tojó sokszor galamb nagyságú is; de hosszú farkú; lábcsűde karcsú, hosszú és meztelen; karmai tűhegyesek; az ujjak talprészén kiálló fojtószemölcsök; csőrének felső kávája hirtelen hajlású, tövén a viaszbőr zöldessárga. Szemcsillaga aranysárga. Színe felül kékesszürke, alul hasfelén egészben világos alapon harántúl csíkos. A hosszú farkon öt sötét, szalagszerű, róvott sávoly. A karvaly legszívesebben fenyvesekben fészkel a sűrűben, 4—5 méter magasban; de fészket is foglal a varjaktól. A fészekalja négy-öt, ritkán hat, nagynéha hét tojásból áll, a tojás meszesfehér, vagy zöldes, agyagos szeplővel.

Élete módja. Noha egészben véve kis madár, igen nagy rabló és ez villogó sárga szeméből azonnal kitetszik. A veréb nagyságú apró madaraknak valóságos réme, mely prédáját a magasból «lökve» és röptében fogja el. Mint igazi rabló, barázda hosszában, sövény vagy erdőszélen, kazal tövében röpülve, lopakodva kémleli ki prédáját, leginkább a seregbenjáró madarat, s a mikor kikémlelte, oldalt vágódik, kerengve magasra száll és a mint a sereg szárnyra kap, ereszkedik; kellő magasságba érve, szárnyát testhez kapja és mint valami ólomdarab lezuhan a kiszemelt menekülő áldozatra, melyet azon röptében karmával nyakon ragad és megfojt. Ezután lassabban röpülve bokortövébe vagy hancsikra viszi és begyre szedi. Éven át kitart nálunk; nem ritka, de nem is gyakori.

Szín és alak szerint szakasztottan mássa a holló nagyságú, de hosszú farkú *héja,* vagy hejjő, tikölőkánya, kara vagy galambász, mely tyúkra, galambra, fogolyra nagy veszedelem. Ez a régiség *karmadara* vagyis a karon hordott vadászó karvalya, melyet belső Ázsia népei, teszem a kirgizek, manapság is nagy kedvvel szárnyasok vadászatára használnak. Ifjan kiszedve hamar szelidül. A hová beveszi magát, rettenetesen pusztít, nevezetesen a tyúkok között.

6. A KABA.

6. A KABA.

Egyéb neve: herjóka, fekete vércse, bajuszos vércse.

(Falco subbuteo L.)

Leirás. Gyenge galamb nagyságú, de nyulánkabb madár; a szárny hegye a fark végét éri, vagy azon túl is jár; kantárja erős, így széles bajuszt alkot; lábai, csőre tövén a viaszhártya sárgák; szeme sötétbarna, nagyon merész tekintetű; csőre tövén sárgás, hirtelen hajlású kampója fekete, felső kávája fogszerűen kivágva; háta palaszinű, melle, hasa világos földön sötéten hosszában foltos. Kisebb erdőkben magas fák tetejére rakja fészkét, a fészekalja három-négy tojás, a tojások halavány rozsdasárga alapon sűrűn rozsdabarnák, szeplőzve iratosak.

Élete módja. Legsebesebb röptű merész sólymunk, mely elfogja még a fecskét is és a hol megjelenik, nagy riadalom támad az apró madarak között. A fecskék vészkiáltással nyilalnak az eresz alá; a pacsirták és az ezekhez fogható kis madarak meglapúlnak; meglapúl azonban a fürj és a fogoly is. A mi kis madár röptében van, az inaszakadtig fölfelé igyekszik, hogy a kaba ne kerülhessen felibe, mert akkor veszve van. A kaba mind azon mesterkedik, hogy röpülve menekülő áldozata felibe kerekedhessék és ha ez sikerül, irtóztatóan sebes zuhanással lecsap reája. De reá megy a kaba szöcskékre, éjjeli pillangokra – alkonyatkor – sőt ujabban azt is megvigyázták, hogy elkapja még a méhet is. Csak dögre nem száll sohasem. A régiségben a kabát kis madarak vadászására is használták a solymászok. Noha a kaba igazi sólyom és igy rokona őseink kedves vadászó solymának, a kerecsennek, a nép éppen úgy, mint a tudomány valami ölyvszerűt is érez a megjelenésében és innen a példabeszéd:

Elfajzott mint a Kaba, sólyom nemzetéből.

Korunkban nagyon megszerette a vasutat. Versenyt röpül a vonattal, hogy a felriadó kis madarakat elkaphassa.

Hazánkban még nem ritka.

HASZNOS.

7. A VÉRCSE.

7. A VÉRCSE.

Egyéb neve: vörös vércse, szélverő, széltapogató, nyerítő.

(Cerchneis tinnunculus L.)

Leirás. Akkora, mint az előbbi, de karcsúbb, hosszabb farkú, farka messze kiáll a szárnya hegyén túl, mely szép szürke, végén széles, sötét keresztszalaggal, legvége fehér; háta agyagvörös sötét foltozattal, hasafele világos, sötét szárfoltokkal; csőre hirtelen lekonyuló kampóval, tompa foggal, tövén a viaszhártya mint a láb is sárga. A tojó farka, sok keresztcsíkkal, a vége mint a hímé. Fészkelésre legjobban szereti a romokat, a tornyokat, sziklákat, a Balaton körül és Dunamentén a földes szakadékokat, és csak ritkán fákat, a fészekalja négy-öt, ritkán hatnál több tojás, mely világos alapon sűrű foltozattal és szeplőzéssel bír.

Élete módja. Ügyesen röpülő ragadozó madár, mely azonban képtelen kis madarat röptében elfogni. De nagy mestere a függögetésnek, a mely abban áll, hogy falusi torony magasságban egyszerre csak egy helyen marad az által, hogy a farkát kiterjeszti, lefelé tartja, a nyitott szárnyával pedig sebesen verdes. Igy függöget kaszálók, szántóföldek, ugarok felett és barna, éleslátású szemével kilesi a magasból különösen a lyukából kijáró egeret, ürgét; de néha a madárfiút is kilesi és kiszedi a fészekből; viszi a tücsköt, szöcskét, kabóczát, a gyikot is; de az egér mégis főeledele s azért hasznos. Ha függögetve kileste prédáját, testhez rántja szárnyát és zuhan, de a föld színe fölött kiterjeszti a szárnyát, nehogy összetörje magát; a prédát a földről felkapja. Az apróbb rovarokat röpülés közben kieszi karmai közül, a nagyobb prédát csendes helyre viszi. Egészben lármás madár, mely gyakran hallatja nyerítésre emlékeztető hangját. Keményebb teleken elvonúl. A magyar nép dala ezt zengi róla:

Hússal él az, mint a vércse,
Hogy a fogát meg ne sértse.

Magyar földön a leggyakoribb ragadozó, mely nem riadoz a várostól sem.

KÁROS.

8. A RÉTI HÉJA.

8. A RÉTI HÉJA.

Egyéb neve: barna réti héja, nádi ölyv, nádi sas, tavi kánya.

(Circus aeruginosus L.)

Leirás. Kisebb, különösen karcsúbb az ölyvnél, hosszú farkkal, magas vékony, meztelen csűddel, de éles körmökkel; feje a bagolyé felé húz, mert a fátyol már észrevehető, a szem pedig nem egészen oldalt, hanem előre is pillant. Szine barna, néha nagyon sötét, de a fej világos, a hímnél fehéres, a tojónál inkább agyagsárgás. Mint a nádas madara, nádtorzsákra vagy zsombékokra helyezi fészkét, melynek alja öt-hat ritkán hat zöldes fehér tojás.

Élete módja. A legóvatosabb és legravaszabb ragadozó madarak egyike, mely nagyságánál fogva rögtön szemet szúr, folyton látható; de vadász legyen ám, a ki puskavégre kapja. Még leginkább akkor kerül meg, mikor a magas fűben a nádas szelében valami prédán lakmároz, megfeledkezik az óvatosságról és későn kap szárnyra. Napestig szakadatlanúl lebeg, úszik, kereng a tavak nádas szélei fölött. Itt-ott hirtelen kanyarodással lecsap a nádba, csuhébe vagy gyékényesbe és ekkor biztosan prédát talált. Nincs is a rétségnek, mocsárnak, semlyéknek, laposnak semminémű apróbb élő lénye, a mit a réti kánya meg nem kaparítana; de legkülönösebben gyilkosa, irtója a rétség nádba vagy laposba fészkelő kedves és hasznos madarainak. Nem is várja, hogy a fiak kikeljenek, mert ráveti magát a fészekre, feltöri és nagy ügyességgel kiiszsza a tojásokat. A tojást e végből mindég a szárazra viszi.

A rétség madárvilága ezt a fészekrablót nagyon jól ismeri és úgy a mint szárnya lebben, felriad a bibicz, a sirály, a szerkő és nagy rivalgással ugyancsak tépászszák, verik a hogyan bírják. Kotolás idején majdnem kizárólag tojásrablásból él. Később a vizicsirkék, a vizityúkok és a fiaszárcsák szolgáltatják a telhetetlen szárnyas rabló prédáját. Télire elvonúl, de kora tavaszszal visszatér.

Nádasaink fölött még nagy számmal látható, tehát nem ritka.

HASZNOS.

9. A GYÖNGYBAGOLY.

9. A GYÖNGYBAGOLY.

Egyéb neve: gyöngyös bagoly, lángbagoly.

(Strix flammea L.)

Leirás. Igen tollas voltánál fogva majdnem varjúnagyságot mutat; szeme sötét, majdnem fekete, előre pillantó. Feje nagy, a fátyol igen fejlett, nyugalomban szív alakú ábrázatot alkotva, fehéres, szélein rozsdás; a csőr gyengén kampós, sárgás; a láb csűde véknyan tollas, az ujjak majdnem kopaszok; a középső ujj karma belső szélén fürészes. A test tollazata selymes, puha és a szép, hamuszínű háton sok fehér és sötét gyöngyözéssel; a hasfél halavány, rozsdás lehelettel, néha igen világos, apró fehér és sötét gyöngyözéssel. Rendes fészket nem épít, hanem várromok falán, tornyok belső párkányzatán, granáriumok fal törmelékén, szemetjén tojja le fészekalját, mely öt néha hét hosszúkás, fehér tojásból áll.

Élete módja. A gyöngybagoly az ember környezetét keresi föl és legszivesebben épületek padlásait, a hiúkat, a granáriumok belső fedélgerendázatait lakja, hol a félhomály uralkodik, mely az éjjeli madárnak napközben is kedvez. Nyugalomban mindenféle furcsa állásokba helyezkedik és a fátyol mozgatásával mintha fintorítaná az arczát. A házban egyike a leghasznosabb madaraknak, mely senkinek sem vét s a mellett a legkitünőbb és legszorgalmasabb egérfogó. mert többet öl, mint a mennyit egyszerre elkölt. Igaz, hogy reámegy a denevérre, mely mint rovarevő hasznos, és ha hozzáfér, elviszi a madárporontyot is; de ez kivételes és semmiben sem csökkenti a gyöngybagoly nagy hasznosságát. Mindég eleven, tehát ártó prédával él és csak a legnagyobb szükségben fanyalodik a dögre. Kiáltása éjjel hallható, kellemetlen, rekedtes *rüüü* szólam, majd hortyogó és kaffogó hangok hallatszanak, a mi együttvéve nagyon arra való, hogy tudatlan emberek babonásságát felköltse, melynek rendes következése az, hogy ez a hasznos bagolymadár a csűr kapujára kiszegeztetik, a szegező ember nagy kárára és bizony gyalázatára is.

Nálunk nem ritka, de nem is sok.

HASZNOS.

10. A KUVIK.

10. A KUVIK.

Egyéb neve: csuvik, halálmadár, halálbagoly.

(Glaucidium noctuum Retz.)

Leirás. Teste szerint gerle nagyságú, de nagyfejű és gazdag tollazatánál fogva nagyobbnak látszó, kurta bagoly; szemecsillaga és csőre sárga, lába csüde szőrszerűen tollas, ujjai majdnem meztelenek; kurta farka alig látszik ki a szárnyak hegye alól; hátafele szürkésbarna, fehér csöppekkel foltozva; hasafele fehéres, hosszúkás barna csíkokkal. Fészkét tartózkodási helyén odvakba, szarufák mögé, néha hidak alá is rejtegeti; a fészekalja négy-öt fehér, majdnem golyóalakú tojás; a fiak fehér pehelylyel vannak borítva.

Élete módja. A kuvik is szeret az emberrel tartani, szivesen választja tanyájául a házak, rakodótárak, tornyok fedele alját; de beveszi magát odvas fákba, omladékok lyukaiba is. Kitünő egerész, de nem veti meg a nagyobb, így a svábbogarat sem és odamarkol a verébivadékba vagy más madárba is. Innen van az, hogy ha éjjeli vadászatán elkésik és meglepi a hajnal, a mikor a nappali madárvilág éppen ébredez, ugyancsak körülveszi az apró madarak sokasága! Ökörszem, királyka, barázdabillegető, a czinegék hada, poszáták és mások körülveszik, tépászni ugyan nem igen merik, mert félnek a karmától; de kihogy csiripel, csipog, egyszóval hangot ad, mintha leszólnák és gúnyolnák az éjjeli tolvajmadarat. Ezt ügyesen felhasználják a madarászok, kik lombkunyhóra kiültetik és a felgyülekező madárságot lépre, csiptetőbe fogdossák.

Nevét a kiáltásától vette, mely leginkább «kúvik-kúvik» és ha háztájon tartózkodik, estefelé sűrűn kiáltja a ház üstökéről, a károgóról vagy papról. Innen ered a babona, hogy a kuvik megjelenése és kiáltása halált jelent — a halált jósolgató emberre is úgy szólnak reá: «ne kuvikoljon már kend!»

Nem sok van és mint kitünő egér- és verébpusztító érdemes a védelemre.

HASZNOS.

11. A RÉTI BAGOLY.

11. A RÉTI BAGOLY.

Egyéb neve: réti málonfekvő, nádi szarvasbagoly, nádi fülesbagoly, mocsárbagoly, mezei bagoly.

(Asio accipitrinus Pall.)

Leirás. Nagyság szerint majdnem megüti a varjúét, tollfüle kicsiny, szeme kénsárga, a fátyol széle szélesen feketén szegett, a hasfélen a sötét hosszfoltok nem csipkések, hanem egyszerűek; a szárnyak hegye túljár a farkon. A csőr, a szem környéke fekete, az álla fehér, a hátfél rozsdasárga és fehéres sötéten iromba; a hasfél világos rozsdasárga sötét hosszfoltokkal; a fark középső tollai élesen körülirott rozsdás szemfoltokkal. Fészkét leginkább a kaszálók és rétségek magas füvébe, tószélek buja növényzetébe, legritkábban fára rakja; a négy-hat fehér, majdnem golyóalakú tojásból álló fészekalja a nálunk fészkelő pároknál májusban található.

Élete módja. Igen jellemző neve a «málonfekvő», mely onnan ered, hogy ez a madár szeret a földön lelapúlva, tehát málon fekve tartózkodni; leginkább kaszálók, tószélek és ingoványok buja füvében, növényzetében tartózkodik; nappal is ébren szokott lenni. A rétibagoly a legkitünőbb egérpusztítók egyike, rámegy nagyobb rovarokra is; de főeledele mégis csak az egér és ha az egér felszaporodva csapássá lesz, az ölyvekkel a rétibagoly is csudálatos módon, mert hirtelenül felgyülekezik. Ilyenkor az egérjárásos helyek körüli bozótokból úgyszólván lépten-nyomon kap szárnyra ez az igen hasznos bagoly és nesztelen, feszítve-úszó röpülésével még külön is gyönyörködteti az embert. Nappal közelre várja be az embert és felkerekedve hamar leszáll, éppen ezért rendes prédája a sok mihaszna koczapuskásnak, a mezőgazdaság nagy kárára.

Rendes hazája ennek a bagolymadárnak a messze észak, honnan őszszel levonúl melegebb tájak felé, hogy tavaszkor az erdei szalonkával együtt felvonúljon északnak. Mindkét évszakban vendégünk, de néha meg is telepedik.

Nem ritka.

KÁROS.

12. AZ ŐRGÉBICS.

12. AZ ŐRGÉBICS.

Egyéb neve: bábaszarka, szürke gébics, nagy szarkagébics, téli gébics, szarkabojtorján, szarkagábor, szarkagaborjàn, szarkakirály, nagy szarkagábor.

(Lanius excubitor L.)

Leirás. Rigó nagyságú. Hátafele világos hamuszürke, hasafele szennyes fehér, homloka fehéres; szemén keresztül a csőr tövétől indúlva széles fekete szalag, mely a fül táját eléri. Csőre, lába, szárnya, farka fekete; de a szárnyon van egy fehér tükörfolt; a fark szélső tollai is fehérek. A tojó hasán elmosódó rovott csikok láthatók. Csőre a végén kampós, felső káváján elől kivágott. Fészkét fákra rakja; a fészekalja öt-hat, ritkán hét zöldesfehér, szürkés-foltos tojás.

Élete módja. Aránylag kicsi volta daczára is merész, hozzá igazi őrmadár, ki fák száraz csúcsára, ágára, karók hegyibe telepedve, körűljáratja szemét és nem tűri, hogy más madár, ha tizszer akkora is, mint ő, kerületében bárcsak meg is pihenjen. Ölyvre, hollóra, varjúra, szarkára azonnal ráveti magát és azon van, hogy felibe kerekedve akár valami sólyom lecsaphasson; rendesen el is veri a betolakodót, mert fáradhatatlanúl intézi támadásait. Tápláléka minden, a mi él és a mit legyűrhet. Felveszi a nagy sáskát, az egeret, a melyet függögetve szokott kilesni, akár csak a vércse; hát ezekkel igaz, hogy használna; de ez a haszon semmi ahhoz a kárhoz képest, a melyet mint apró hasznos madarak fojtogatója és fészekrabló okoz. Felkajtatja a földön fészkelő kis énekesek fészkét, bújja a bokrot, a fák koronáit és irgalmatlanúl dézsmál. Módja az útonállóé is. A hol rúd körűl rakják a szénaboglyát, ott a rúd csúcsa az őrgébics lesőhelye. Veszteg marad, csak a szeme jár és mikor földön, ágon kileste áldozatát, reácsap. Télen is kitart nálunk.

Nem igen gyakori, de a hová egy beveszi magát, nagyot irt a hasznos madarak között.

13. A KIS ÖRGÉBICS.

13. A KIS ŐRGÉBICS.

Egyéb neve: fejes gébics, nyári gébics, szőri gébics stb. stb.

(Lanius minor Gm.)

Leirás. Az előbbinél kisebb, de éppen olyan állású szép madár; kisebb testalkatán kivül az különbözteti meg leginkább, hogy homloka fekete és ez a feketeség összefolyik a szemen át vonúló széles fekete pásztával; melle szép fehér rózsaszinnel befuttatva, fekete szárnyán pedig a fehér folt vagy tükör kicsiny. Egyebekben megfelel az őrgébicsnek. Fészkét nálunk az utakat szegélyező jegenyefákra, de akáczokra is szereti rakni s az építőanyagba illatos növevényeket fonogat be. A fészekalja öt-hét halványzöldes, a hasabb végen koszorúsan álló szeplővel tarkázott tojás.

Élete módja. Egészben hasonlít az őrgébicséhez, avval a különbséggel azonban, hogy nem fészekrabló, hanem inkább rovarirtó és azért egészben hasznos. Ez a gébics is őrmadár. Sokszor meglehetős magasan üldögél, járatja a szemét a földön; egyszerre csak lecsap, keres, elkapja prédáját és újból odaszáll a honnan lecsapott. Ha sűrű növevénynyel borított helyek fölött őrködik, leszáll és ember-kötés magasságban addig függöget, a mig a prédát megpillanthatja és elkaphatja. Ha csalódott, a függögetésből átmegyen a röpülésbe és felszáll őrhelyére. Utmentén közel várja be a kocsit, aztán szárnyra kap és sokszor nagy darabon előzgeti, mig végre bizonyos ponton a mező felé kikanyarodik és sajátságosan hullámos röpüléssel oda száll vissza, a hol az előzgetést megkezdette.

A kis őrgébics vándormadár, mely őszre kelve eltünik, melegebb tájra költözik és csak akkor tér vissza hozzánk fészkelő helyeire, a mikor már kitavaszodott. Hangja «*kije*», természete czivakodó; de a madár ékesíti a tájat, az bizonyos.

A gébicsek között Magyarország melegebb részeiben talán a leggyakoribb.

KÁROS.

14. A TÖVISSZÚRÓ GÉBICS

14. A TÖVISSZÚRÓ GÉBICS.

Egyéb neve: vasfejű, vasfejű gábor, vasfejű gaborján, vasgaborján, nagyfejű gábor, törökveréb, csettegető, koszorús gébics.

Leirás. Csak pacsirta nagyságú, de egész formája és szinezete, még inkább élete szerint igazi gébics. Fejebúbja, tarkója szép szürke, dolmánya vörösbarna: összetett szárnyán semmi tükörfolt sem látszik. Hasafele rózsaszinű, begye fehér; a szemen át a fül felé széles, fekete pászta. A fark középső tollai rozsdabarnák, a szélsők tövükön fehérek. A tojóka melle halavány, hullámos rovott csíkokkal. Orra kampóska, a felső káva fogszerű kimetszéssel. Fészke leginkább bokrokban áll, fészekalja öt-hét tojás, világos földön finom, sötétes foltozattal, mely hol a tompább, hol a hegyesebb végen koszorúformára is tömörül.

Élete módja. A tövisszúró gébics leginkább az erdőszélek, és utmenti bokrosokat, ezek között kivált a galagonyásokat és kökényeseket szereti; de beveszi magát a kertekbe is. Többet öl, mint a mennyit elkölthet és ezért a fölös prédát tövisekre szurkálja, inkább «karóba húzza», hogy később a mikor ismét megéhezik és friss préda szerzésére nem igen kedvező az idő, a felpeczkelt fölösleghez fordúlhasson. Igy kerül a tövisre a tücsök, a kabócza, cserebogár, de — fájdalom! — a fészekből rabolt madárporonty is. Minthogy pedig a tövisszúró gébics tartja a kerületét, bizony kirabolja minden kis madárnak a fészkét.

Igy ki kell mondani reá a kertekben a szentencziát, hogy bizony ezt a csettegető farkcsóválót ki kell irtani. Legelők szélén álló bokrosokban inkább közömbös madár, mert ott még az egérbe is belevághatja csőröcskéjét: de kertben káros, mert kiöli a legkedvesebb és leghasznosabb szárnyasokat: a poszátákat és hasonlókat.

Különben vándormadár, mely elég korán indúl őszkor és csak Szentgyörgy táján vetődik vissza hozzánk. Kitünő utánzó énekes, ki eltanúlja még a fülemüle dalát is s evvel megtéveszti az embert és a madarat.

KÁROS.

15. A HOLLÓ.

15. A HOLLÓ.

Egyéb neve nincsen.

(Corvus corax L.)

Leirás. A varjúnál egy jó harmadrészszel nagyobb; fekete, kékes és zöldes zománczczal; farka ékalakra vágott; csőre nagy, íves; a mell tollai hegyesen vágottak. Fészkét erdőkbe, magas fák tetejére rakja, nagy ravaszúl olyanokra, a melyeket megmászni nem lehet. Fészekalja négy, ritkán hat világos zöldes, sötéten szeplőzött tojás.

Élete módja. Jól, feszítve is repülő, ravasz, óvatos és rablásra mindenkor kész, különben igazi czimeres madár. Baj, hogy fényes tárgyat látva, tolvajságra is adja magát. Ráveti magát minden elevenre a gilisztától a nyúlig; pusztít, rabol fészket, kiszedi a tojást, a madárfiat és rájár a dögre; a nép hite szerint legelőbb is a szemit vájja ki; de a nép példabeszéde szerint mégis:

Holló hollónak nem vájja ki szemét.

Hogy porontyai feketék, azt is mondja a nép dala:

Nagypénteken mossa holló a fiát...

De ha már valakiről nagyon is akarja mondani a nép, hogy lehetetlenre törekszik, bizony azt mondja, hogy:

Hollófészken hattyút keres.

Bejutott a holló a magyarság legdicsőbb királyának, Mátyásnak a czímerébe is, gyűrűt tart a csőrében.

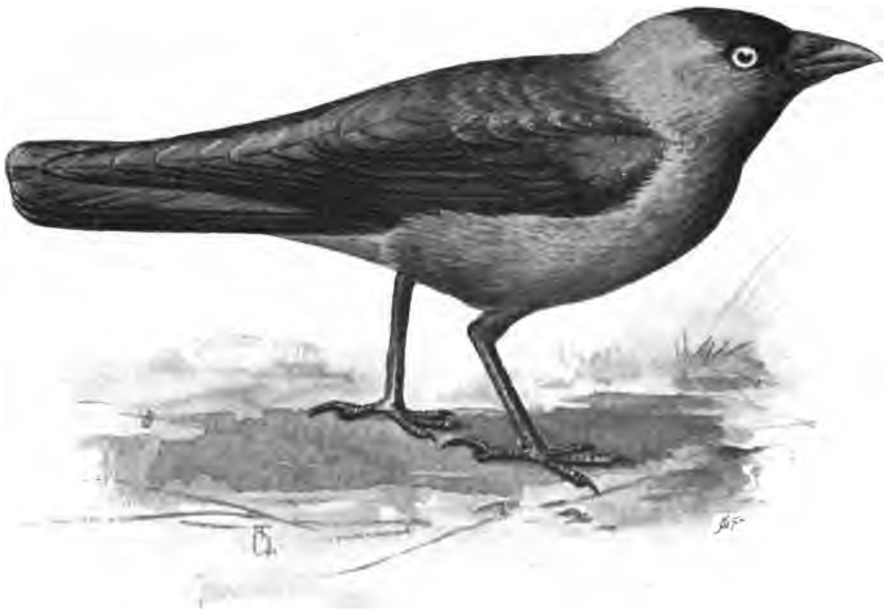
A holló hosszú életű, fogságban szelidülő és igen tanulékony madár. Megtanúl beszélni és elég értelmesen ejti az emberi szót; az udvar többi állatjával szemben csupa furfang. Akad oly holló is, a melynek tollából kimarad a színt adó matéria, a toll tehát fehér marad. Ettől a nagy ritkaságtól vette a nép mondását:

Ritka, mint a fehér holló.

Sokszor a ritka jóra is érti a nép — és igaza van. Máskülönben is jelentős madara volt a holló a magyarságnak. Mikor itt tatár-török dúlt és temetetlenűl maradt halott ember, esett állat és mikor a magyar helységek fölött még az akasztófa őrködött, több volt a holló mint ma — szelidebb erkölcsök idejében.

HASZNOS.

16. A CSÓKA.

16. A CSÓKA.

Egyéb neve: csakli, himódi galamb.

(Colaeus monedula L.)

Leirás. Jóval kisebb a varjúnál. Fejebúbja fekete, tarkója és nyaka-oldalai szürkék, vénségre fehéresek; háta, farka fekete, hasa palaszürkésen fekete, a vének szeme fehéres. Fészkét odvas fákba, partszakadékokba, romok lyukaiba; városokban nagy építmények alkalmatos czifraságai közé rakja; fészekalja rendesen öt tojás; halavány kékeszöld földön sötétes szürkén és olajbarnán szeplőzött.

Élete módja. Eleven mozgású, könnyedén és szaporán röpülő ügyes és mindég hangos madár, melynek «csó»-«csau» vagy «csiau, csjok» kiáltása igen magasról is hallható és rátereli az ember figyelmét a vonuló, jövő-menő madárra. Rendesen kisebb csapatokban jön-megy; a mezőn elvegyül más varjúfélék közé, elbarangol velök dülőről mezőre meg vissza. Bizalmas madár, mely nemcsak felkeresi, hanem lakja még a zajos nagyvárost is. Igaz, hogy nem veti meg a madárporontyot, ha éppen beleütődik; de legfőbb eledele mégis csak a kaszáló, ugar és különösen az eke után kiforduló sok csimaz, pajod, báb és egyéb. Az ekét gyönyörűen követi, sokszor csak öt-hat lépésnyire halad a szántóvető nyomában s avval a világos csókaszemével ugyancsak kilesi még a legkisebb kukaczot is. Az a kicsinyke kár, a mit kis madárban, gyümölcsben néha a zsenge kukoriczában teszen, ezerszeresen megtérül abban a haszonban, a melyet ez a szorgalmas, eleven és kedves madár az embernek hajt.

A fészekből ifjan kiszedve nagyon megszelidűl, nemcsak a házhoz, hanem a gazdájához is ragaszkodik. A csóka fogságban, azaz hogy szeliditve és szabadon járva, csupa furfang, csupa csinytevés, de még ezekben is kedves. Nagy tolvaj; mindent elviszen és eldugdos, a mi fénylik. Rendkivül szereti a fürdőt és ha alkalmas vizre talál, ugyancsak pocskol, lubiczkol benne. Nyilván innen ered a nép mondása:

Hiába fürdik a csóka, nem lesz fehér hattyú soha!

Magyar földön a madár még jócskán van meg.

KÁROS.

17. A SZARKA.

17. A SZARKA.

Egyéb neve nincsen.

(Pica pica L.)

Leirás. Feje, nyaka, begye, háta, farokalja, farcsíkja és czombja fekete, ellenben melle és hasa, szárnyafedői és a nagy evedzők belső fele fehér. Ezek együttesen tarkává teszik a madarat. Farka hosszú, ékalakra metszett, zománczos fényű, úgy a szárnytollazat is Fészkét fákra rakja s a teljes fészek a madárépítkezésnek egyik remeke; csészéje sárral van kitapasztva és erre boltozatosan tövistető borúl, a melyben oldalt van a bejáró; fészekalja négy, néha hét tojás, szürkészöldes alapszinen, sötétebben szeplős.

Élete módja. Rendkívül okos, ravasz és számító madár, mely noha sokszorosan az emberrel tart, mégsem válik bizalmassá; de már szemtelenné igen, mert kilesve az alkalmat, egyszerre csak leszáll, pelyhest lop és: vesd el magad! Disznóöléskor ugyancsak körülüli a többi varjúfélével a pörkölő- és bontó-helyet, órán át lesve és a mint kileste a pillanatot, leszáll, elkapja a prédát és már ismét ott van a ház, a kazal tetejében. Kemény télen beveszi magát az udvarokba, leszáll a falu piaczára, csipdes, a hol csíphet. Az uton, a vetéses táblákat szegő ákáczsorokban különösen szeret fészkelni, mert ott tágas tere van a szarkaműködésnek; egyfelől dézsmálja az aprómadarak fészkét s evvel árt, másfelől szedi a pajodot, a kukaczot, a sok gonosz bogárságot, a mivel azután használ. De a kár, a melyet okoz nagy s ezért ritkítani kell.

Hogy a szarka is rájár a fényességre, innen a hasonlat:

Lop, mint a tolvaj szarka.

És hogy szépen fénylő, jó hosszú, de mégis csak gyenge a farka, innen ered a közmondás:

Sokat akar a szarka, de nem bíri a farka.

Az pedig, hogy a háztájon fészkelő szarka cserreg, mikor ember közeledik a háztáj felé, szülte a közmondást, hogy:

Cserreg a szarka, vendég jön.

18. A MÁTYÁS SZAJKÓ.

18. A MÁTYÁS SZAJKÓ.

Egyéb neve: mátyás, mátyásmadár, matyimadár.
(Garrulus glandarius L.)

Leirás. Kisebb testű a csókánál. Tollazata vörösesszürke, gyeplője széles, fekete; búbja fehéres, feketés csíkokkal. Farcsíkja, farokalja fehér, szárnyán fehér tükör; farka fekete, a véneknél tövén halavány kékes harántcsíkokkal; legfőbb ékességei a szárnyfedő tollak, melyek keresztberóva fehér, fekete és szép kék csíkokat viselnek. Szeme világoskék, eleven tekintetű. Fészkét hol alacsonyan, hol magasan rakja a fákra; fészekalja öttől kilencz tojásig terjed; a tojások halavány, néha zöldes földön sötétesen, sűrűn és aprón szeplősek.

Élete módja. A hol él, ott szavától hangos az erdő, rendes szava pedig hasonlit a «mátyás» szólamhoz, azért népies neve Mátyás. Sandor István uram régi szókönyvében *zajgó*-nak is mondja a zajtól, a melyet csap és a miből aztán a szajkó származnék. Eleven, nyughatatlan lakója erdőnek, bokrosnak, erdő közelében a kerteknek is. Mindent eszik, mindent felfal, mert nagy az ő torkossága. Dió, mogyoró, makk, bükkmag, gyümölcs, bogyó; aztán a gilisztán kezdve szöcskén, futóbogáron át mindennemű bogárság mind a begyébe vándorol; a minek kemény a héjja, mint diónak, mogyorónak, azt odvakba, résekbe még gyüjtögeti is. Ez idáig nem is volna baj; de már az igenis és igen nagy, hogy zajgó úr ő kegyelme még gébicsnél, szarkánál is nagyobb fészekrabló. Tojás, meztelen madárporonty, a fészek szélén üldögélő és anyját váró tokos poronty, az mind Mátyás úr prédája. Ezekért aztán még a galagonya tüskés bokrát is bújja. Szóval, nagyon káros és nem ajánlható kegyelemre.

Ifjan elfogva, ha nem is válik egészen kezessé, de kalitkában és folyosókon tartva, nagyon mulatságos madár, mert utánzásaival nagy imposztor. Először is eltanúlja a majorság minden hangját, csipog, kukorékol, gágog, pityereg; közbe nyávog egyet, mint a macska, majd meg nyikorog mint az ajtó kenetlen sarka, vagy a targoncza kereke, szóval mulatságos egy kópé biz ő. Felelget is a hangokra; a kakasnak kakasúl, a lúdnak lúdúl és innen ered a népszó:

Igen örvend a rigó, felel neki a szajkó.

Hazánkban még jócskán van; külsejével pedig az erdő disze.

19. AZ ARANYMÁLINKÓ.

19. AZ ARANYMÁLINKÓ.

Egyéb neve: sárgarigó, sármáringó, sárga velyhe, aranybegy, sármárinkó, aranymárinkó, aranymálú, aranymálé, szolgabiró, aranymál rigó, lórió, aranymál, aranymáj.

(Oriolus galbula L.)

Leirás. Rigó nagyságú. A hím szép aranysárga, szárnya, farka fekete, az utóbbinak a vége sárga; a szemen át a csőr tövétől indúlva fekete pászta, csőre vöröses hússzínű, szeme vérvörös. A tojónál és a fiókáknál mindaz, a mi a vén hímnél aranysárga zöldes, az alsó testrészek szürkésfehérek sötétebb csíkokkal. Fészke remekmű; mindég villás ágra, a villa tövébe építi és mindenféle finom rosttal és szélesebb háncsszalagokkal odaköti; kirakja és kiépíti mindennel a mi finom, még pókhálóval is. Fészekalja rendesen öt tojás fehér alapon gyéren álló élesen irott sötét foltokban. Kertekben is fészkel.

Élete módja. Tavaszkor és nyár elején hangos madár, melynek lágy, mélyhangú tilinkóra emlékeztető hangja betölti az erdőszéleket és a nagy gyümölcsösöket. Ez a szép szózat a hímtől ered, míg a tojó bizony úgy felelget, mint a kis macska, a mikor valaki a farkára hágott. A régi Szirmay uram azt mondja a hím hangjáról, hogy görög:

Sárga rigó görögül: «flüa reo ió.»

Borsodi neve: szolgabíró; ez is hangját festi a hímmadárnak. A többi magyarázatot már elő is soroltam abban a szakaszban, mely a hangról és értelmezéséről szól.

Az aranymálinkó gyümölcsérés idején kívül igen hasznos madár s nincs az a hernyó, még ha a legszőrösebb papmacska is, a melyet el ne csípne, cserebogár-járáskor meg éppen irtóháborút folytat a gyümölcsösök ez istencsapása ellen; hanem az is igaz, hogy a mikor a kora gyümölcs érik — mert az őszit nem várja be: elvonúl melegebb tájakra — nem igen törődik az ártalmas bogársággal, hanem rámegy a cseresznyére, kajszín-baraczkra, korán érő édes körtére. De a bogárság üldözésével nyujtott haszna sokkal nagyobb a kárnál és éppen azért gráczia legyen fejének — a madár különben is remek gyönyörüsége szemünknek.

KÁROS.

20. A PIRIPIÓ.

20. A PIRIPIÓ.

Egyéb neve: gyurgyóka, török fecske, gyurgyalag, földi rigó, méhmadár, méhész.

(Merops apiaster L.)

Leirás. Rigó nagyságú, de karcsúbb madár; szine és egész megjelenése szerint mintha nem is a mi éghajlatunkból, hanem messze délszakról való volna, oly gyönyörű és csillogva-ragyogó az ő szine és oly különös az ő formája. Begye arany-sárga, melle, hasa gyönyörűen sötétzöld; homloka tövin fehér, aztán zöld; szemén át fekete pászta, nyakán, a mell felé, fekete kaláris; tarkója, dolmánya sötét fahéjszinű, a szélek felé világosodó, farka zöld, két középső tolla nyilszerűen kiálló; lába kurta, kuczorgásra alkalmatos, szeme kárminpiros, csőre hajlott és hegyes. Elég csodálatosnak tetszik, hogy ez a ragyogó madár méter hosszú csövet váj sánczokba, földes szakadékokba, melyeknek végében van a fészkelő barlang; kevés mohára és egyéb növényzetre letojja a tojó öt, néha nyolcz majdnem golyóalakú tiszta fehér fényes tojását.

Élete módja. Ha fészkelésével a földhöz is van tapadva a piripió, egyébként a levegőég madara, mely repülése szerint akár versenyre kelhetne a fecskével. Verőfényes napokon a repülő piripiónál szebb madarat már kivánni sem lehet és annál szebb, mert nagyon szeret csapatban röpdösni valamint hogy fészkeit is telepesen vájja a földbe. Hangja sivító, de néha tilinkószerű is. Tápláléka mindenféle röpülő rovarság, különösen pedig annak fulánkos része; mindennémű darázs, poszméh, földi méh; de a gazdasághoz tartozó hasznos méh is.

Verőfényes időben felkeresi a síkság gödrös helyeit, hol a földi méh sokaságban tanyázik és függögetve is lesi a kibúvókat. Ha darászfészket tud meg, odatelepedik és nagy ügyességgel kapkodja el a ki s beröpülő darazsakat. Az esős időt nem szereti és ilyenkor a méhesek tájára telepedik, hogy mindenképpen méhekhez jusson: ez határozottan kártétel és nem tűrhető.

Őszre elvonúl és csak késő tavaszszal tér vissza.

Hazánkban csak az ország délibb, tehát melegebb részeit lakja bővebben és ez időszerint még nem is ritka.

KÁROS.

21. A JÉGMADÁR.

21. A JÉGMADÁR.

Egyéb neve: halászmadár, vizi király.

(Alcedo ispida L.)

Leirás. Pipiske nagyságú, de kurta, zömök madár, rövid farokkal és egyenes, hegyes csőrrel, mely úgy mered, mint valami léczszög. Szín szerint ez is olyan Isten remeke, mely röptében úgy megragyog, mint valami kék drágakő. Fejebúbja, tarkója, dolmánya, farcsíkja különösen gyönyörű kék, szemén át fahéjszínű pászta, mely a nyak oldalán világosodva folytatódik, szeme barna, torka fehér, hasa eleven rozsdásszínű; lába vörös, rövidke, ujjai tövükön összenőve: igazi kuczorgó láb. Úgy fészkel, mint a piripió, de folyók és patakok mentén; a part szakadékos részébe méternyire, vízszintesen csövet, ennek végén tágas katlant váj. Fészket nem épít, hanem a kiökröndezett halszálkákra rakja gömbölyű fehér tojását; fészekalja hat, néha hét tojás.

Élete módja. Ez aztán az igazi halivadékpusztító és szinte hihetetlen, hogy ez az aránylag kis madár az ujjnyi halat csakúgy lecsusztatja bárzsingján és begyömöszöli gyomrába. Roppant gyorsan emészt, a szálkát, pikkelyt, úszót pedig kiökröndözi. A kis halat leginkább ágról lesi. Patakmentén, ott, a hol a bokor ráhajlik valami csendesebb folyásra, vagy a göbe lengje fölé, kiálló száraz ág legvégébe telepedik ez a ragyogó haltolvaj, hogy hihetetlen szívóssággal és mozdulatlansággal lesse a vizet és a benne folyó életet. A mint a pisztráng vagy más ivadék bizton érzi magát s a viz felületét megközelítgeti, a jégmadár mint valami ólomdarab lecsap és csőrének késéles káváival, megragadja a prédát, aztán lerázva a vizet tova száll, újból ágra kap, rendbe gyömöszöli a falatot és ismét lesésre fogja a dolgot. Színe védő és csaló. Hasa olyan színű, mint valami száraz levél, a hal tehát nem gyanakszik; háta meg olyan, mint a futó patak kék csillámа, ezért nem veszi észre a kerengő karvaly. De jár ám a síkon is, a hol ér vagy holtág mentén nincs a vízre hajló alkalmatosság. Ilyen helyen kárón, rögön megtelepszik s néha-néha a víz fölé szállva, ott függöget, mint a vércse.

Barangoló madár, mely megjelenik, aztán eltünik, évek múlva ismét jön. Káros, de kevés van.

HASZNOS.

22. A KAKUK.

22. A KAKUK.

Egyéb neve: kukóka, beczéző, gyöngykakuk, a fiú.

(Cuculus canorus L.)

Leirás. Gerle nagyságú, de nyulánk, hosszúfarkú madár. Hímje hamvas dolmánynyal, keresztbe rovott farkkal; hasafele fehéres keresztbefutó hullámos csíkokkal. Tojója és ifja vörhenyes feketéssel kihányva nagyon emlékeztet a vércsére, innen az a hit, hogy a kakuk őszrekelve vércsévé változik. Lába sárga, szeme tűzvörös, sárgán szegve, csőre feketés, szájzuga vöröses. Fészket nem épít soha és szaporításában igazi gazmadár, avval a csudálatos tulajdonsággal, hogy tojásának nagyjából színe és némileg alakja is hasonlít ahhoz a szegény madáréhoz, a melynek fészkébe becsempészi; de már az nem áll, hogy a tojást egészen azéhoz idomítja. Az elhelyezett, csempészett «fészekalja» kitehet egy kakuktól 20-22 tojást is, rendszerint azonban 11-12 között váltakozik.

Élete módja. Tápláléka szerint, mely mindenféle, leginkább nagyon kártékony rovarból, hernyóból, még a legszőrösebbekből is áll, a kakuk a leghasznosabb madár; annál is inkább, mert telhetetlen; de alábbszállítja a hasznot avval, hogy nagyon megviseli azoknak a kis hasznos madaraknak a fészkelését, a kikhez tojásait és annak rendén fiát becsempészte. A kakuktojó ugyanis kerületet választ, ott felkutatja az ökörszem, vörösbegy, a poszáták, a barázdabillegetők és mások fészkét s ekkor tojni kezd idegenbe. Az odvakban fészkelők fészekaljához nem tudva hozzáférni, a földre tojja monyát, aztán csőrébe ragadja és becsempészi, a hova szánta. Ugyanaz a kakuk ugyanazon vidéken leginkább egyazon faj fészkeit keresi fel és rendesen azoknak a fajokét, a melyeknek fészkéből maga is kikelt volt.

Hirtelen növekedésével elhatalmaskodik, kilöki gyenge mostohatestvéreit.

Mindég a maga nevét kiáltja, de inkább «ha-hú»-nak hangzik, közbe kaczagó szava is van.

A roskadozó emberről mondjuk:

Nehezen ér több kakukszót.

A vénülő lányról meg:

Sokszor hallott már kakukszót.

Vonuló madár s nálunk még jócskán van.

HASZNOS.

23. A ZÖLD HARKÁLY.

23. A ZÖLD HARKÁLY.

Egyéb neve: zöld küllő, külü, zsóna, sárküllő, ződhorokály.

(Picus viridis L.)

Leirás. Majdnem galamb nagyságú. Dolmánya eleven olajzöld, farcsíkja világos; hasafele halavány olajzöldes; a hím fejeteteje a tarkóig tüzesvörös, kantárja ugyanilyen színű, a tojóé fekete. A szárny evedző tollai feketések, fehéres foltokkal. A láb két ujja előre, kettő hátrafelé áll, a karmok erősek, hajlottak, megkapaszkodásra kitünőek. A fark tollai igen kemények, a középsők lándzsásan kifutók, megtámasztásra igen alkalmatosak. Csőre ólomszürke, erős, taszítófejszére emlékeztető éllel; nyelve féregalakú, hegyén szakás és gyerekarasznyira is kilökhető. Középmagasságban — 15 méterig — szűk bejáratú fészkelő odvat farag ki alkalmatos fákba és ide tojja hat, ritkábban nyolcz hófehér, fényes tojását.

Élete módja. Fáradhatlanúl ácsoló, a férgeket kiszedegető igen hasznos madár, mely íves röpüléssel szálldos fáról-fára és mindég alulról kezdi a felkúszást, keresve a fa elbetegesedett, korhadó részeit, a melyekbe lyukakat farag, hogy a pondrókhoz hosszú nyelvével hozzáférhessen, azokat kiszigonyozhassa. De éppen oly buzgó az erdő földjén is, hol a hangyabolyokat gyalogosan keresi fel, kilyukasztgatja s mikor a hangyák nagymérgesen és tömegesen kigyülekeznek, közéjök böki hosszú ragadós nyelvét, a melyre mint valami friss lépvesszőre reátapadnak, hogy pillanat alatt az ácsoló madár gyomrába vándoroljanak. Ezt a furfangot télen át is űzi és bizony kibontogatja a keményre fagyott bolyok oldalát, hogy a téli álomban szunnyadozó hangyanépet megdézsmálja.

Hangos madár, melynek *«klüklüklüklü»* szavától csak úgy zeng az erdő.

Gyümölcsösökben tiszta áldás, valóságos felcsere a betegesedő fáknak, azért kíméletet érdemel.

Nálunk még jócskán van.

24. A FAKOPÁNCS.

24. A FAKOPÁNCS.

Egyéb neve: tarka harkály, czifra harkály, fakopogató, favágó, fakopácsoló, harkány, horokály.

(Picus major L.)

Leirás. Fekete, fehér és égővörösen tarka, különben rigó nagyságú madár; fekete gyeplője kantárszerűen levonúl a nyakon; háta és farcsíkja fekete. A hímnél a koponya hátulsó része vörös, a tojónál fekete; mind a kettőnél a farokalja égővörös; a hasfél szennyes fehér, a vállon fehér folt; az evedző tollakon rovott fehér foltok. A fark erős, középső tollai hegyesek, feszesek, támasztásra alkalmatosak. A csőr aránylag kurtább, de tövén erős, hegyén vésőforma. Odvát középmagasságban fákba vágja, a bebúvó lyuk kerek és éppen csak hogy beereszti a madarat; fészekalja négy, ritkán hat finom héjjú, fényes, hófehér tojás.

Élete módja. Ez is igen buzgón ácsoló, kopácsoló madár, mely nagy serénységgel szálldossa be az erdőt, kertet s alulról fölfelé kúszva, apróra vizsgálgatja a fák kérgét és belét is, hogy az élő pondrót, szút vagy bujkáló bogárságot felkutassa, kiácsolja és hosszú, hegyes nyelvére felpeczkelje. Alkalomadtán rámegy a fakopáncs olajos magvakra, így a tányériczára és bogyókra is; de ezt kárnak beszámítani nem lehet. Egész lényénél és működése sajátságánál fogva leghatározottabban a hasznos madarak közé tartozik. Nem áll az a széltiben elterjedett hit és gyanú, hogy ezek a harkályok, az igaziak, kopácsolásukkal az épséges fát rontják, erre csőrük minden erősségénél fogva nem is alkalmatos, csak oda bir bevágni, a hol a fa redvesedéstől, korhadástól meg van gyöngítve és éppen ezért alkalmatos tanyája az őrlő bogárságnak is. A harkály munkálkodása, a fák tövén elszórt forgácscsal figyelmezteti a jó gazdát a fa betegségére, hogy utána láthasson a segítségnek addig, a meddig nem késő. A fakopáncs ügyesen búvik, embert látva mindjárt a fa ellenkező oldalára kúszik. Őszrekelve, más fatisztító madarakkal egy rajban jár-kel. Tavaszkor pergő dorombolást végez a száraz ágakon.

Nálunk még nem ritka.

HASZNOS.

25. A NYAKTEKERCS.

25. A NYAKTEKERCS.

Egyéb neve: nyaktekerő, tekerints, nyakforgató.

(Jynx torquilla L.)

Leirás. Pacsirta nagyságú madár, finom puha tollazattal, mely emlékeztet a bagoly vagy a kecskefejő tollára; torka agyagos szinű, keresztbefutó, finom, sötét hullámvonalakkal; farka szép szürke, feketén permetezve, hat széles, csipkés, keresztberovott sávolylyal; hasa fele szürke alapszinen barnás, fehéres és feketés foltokkal tarkálva és finoman permetezve; tarkójától lefelé a háton és aválltájon nagy fekete foltok. A szárny evedzőtollai rozsdaszinnel keresztberova. Két lábaujja előre, kettő hátrafelé áll; a lábak rövidek. Odvakba fészkel, olyanokba, a minőket talál s ott a puha murvára tojja le monyait, számszerint hét, néha tizenkettőt; szinük fehér.

A nyaktekercsnek is féregalakú, hosszú messzire kiölthető nyelve van.

Élete módja. A nyaktekercs is vándormadár, mely őszkor elhagy, tavaszkor visszatér és rögtön hallatja éppen oly sajátos mint kellemes hangját, mely így szól: kjü-kjü-kjü-kjü-kjü-kjü-kjü és tagadhatatlan, hogy ez a hang a hosszú tél után kedvesen hat az emberre. A nyaktekercs nem kopácsol és nem is kuszik, mint a harkály, de nyelvével éppen úgy működik. A hangyabolyt kilyukasztja s a kitóduló hangyák, mint lépvesszőre, úgy tapadnak hosszú nyelvéhez, melyet hirtelen visszaránt és mintegy lehántja róla a prédát. A hangyatojást felpiczézgeti nyelvének kemény, hegyes végére, mely azonban nem szakás, mint a harkályé. Igy szedegeti a kéreg repedéseiből is a bogárságot: a petét, bábot és mindent, a mi ott bujkál, nyugszik vagy leskelődik. Ezért a nyaktekercs kiméletre méltó, igen hasznos madár.

A nyaktekercs nem vad madár, azért közelről is megvigyázható. Nevét onnan vette, hogy nyakát nyujtogatja, csavargatja, miközben bóbitáját felállítja és farkát kiteregeti. Szereti a lombos fákat, gyümölcsösöket. Nálunk még nem ritka.

HASZNOS.

26. A FAKÚSZÓ ÉS 27. A CSUSZKA

26. A FAKÚSZÓ.

Egyéb neve: fatetű, famászó.

(Certhia familiaris.)

Leirás. Még az ökörszemnél is kisebb testű, de hosszabb, igazán ösztövér madárka, támasztásra alkalmatos, merev farokkal. Körmös lábain három ujj előre, egy hátrafelé áll; csőre finom, könnyedén hajlott. Hátafele cseresszürke, fehér cseppentésekkel, hasafele fehér. Fészekalja öt, néha kilencz tejfehér tojás, finom rozsdás és vérvörös foltokkal permetezve. A fészek hasadékokban, kis odvakban, néha lehámló és elálló kéreg mögé van finom anyagból rakva.

Élete módja. Ügyesen kúszik, mint a legjobb harkály, nyelvét ugyan nem birja kiölteni, mint az előbbi, de roppant ügyesen dolgozik vele és csőröcskéjével a legfinomabb repedésekben is, honnan a legparányibb bogárkát, petét kiszedegeti. Sokszor tagja a munkás rajnak is. Igen hasznos madara erdőnek, kertnek s még nem ritka.

27. A CSUSZKA.

Egyéb neve: Poncz, kurtakalapács, köcsögmadár, kéregszücs, kéregfutó stb.

(Sitta europaea L.)

Leirás. Veréb nagyságú, de kurtább; felül kékesszürke, alul fehér vagy rozsdás; szemén át fekete pászta, farka nem támasztásra való; lábai kurták erősek, ujjai erős, sarlós karmokkal; három ujj előre, egy hátra szolgál. Fészekalja hat-nyolcz tojás, fehér alapon rozsdás permetezéssel. Fészke tág odú, melyet sárral annyira beépít és betapaszt, hogy éppen csak bebúvó lyuka marad.

Élete módja. A hol él, ott hangos tőle erdő, kert; jókorákat füttyent, akár valami juhász, a mellett mindég nagy dologban van. Egyetlen madarunk, a mely fejjel lefelé is ép oly biztosan, mint gyorsan kúszik. Csőre erős és jóhegyű; kéreg közül, repedésből mindent kifeszeget, a mi kukacz és egyéb. Őszkor rámén olajos magvakra is, elhordozza a diót, mogyorót alkalmas hasadékba, abba belefeszíti s addig kopácsol rajta, míg feltöri; ezt teszi a gubacsokkal is, hogy a gubacsdarázs pondróját, bábját kiszedhesse. Feltétlenül hasznos madár és nálunk még nem ritka.

28. A BÚBOS BANKA.

28. A BÚBOS BANKA.

Egyéb neve: banka, büdös banka, sáros banka, babuta, babuba, bugybóka, babuk, babuka, babucska, babutyka, budoga, dutka, daduk, dudoga, dod, szurtos dudu, büdös dod, baták, ganajmadár, jututu banka, szalakakóta stb.

(Upupa epops L.)

Leirás. Rigónál nagyobb és igazi szőke madár, melynek azonban nagyon és ékesen tarka a köntöse. Nyaka, a hát eleje és a mell halavány rozsdaszín, ilyen a feje is és ezért szőke. Dolmánya fényes fekete, fehér ékességekkel tarkálva; farka azonképpen fekete, rajta félholdszerű, a farcsík felé behajló fehér keresztszalaggal. Fejét egy felállítható és lekonyítható koronaszerű — vagy talán inkább pofoncsapott kalapszerű, magas tollbokréta ékesíti, tollai hirtelenszőkék, hegyük fekete, a leghosszabbaké fehér és fekete. Csőre hosszú, könnyedén hajló, vékony, turkálásra nagyon alkalmatos. Fészekalja négy-hét szürke, zöldes olajszínű, vagy agyagos, de egyszínű tojás, melyet faodvakba s az ott található korhadó részekre rakosgat le. Valamennyi madár közt a banka leginkább az, a mely fészkét rutítja, a melynek fiai piszokból és szennyből kelnek; ezért az anyamadár éppen úgy, mint fia is nagyon rossz szagú. Ezért az a «büdös» jelzője.

Élete módja. Ez a nagyon népszerű madár — a miről már tengersok népies neve is tanuskodik — vándor és hazaérkezve leginkább az erdő széleit, bokrosait és a legelő közelségeit lakja. A legelőkön fáradhatatlan kutatója az ott elterülő, hullott lepényeknek, a melyekből a nyüzsgő bogárságot s annak álczáit kitapogatja, kiszedegeti és begyébe csusztatja; de működik nedves, puha talajon is, a melyből kiszedegeti a hernyót, a csimazt, a pajódot, a lótetűt és ivadékát; de elkapkodja a röpülő legyet, az ugró szöcskét is. Hangos madár, mely ágraszállva vígan hallatja pu-pu-pu-pu-pu gyorsan pergő hangját, melytől neveinek nagyobb részét mint: babuk, budoga, huputa stb. vette.

Egyike leghasznosabb és legékesebb madarainknak, mely védelmet érdemel.

Nálunk szerencsére még nem ritka.

KÁROS.

29. A KERESZTORRÚ.

29. A KERESZTORRÚ.

Egyéb neve: keresztorrú madár, keresztcsőrű.

(Loxia curvirostra L.)

Leirás. A verébnél nagyobb, erősebb. A vén hím hátafele vörös, a farcsík égő szinű; hasafele vörös; szárnya, farka sötét olajbarna; a tojó hátafele szürke, farcsíkja zöldes sárga. hátaalja zöldesbe hajló. Feje «buksi», csőre felső kávája lefelé, alsó kávája fölfelé görbülő, oldalt kihajló, éleshegyű; a csőr végei majd jobbról, majd balról kereszteződők s ez a kereszteződés teszi ennek a madárnak egészen különálló sajátos jelentőségét. A keresztcsőrű vagy orrú madár fészekalja 3—5 tojás, mely szennyes, zöldesfehér alapon halaványan szeplős. A fészek finom anyagból roppant magasan épül, még pedig kizárólag fenyveken és jól van eldugva; készül pedig télszakán, úgy hogy a költés java sokszor vizkeresztre esik. Ezért vastag és jól kipárnázott a fészek és az anyamadár szorgosan költ, hogy a meleget tarthassa.

Élete módja. A keresztorrú madár állandó is, kóborló is, mert tartózkodása, illetőleg vándorlása szorosan egybefüggő a fenyőtoboz vagyis fenyőmag termésével, mely majdnem kizárólagos táplálékja; de rámegyen a bükk, a jávor, az égerfa, sőt még a szamárkenyér magvára is; de szedi a hernyóságot is. Csőre kitünő morzsoló, kihámozó szerszám; de azért roppantúl pazarolja a magot s a melyik nem nyilik egy morzsantásra, azt elejti. Nemcsak csőre formájával, hanem annálfogva is emlékeztetnek a délszaki publikán — közönségesen papagáj — madárra, hogy ügyesen kúsznak ágrólágra és e végett nemcsak lábukat, hanem csőrüket is használják, éppen mint a papagájok. Különben eleven, sőt nyugtalan madarak, melyeknek van nótájuk is, a melyet az öreg német madártudós, Bechstein uram, így szedett betűre:

Hi-czeri-czeri-döng-döng-döng-hiszt-hiszt
Hedi-gip-gip-gip-gip-dhioja, dhioja
Gaga-gaga stb.

Ebből a Csernel István uram becsületes magyar füle csak annyit hallott, hogy nótájuk:

Gip-hip-gip; hivogatásuk: zok-zok.

Nálunk a Felföld fenyvesciben még elég akad.

KÁROS.

30. A SÜVÖLTŐ.

30. A SÜVÖLTŐ.

Egyéb neve: gimpli, pirók, süvőtyő, gyöp.

(Pyrrhula pyrrhula L.)

Leirás. Pacsirta nagyságú. Fejeteteje, csőretöve köröskörül, szárnya és farka fényes fekete; dolmánya szép hamuszürke; farcsíkja és farkalja hófehér, melle és hasa gyönyörű hajnalpiros; a tojónak hasafele is hamvas. Csőre kurta de nagyon vastag, csúcsán kampósan hajló. Fészekalja öt tojás, mely zöldeskék alapon biboros és szürke szeplőkkel tarkáló. Fészke a hegység fenyves részében áll, úgy öt-hat méter magasságban. Burkolata vékony ágacskákból, bélése szőrből készül.

Élete módja. A süvöltő nálunk nyáron át hegyi madár, késő őszkor pedig levonul az aljakba, a mikor a messze éjszak nálánál erősebb testű, hozzánk telelésre levonuló süvöltőkkel találkozik és velök együtt barangolja az erdőt, ligetet és a kertet, még a házak közvetlen közelében is. Mikor a fákat hófehér, a téli Nap hideg sugaraiban csillogó zuzmara lepi el s ez a remek szinezetű madár a vékony ágon megtelepedik, a legszebb és legkedvesebb téli képet látjuk és még ezt is megszépíti mélán hangzó hivogatása, a székelység szerint süvöltése, a melytől székely neve is ered. Ez a hang olyan, mint a somogyi hosszú furulya legszebb középhangja. Fogságba ejtve külországokon nótára tanítják, a melyben mesterré válik és ekkor ötven koronáig is megadják az árát. Könnyen rajtaveszt, mert nem óvatos, innen van az, hogy az együgyű, könnyen hivő embert a gimpli névvel tisztelik meg.

Az aljakban növényevő madár, mely nekiesik ifjú hajtásnak, rügynek, mindenféle bogyó magjának, mint a kányabangitáénak, az ostorményének stb.; de már dudvákra rá nem jár. Kemény teleken, mikor megszorul, nagyon rájár a gyümölcsfák rügyeire s ekkor kárt is okoz.

Télen át nem ritka.

31. A MEGGYVÁGÓ.

31. A MEGGYVÁGÓ.

Egyéb neve: vasorrú, kosorrú veréb, magnyitó, vasorrú pinty, cseresznyemagtörő, meggymagtörő.

(Coccothraustes coccothraustes L.)

Leirás. A verébnél nagyobb, vaskosabb, buksifejű, kurtafarkú és igen hatalmas csőrű madár. Fejebúbja és pofái fahéjszínűek, tarkója szürkés, dolmánya gesztenyebarna. Torkán, a csőretövén és a szemen át fekete folt. Szárnyán fehér folt. Farka középen fehéres, szélein sötétebb; hasa fele szürkés ibolyásan futtatva. A szárny középső evedző tollai a végükön el- és kimetszettek, némileg hullámosan hajlók s úgy néznek ki, mintha ollóval nyírták volna. Csőre rendkívűl erős, tövén nagyon vastag, de hegybe kifutó. Fészekalja négy-hat tojás, szín szerint halavány zöld földön ritkásan szeplős. A fészek jól van megépítve s embermagasságtól kilencz méter magasságig található gyümölcsfákon és ritkás erdők sudarain is.

Élete módja. Nem igazi vándormadár, mert csak kemény telek idején húzódik melegebb tájakra. Őszkor azonban leszáll az előhegységből az aljakba és be még az emberi hajlék közelébe is, a mikor aztán nagyon nyughatatlan életet folytat. Óvatos, vadmadár létére mindentől megriad és szökik, röptében élesen sivító zü-zü-zü hangot hallatva. Már csőrének feltünő hatalmas volta is elárulja, hogy táplálékának szerzése nagy erővel jár és ez úgy is van, mert legkedvesebb eledele a legkövesebb cseresznyemag, úgy a meggyé is, a melytől a madár neve ered.

Rendesen kis csapatokban jár s jó prédára akadva, nagyon csendesen viselkedik, úgy hogy csak a kemény magvak feltörésével járó csattanások hallhatók; csőre egyenesen ilyenekre van alkotva. Az alsó káva mélyedésébe beléfekszik a mag, a felső káva bordázott, a magvak őrlésére kiválóan alkalmas. Oly cseresznye- vagy meggymagot, a melyet az ember testsúlya csak a csizmasarokkal bír feltoppintani, ez a madár csak úgy kihüvelyezi. Tavasz felé, mikor magvakban megszorúl, rügyeket csipdes és ekkor káros.

Egészben gyéren előforduló madár.

KÁROS.

32. A VERÉB.

32. A HÁZI VERÉB.

Egyéb neve: pirip, csuli, csuri, bazsar.

(Passer domesticus L.)

Leirás. A nagyságát hasonlítgatni nem kell, mert úgy is mindég szemünk előtt van; de már a színéről el lehet mondani, hogy fejeteteje gesztenyeszín pászták között szürke, begye fekete — ez a hím; a tojónak begye fehéres, fejetetején a szem fölött fehéres sávoly. Csőre erős, kúpalakú, hegyes. Az egész madár erőteljes. Fészekalja öt-hat tojásból áll, mely fehér alapon sötétesen és sűrűen szeplős. A fészek szalmából, szénából, szöszből, szőrökből és tollakból nagy kóczosan van tákolva, de belűl puha és meleg. Évenként kétszer, néha háromszor is költ.

Élete módja. A madarak között, város és falu utczáján az, a mi a suszterinas: vidám, szemtelen, tolakodó, czivakodó, mindég mozgó és mindenben kajtárkodó szárnyas; csak ugrálni tud. Az emberlakta helyet alig képzelhetjük nélküle. Ott van az utczán, hol lovak nyomában turkál; a zöldségpiaczon, a hol kilesi a kofaasszony szundikálását és nagy merészen kilopkodja a kosárból a nekivalót. Mikor a gabonának tejes a szeme, ráveti magát a mezőre s nemcsak a maga, de csimazai gyomrát is avval töltögeti; mikor a gabona meg van érve, seregbe verődik, ráveti magát és beleront, mert többet ver ki a kalászból, mint a mennyivel jóllakhatnék. Reámegy a cseresznyére, az eperre, mindenféle magra, közbe elcsipdesi a zsenge rügyet, a zsenge hajtásnak a hegyét; ésatöbbi.

Hiszen szent igaz, hogy cserebogaras esztendőben ezt is fogyasztja és rájár a repczebogárra is; de mihelyt könnyebben szerezhető táplálékra bukkan, ott hagyja a kártékony rovarok irtását. Hasznossága annyi, hogy kemény, havas teleken nagy seregben bekalandozza a határt és szedi a gyomok magvait; no meg az első kotlásból eredő fiait rovarokkal neveli fel. De bizony nem szabad megengedni, hogy túlságosan felszaporodjék, mert érzékenyen káros. Népszerűsége és tulajdonságai sok példabeszédet teremtettek, ilyet:

Veréb van a süvege alatt.
Szemtelen, mint a veréb.
A verebek is róla csiripelnek.
Nem fél a veréb a kőből faragott botos embertől, stb.

HASZNOS.

33. A PINTYŐKE.

33. A PINTYŐKE.

Egyéb neve: pinty, árva pinty, siró pinty, csicsimé-pinty, borpintyőke.

(Fringilla coelebs L.)

Leirás. Veréb nagyságú, erdei és kerti nagyon kedves madár; az öreg hím szárnyán egy széles fehér és egy keskenyebb sárgás, keresztberovott pászta; farkán a két szélső kormánytoll nagy, fehér ékalakú folttal; felröpüléskor ezektől tarkának tetszik a madárka. Egyébként fejeteteje és tarkója kékesszürke, homloka fekete; a pofák és a hasafele szépen barnavörös; szárnya fekete, úgy farka is a fehér foltokon kívül. A tojó és a fiak egyszerűbbek; de hasonlítanak a hímhez. Fészkét jó magas ágakon, néha egészen szabadonállva rakja, még pedig nagy művészettel a legfinomabb zuzmókból, mohotkából, finom gyökérrostokból, gyapjúból és szőrből. Fészekalja öt-hat tojás, mely halavány földön sötétesen pettyegetett, néha finoman irásos; ritkán egyszínű.

Élete módja. A pintyőke hasznos madár is, hozzá meg a kert, az erdő ékessége, nemcsak szép szinével és tarkaságával, jámborságával és lépegetésével, hanem különösen hangjával, mely úgy szól, mint valami ezüst csengettyű; ezenkívűl hivogatása úgy hangzik, mint a neve: «pinty-pinty». Egész szaporítási vagy fiasítási idején át buzgón szedi a legkártékonyabb rovarokat, különösen a rügyeket bántó apró és nagyon káros hernyócskákat, piczi bogarakat. Magvak érésekor ezekkel is táplálkozik s majdnem kizárólag a földről szedegeti azokat. Igaz, hogy veteményesekben, ha odaszokik és csapatosan jár kárt is okozhat, de a haszon mégis csak nagyobb.

Kemény télen sok nyomorgó madártárssal, sármányokkal, zsizsékkel, pipiskékkel, verebekkel seregbe vagy laza kompániába verődik, bejön falvakba, de még városokba is és ott is keresgéli szemeten, hulladékon úton-útfélen szűkös eledelét. Régente, de még ma is, külországban mint éneklő nagy becsben állott és énekének változatai szerint nevezték el. A jó pintynek tehén is volt az ára.

Szólásmód ügyes lányról, meg fiúról, rendben levő dologról:

Olyan mint a pinty!

Nálunk még nem ritka.

HASZNOS.

34. A SÁRMÁNY.

34. A SÁRMÁNY.

Egyéb neve: sármán, sármánkó, sármályú, sármántyú stb.

(Emberiza citrinella L.)

Leirás. Veréb nagyságú, de hosszabb, ösztövérebb madár. Az öreg hím begye, hasa és fejeteteje aranysárga, a mit a régiek «sárarany» színnek mondottak, innen a neve. Dolmánya rozsdaszínű, de zöldesbe játszó, erősen vonott, sötét szárfoltokkal tarkálva; szárnya, farka feketés, rozsdásan szegett. A tojóka és a fiak sokkal szerényebb, fakóbb színezetűek. A csőr sajátságos alkotású. Alsó kávája szűkített, a felső káva padlásán egy bütyök s az egész magvak kimorzsolására alkalmatos. Alacsonyan, bokrokban fészkel elég jól rakott fészekben. Fészekalja öt tojás, mely világos földön sötéten, irásosan van tarkálva.

Élete módja. Ügyes, eleven madár, mely azonban mindig bizalmas; kertek, bokrosok és erdőszélek lakója és legkülönb tulajdonsága az, hogy szereti a nem fajbeli madarak társaságát, nevezetesen a fenyőrigóét, a melylyel szorosan együtt tart. Tápláléka fiasitás idején és addig, a mig a magvak nem érnek, jobbadán rovarokból áll és szereti a sima hernyóknak oly fajtáit is, a melyek más madárnak nem izlenek. Ezen túl szereti a magvakat, de sokkal inkább a liszteseket mint az olajosokat. Nagy kedvvel tagja a télszak idején egybeverődő szárnyas munkáscsoportoknak, a melyekkel a határt barangolja s ugyancsak szedi, irtja a hóból kiálló kórók, gyomok magvait. Tehát kettősen is használ a gazdának.

Kemény teleken a többi szárnyas vendéggel bevetődik a helységekbe is; hetivásárok után pintyőkékkel, bubospacsirtákkal és verebekkel vetekedve szedi a hulladékból a még csak félig emésztett zab és egyéb maradványokat; ilyenkor igen bizodalmas. Repülése ⌒⌒⌒ ives, mert a mig szárnyait verdesi, ekkor emelkedik, majd testhez húzza s ekkor sűlyed. Szavával nagyon is kedvesen élénkíti a tavaszi tájat. Azt mondja ághegyre ülve cze-cze-cze-cze-cze-cze-cziiiii!

Nálunk még bőven fordúl elő.

HASZNOS.

35. A PIPISKE.

35. A PIPISKE.

Egyéb neve: bubos pityer, kontyos madár, butykós kató, pisitnek, kontyos pacsirta.

(Alauda cristata L.)

Leirás. Hát mondjuk, hogy erősebb a verébnél, a fején pedig hegyesen ágaskodó bóbitája van. Ezentúl pedig ez a jámbor becsületes, a szegénységhez ragaszkodó madár színe szerint olyan, mint a rög. Még a bóbitája is olyan, mint a rögön csucsosodó kis rög. És a mikor a szántás közel esik az országúthoz, a melyen a pipiskének mindig van keresni valója, az ember elmegyen a gyalogúton, ráesik a szeme a szántás rögeire is, de a mikor éppen arra fordúlna gondolatja, hogy bizony élet nélkül való a táj, hát megmozdul a rögökön valami, az ember odatekint és ime! a szántás rögén ott ül a pipiske! Bevárja az embert pár lépésnyire, ekkor egyet csikorog és tíz lépésre tovább száll! Fészekalja rendesen öt tojás, világos alapon sötétebben és annyira szeplős, hogy az alapszín alig látszik ki; fészke pedig bizony csak tákolt és ott található a földön gyepesekben, útszéli lóherésekben.

Élete módja. El lehet mondani a pipiskéről, hogy útonútfélen belébotlik az ember. Mindig az ember környezetéhez tartja magát, leginkább pedig a kunyhók, a faluvég, az útmelléke tanyája neki. Fára nem száll, de megpihen a házak, vagyis viskók fedelén; szóval, megfelel Tompa Mihály felfogásának, ki is a pipiskét mint a szegény ember háza tájának hűséges madarát énekelte meg.

Hogy mit eszik és mit csinál?

Hát a fiait mindenféle bogársággal tömi és neveli fel; aztán a körülményekhez képest leszáll mindenféle magvakig; ha pedig a tél nagyon is vicsorgatja a fogát, járja az országút hulladékait, belé vegyűl más szegény madarak gyülekezetébe és ott keresi falatjait város, falu szemétdombján, útján, piaczán.

A nép példabeszéde nem igen karolta fel; de azért valamiket mondtam a könyv elején; ezentúl kényes kis lányról mégis azt mondja:

Ugy begyeskedik, mint a pipiske!

Hasznos madár, nem ritka és megérdemli a védelmet.

HASZNOS.

36. A PITYER.

36. A PITYER.

Egyéb neve nem igen van.

(Anthus trivialis L.)

Leirás. Nagyság szerint olyan, mint a barázdabillegető, de farka kurtább. Egészbenvéve szine szerint hasonlít a pacsirtához, de kevésbbé foltos. Dolmánya olajzöldes, melle sárgás. Az összetett szárny csúcsát a három első evedzőtoll alkotja; a negyedik evedzőtoll nagyon kurtított. A láb hátulsó ujjának karma hosszú, sarkantyúforma; de azért mégis kurtább az ujjnál. Csőre finom árszerű. Igen szerényke és jámbor madár, mely ívesen ⌒⌒⌒ röpül. Fészkét ügyesen és úgy építi, hogy bajos megtalálni; szorosan a földre zsombíkok tövébe, odvasan fölfekvő kövek alá, gyepbe és hasonló helyekre rakja és nagyon finom anyagokból, nyilt csésze alakra építi. Fészekalja rendesen öt tojás, mely nagyon változó, homályosan kékes, barnás, néha fehéres alapon sötétebben szeplős.

Élete módja. Szereti az erdőt, de csak a ritkást, kivált az elhanyagoltat, a hol tisztások, bokrosok váltakoznak, földjük pedig mohás; vonulás idején azonban szeret káposztás földeken és ugarokon megpihenni; szereti a fákat is; de mégis leginkább a földön tartózkodik. Ez a jámbor madár egyáltalában nem magevő, de annál buzgóbban keresi a rovaroknak és álczáiknak minden elérhető faját. Hangja kellemes, a szabadban hallatja a «czia-czia-czia»-féle éneket, hivogatása inkább «szib-szib-szib»-hangzású. Feltétlenül hasznos.

Nálunk leggyakoribb fészkelő pityermadár, holott vannak fajrokonai, a melyek csak vonuláskor érintik hazánk vidékeit; megérkeznek, megpihennek, hogy aztán tovaszálljanak.

Az itt leirt erdei pityeren kivül költ minálunk a havasi pityer, mely nyáron a havasra vonul, télire pedig a völgyben keresi a védő enyhelyet; költ a parlagi pityer, mely az előbbieknél valamivel nagyobb, csőre pedig hosszabb s szereti a parlagokat, hol igazi «gyalogmadár»; aztán jön a réti pityer, a mely csak átvonul éppen úgy, mint a rozsdástorkú pityer is; mind a kettő messze éjszakon fészkel, télen pedig messzi délre vonul, hogy meleget és eledelt találjon.

HASZNOS.

37. A BARÁZDABILLEGETŐ.

37. A BARÁZDABILLEGETŐ.

Egyéb neve: barázdácsa, brázdabillegető, borozdabillegető, leánykamadár, lipinkamadár.

(Motacilla alba L.)

Leirás. A pacsirtánál kisebb, karcsúbb, hosszabb farkú és nagyon kedves madárka. Három a színe: fekete, fehér és hamvasszürke. Fejebúbja és tarkója, meg a torka szép fekete, homloka, pofája és hasa fehér, dolmánya hamvas; szárnya, farka feketés, az előbbin a tollak fehéres szegéssel; a farok két szélső tolla nagyrészt fehér. Farcsíkja sötétszürke, farokalja fehér. Csőre finoman árszerű, feketés; karcsú lába is ilyen színű. Fészkét vízmellékre szereti rakni, nagyon különböző elhelyezéssel: kis odvakba, kövek közé, hasadékokba, gyökerek alá, farakásokba. Fészekalja öt, néha nyolcz tojás, mely fehéres alapon finoman sötétesen szeplős; a szeplők a tojás vastagabb végén néha koszorúba sűrűsödnek. Némely vidéken a kakuk ennek a kis madárnak a fészkét szereti megnyomorítani.

Élete módja. Nagyon eleven, ügyes és mindég mozgó madárka, mely igen szépen lépeget, szaladgál és hogy gyors mozgásában biztos is legyen, erre való a hosszú farka, a melylyel úgy billeget, mint a kötéltánczos hosszú rúdjával. Vizek lengjében, szélein ügyesen lépeget át kőről-kőre és még ügyesebben szedegeti a nyugvó, kapkodja a felröppenő rovarságot. Fenyéreken, kerítő falakon ehhez képest iramodik, néha felröppenve, mintha czigánykereket hányna a repülő préda után; de farkával mindig úgy billen, hogy talpra kerül. A barázdabillegető hasznos madár, mely kizárólagosan rovarokkal él. Elfogja a kis bogarakat, a szunyogot, az apró szitakötőfélét és minden álczáját; de ott, a hol vizek táján nagy legelők vannak, nagy barátja mindenféle legelő jószágnak is, a mely körűl, de néha rajta is ugyancsak szedegeti a sok legyet és mindazt, a mi a szegény állatnak terhére van. Vannak fajrokonai is: a havasi billegető, melynek hasafele kénsárga, dolmánya olajoszöld, és a réti billegető, néhol sárgyóka a neve, mely kevésbbé billeget, eleven sárga hasú és mindég a jószág körül szolgál. Valamennyi vonuló és még bőven van nálunk.

38. A SZÉNCZINKE.

38. A SZÉNCZINKE.

Egyéb neve: küncsicsmadár, küncsics, tökczinege, szegczinege, szegczin, tükrös czin, szenes czin, czincze is.

(Parus major L.)

Leirás. Veréb nagyságú nagyon eleven madár. Fejebúbja, tarkója, torka fekete s a fehér pofát szélesen kantározza, a kantártól a has közepén is végig széles fekete szügyellő pászta. Dolmánya eleven zöldes, farcsíkja, farka és szárnya szilvakék; a szárnyon fehéres rovott csík. Hasa a szügyellőpásztától kétoldalt szép elevenen sárga. Csőre rövid, erős, búzaszem alakú, barnás szinű; erős lába kékes. Fészkét nagyon finoman és leginkább oly odvakba rakja, a melyek szűk bejáróval birnak, néha elhagyott méhes üres köpüjébe is. Fészekalja nyolcz, tizenkét, nagynéha tizenöt is; a formás tojáskák tisztafehér alapon szép rozsdaszinű sűrű szeplőzéssel.

Élete módja. Hasznosságban és elevenségben ez a czinegék vezére. Nyugtalan, dolgos, hangos és mindig jókedvű; hajnaltól napestig folyton munkálkodó. Megragad az ágacska legvégén, fejjel lefele és vizsgálja a koronarügyet, vajjon nem rontja-é valami gonosz nyű vagy bogár? Megtapad még a falon is, csak egy kicsit ripacsos legyen; búvja az odvakat, zugokat, a hova csak fér és mindenütt üldözi a rovarságot; hozzá mintha sohasem tudna jóllakni, folyton keres és folyton eszik. Nem sokat törődik az emberrel, bátran bejön az eresz alá, néha rászáll még a verőczére is; az ablakdeszkára kerülve benéz a szobába. Ez a bátorsága, mely egy kicsikét szemtelen, könnyen dönti veszedelembe, no meg határtalan kiváncsisága is.

Egy kis faggyúcska miatt azonnal rajtaveszt a bodzakalitkán, vagy a fogósan felállított tökön. De ugyanennek a tulajdonságnak köszöni nagy népszerüségét is. Az ő szavát érti a magyarság leginkább. Ő hirdeti a szőlőnyitást Borsodban, mondván tavaszkor:

Nyitni kék, nyitni kék, nyitni kék!

Toroczkón pedig azt kiáltja a rest leánynak, ki nem szőtt és nem font a télen úgy, hogy tavaszra kirongyosodik:

Küncsics, küncsics, küncsics!

Minden védelmet érdemlő szép és jó madárka.

39. A BÚBOS- ÉS 40. A FENYVES CZINKE.

39. A BÚBOS CZINKE.

Egyéb neve: bóbás, bóbitás és kontyos czinege.

(Parus cristatus L.)

Leirás. Sokkal kisebb a szénczinegénél. Hegyes, pipiskeszerű kontya azonban legott fölismerhetővé teszi. A konty fekete, fehéren szegett tollakkal. Pofája fehér; torka és a fül tája fekete úgy, hogy a fej kantárosan van szegve. Szárnya és farka szürkésbarna, fehéresen szegett tollakkal; hasafele szennyesfehér, az oldalakban rozsdásos. Fészkét ez is leginkább faodvakba és évenkint kétszer is, finoman rakja. Fészekalja nyolcz, néha tíz fehér tojás rozsdásszínű szeplőzettel.

Élete módja. Hogy megismerkedjünk vele, magasra kell hágnunk, oda, a hol már csak a fenyőfa bir megélni. Ennek a színtájnak a búbos czinege a hasznos madara, mert fáradhatatlan buzgósággal búvja a legsűrűbb fenyvek ágrengetegét, kiszedegetve a rovarság minden gonosz fajtáját. Fenyveseink lakója s nem ritka.

40. A FENYVES CZINKE.

Egyéb neve nincs.

(Parus ater L.)

Leirás. Akkora, mint a búbos czinege. Pofája, tarkóján egy nagy folt fehér, a fej egyéb része fekete, úgy hogy ez a szín széles kantárt alkot, mely a szénczinege kantárjára emlékeztet. Hasafele szennyesfehér. Dolmánya hamvas kékeszölden lehelve. A szárny, a fark sötét szürke; a szárny kettős, fehéres rovott sávolylyal. Fészkét közel a földhöz fenyőfák odvába elálló kéreg mögé, néha földlyukakba rakja, leginkább zöld mohából, csészéjét szőrökkel béleli jó melegre. Fészekalja hat, de néha tíz tojás is, mely fénylő fehér alapon finoman rozsdásan szeplős.

Ez az eleven, kedves és ügyes jószág is a fenyvesek madara, hol is a legsűrűbb ágakat búvja, hogy kiszedhesse mindazt a rovarságot, a mely a fenyvek életének árthat. Van ám olyan is, de mennyi! A németek ujabban állították, hogy ez a jámbor madár a rügyekben tenne kárt, a mi azonban a mi tapasztalásunk szerint nem áll s ha itt-ott le is csípne egy-két rügyet, szükségből tenné; és mi az az éven át tett nagy haszonhoz képest? Még elég akad.

41. A KIRÁLYKA ÉS 42. A KÉK CZINKE.

41. A KIRÁLYKA.

Egyéb neve nem igen van.

(Regulus regulus L.)

Leirás. Még az ökörszemnél is kisebb testű, de bolyhosabb tollú kis madárka. Fejebúbján egy nyelvalakú tüzesen sárga, sáfrányos folttal, mely feketén van szegve. Egész köntöse nagyon egyszerű zöldesszürke, hasafelén világosabb. A szárnyak tolla szerény, világosabb szegéssel. Csőröcskéje sötét és árforma, lábai feketések. Fészkét, mely remekül van rakva, fenyveken épiti, hol nagyon nehezen található. Fészekalja hat, néha tizenegy tojás, akkora, mint egy öreg borsószem; vörhenyeges földön sötétebb szeplőkkel.

Élete módja. Örökösen mozgó, fáradhatatlanúl bújkáló, kereső és nagyon hasznos madárka, mely rovarokkal, tojásukkal és álczáikkal él, leginkább a fenyvesek őre és kertésze. Sokszor a czinegékkel egy rajban dolgozik, jön-megy s hallatja szit-szit-szit hivogató szavát. Nem ritka és aranynál is hasznosabb kis jószág.

42. A KÉK CZINKE.

Egyéb neve: molnárczinege.

(Parus coeruleus L.)

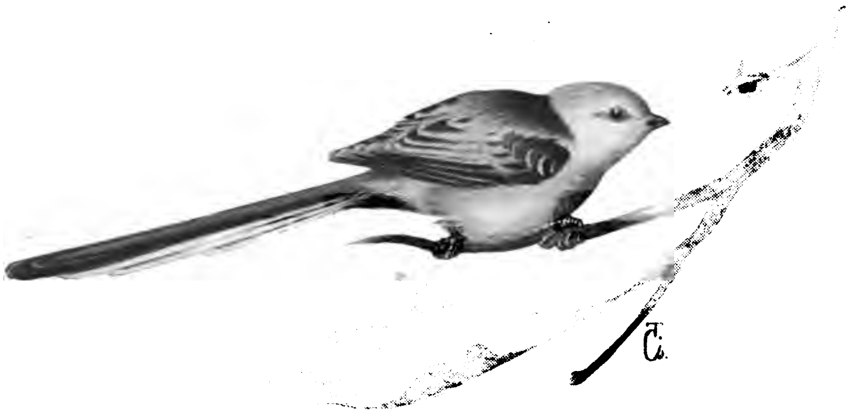
Leirás. Fejebúbja eleven kék, homloka, pofája fehér; szemén át a tarkófelé húzódva sötétes vonás; a fehér pofa hátúl és alúl feketésen szegélyezve; hasa és farcsíkja kénsárga, inkább czitromos; farka és szárnya, mint a szilva hamva kék; a szárnyon egy rovott, fehéres pásztácska. Csőre olyan, mint egy szorult búzaszem, lába kékes. Fészke szűk nyílású faodvakba van rakva, finom anyagból és nagypuhán. Fészekalja pedig héttől-tizig váltakozik. Tojása a szénczinegééhez hasonlít, de sokkal kisebb.

Élete módja. Legékesebb és leghasznosabb madaraink közűl való, mely, mint czinegetársai is, fáradhatatlan munkása az erdőnek, a kertnek, gyümölcsösnek s a rovarok pusztításával kiszámíthatatlan hasznot okoz. Milliókra rúg az egy-két czinegecsalád által elpusztított káros bogárság száma és meg van számlálva, hogy egy párocska 17 óra alatt négyszázhetvenötször tért vissza fiaihoz eledellel.

Igazi kincs, melyet meg kell becsülni. Nem ritka.

HASZNOS.

43. AZ ŐSZAPÓ.

43. AZ ŐSZAPÓ.

Egyéb neve: dorongos őszapó, farkos czinke, hosszúfarkú czinke, dorongfarkú czinke, rudas czinke.

(Aegithalus caudatus L.)

Leirás. Ökörszemnyi, de igen hosszúfarkú, piczinke csőrű, ezért kerekfejű madárka; feje fehér, nagyon emlékeztet a galambősz apóra, innen és hosszú, látszólag ékalakra végződő farka után van az őszapó és rudas stb. neve. Hátának eleje feketés, dolmánya halavány vöröses; szárnya feketés, fehér vállfolttal; farka feketés, három szélső tolla nagyrészt fehér és lépcsőzetes; a két középső rövidebb a mellette állónál; hasafele rózsaszines. Fekete csőröcskéje nagyon piczíny, lábai feketések. Fészkéről és fészekaljáról a következő oldalon lesz szó.

Élete módja. Igazi czinege, mely sohasem pihen s pitymalattól alkonyatig izeg-mozog, bujkál, keres; hozzá a hajlékony ágakon oly gyakorlatokat végez, a melyekhez képest a legügyesebb vásári kötéltánczos is valóságos ólommadár. Nincs kedvesebb és tanúságosabb látomány, mint az a társaság, a melyben a rudas- vagy őszapó többedmagával is a nagymester. Egybeverődnek ők, a széncinkék, fenyves és kék czinkék, vagy egy fakúsz és egy-egy tarka harkály meg egy csuszka, mint valami mesterember csapat és ekkor sorban pásztázzák az erdőt, kiki a maga ügyességéhez, de teste, csőre alkotásához képest is: végig kutatják a fát a törzs kérgétől a legvékonyabb ágacska csúcsáig, a melyen azután mindég az őszapó a mester; azért is, mert könnyű a teste, így a legvékonyabb ág is csak hajlik és nem törik alatta, de azért is, mert hosszú farkával úgy dolgozhat, mint csak a kötéltánczos a rúdjával. Végig keresik ezek aztán az erdőt és késő őszszel rendesen bizonyos órában térnek vissza ugyanarra a helyre, de mindég más-más részeken keresgélve.

Az őszapó is merő káros bogársággal él, és a hol fészkét rakja és pásztáz, kincset érő hasznot hajt kertnek és erdőnek.

Még nem ritka, nagyon megbecsülendő.

44. AZ ŐSZAPÓ FÉSZKE.

44. AZ ŐSZAPÓ FÉSZKE.

Nemcsak a mi égtájunk alatt, hanem messze délszakon is, a hol a természet mintha csodákat teremtene; a hol a kis kolibri madár, mely akkora testű, mint egy gyermekujjnak egy íze, megragyog a napfényben, mint a gyémánt és a rubint és oly fészket rak, mint a jércze szűztojásának a fele; mondom, nem csak itt nálunk, hanem azon a csodás tájon is számot teszen a kis őszapó fészke, mely a legszebb, legkedvesebb, legmesterségesebb és legmelegebb madárotthonok közé tartozik. Néha gömbölyűsen rakja ágak hónaljába, melyek úgy fogják, mint az emberi kéz ujjai; de olyan is akad, mely valami fatönkre szabadon és úgy oda van állítva, mint valami piczіny méhköpű, a melyhez ekkor hasonlít is. Szépen be van boltozva; oldalt oly ki- s bejáró lyuka van, mint valami öreg poszméhnek való és az egész alkotmány a legfinomabb száraz mohából, zuzmóból, nyárfa és más növények gyapjából van fölépítve, oly tömötten és mégis puhán rakva, hogy nincs kalapos, a ki utána csinálhatná. Ebbe a puha és meleg otthonba rakja le az a picziség a fészekalját, mely kilencz, néha tizenkét apróka tojásból való; ezek fehérek, a vastagabb végen finom rozsdaszinű szeplőcskékkel. Ezt a fészekalját a kis pár felváltva 14 nap alatt költi ki és ekkor kezdődik a nagy munka: azt a tizenkét porontyocskát finom eledellel kell ellátni. Hiszen igaz, hogy nagy a fecske buzgósága; de mikor az őszapóéké még sokkalta nagyobb! A fecske röptében és csak száját tátva kapdossa el a prédát; a kis őszapók ágacskáról, rügy mögül, függögetve és himbálva nagy munkával keresik a piczi falatokat. És az már igaz, hogy kő van annak az embernek a szíve helyén, a ki nem bír gyönyörködni a kis madárcsalád szeretetén, a mint az a tizenkét, apróka madárfiú lenge ágon szorosan összeül és a kicsike szülők, sohasem lankadva, folyton hivogatva felváltva jönnek-mennek; szép sorjában rendre adogatják fiaiknak az eledelt.

Embernek példa; de intés is!

HASZNOS.

45. A SEREGÉLY.

45. A SEREGÉLY.

Egyéb neve: serege, seregje, seregény, seregil, seregé.

(Sturnus vulgaris L.)

Leirás. Rigó nagyságú. Fekete, szivárványos zománczczal és fehéres, csöppentett pettyekkel. A fej aránylag kicsiny, lapos homlokú; szeme közel áll a csőr tövéhez. Ravaszkás képű madár. Tollazata keskeny és hegybefutó. Csőre sárgás. A tojó fakóbb, a fiak még fakóbbak. Lába erős, karmai élesek. Fészke fák odvaiban, különösen tölgyfa kerekerdőkben áll, kivált ha közel esik a legelők területe és a vizmellék nádasokkal. Melegebb tájakon nyáron át kétszer is költ. Fészekalja, az első, öt vagy hét, a második négy vagy öt tojás, melyek halaványan gáliczszinűek.

Élete módja. Nagyon eleven, mondhatni víg madár, mely folytonosan izeg-mozog, keresgél és csacsog. Nagyon szereti a társas életet s a mi legelőterületeinken, kerekerdők és nádasok közelében sokszor oly tömegesen sereglik, hogy felszálláskor és kavargáskor nagy árnyékfoltot vet a földre, akárcsak a nagy felhő. Kiválóan szereti a legelőt, ezen a gulyát, ménest és a nyájat, meg a kondát. Mindig úgy intézi a keresgélést, hogy a legelő jószág árnyéka ráessen; a turkáló sertések között a sárgyókával együtt az orr közelébe férkőzik, hogy a kitúrt földből a sok kukaczot kiszedhesse. De rászáll a jószágra is és buzgón felcserkedik ott, a hol nyüves vagy pondrós. Az állat tudja, hogy a madár javát akarja és meg sem moczczan. Csőrével, mely olyan, mint a felcser csipőcskéje, kifeszegeti a pondrós kelést és kiszedi a nyüvet.

Igaz, hogy alkalomadtán beveszi magát a cseresznyefára, a szederre, no meg a szőlőre és ha felhőnyi, bizony érzékeny kárt is okozhat. De hát ilyenkor kereplővel, vaklövéssel s a mivel lehet, riasztani kell. Evi munkája mégis csak ezerszer több haszonnal jár, mint a mennyi kárt okozhat.

Fogságban nagyon tanulékony, szelid és kedves madár; eltanulja a nótát, még a szót is. Gazdájához ragaszkodik. Alkonyatkor szereti a nádast megszállani s ilyenkor oly zsinatolást visz végbe, hogy a malom zugójára emlékeztet.

A mig a magyar földet gulya, ménes, nyáj legelve járja, védeni kell a seregélyt.

46. A FEKETE RIGÓ.

46. A FEKETE RIGÓ.

Egyéb neve: rézorrú rigó — a hímje.

(Turdus merula L.)

Leirás. A hímje tiszta fekete; szeme finom aranysárga szegéssel; csőre aranysárga; lába feketés. A tojó barnafekete, álla fehéres, melle szennyes, homályos foltokkal; csőre barna, lába is ily színű. A hím a szép feketeséget csak harmadik életévében kapja meg. Fészkét bokrok és fák sűrűségébe és jól elrejtve rakja, legfőképpen mohából, finom ágacskákból, zuzmókból, belől pedig földdel elegyes mohával kitapasztja, aztán szőrökkel kibéleli. A fészek erős építmény. Fészekalja négy, ritkán hat tojás, mely halaványan zöldes, halavány rozsdás és ibolyás szeplőzettel.

Élete módja. Nagyon eleven, kedves madár, az erdőszélek bokrainak és a tisztásoknak igazi ékessége, mely alkonyat beköszöntése előtt más rigófélékkel kiszáll a tisztásra és ugrálva, tippegetve, lépkedve és szedegetve gyönyörködteti az ember szemét. Buzgón szedi a földigilisztát és minden kártékony bogárságot. Aztán felkap bokor tetejére, fák kiálló ágaira és messze hallható, tiszta hangon hallatja énekét, mely andalítóan hat az emberre. Őszkor bogyókra is rájár, néha a gyümölcsre is, de óvatos madár létére, könnyen elzavarható. Szóval, hasznos madár s a táj ékessége tollával, szavával.

Ezt a fajt szedik ki leginkább fészkéből, felnevelik és a hímeket jó áron adogatják el, mert szépen tanulja meg még a sípláda után is a dalt; de mert könnyen tanul, bizony a legszebb nótába is beléreccsent egy kis taliganyikorgással. Ám ez is kedves, mert nagyon mulattató. Messze külföldön a fekete rigó városi madárrá nevelkedett; ott, a hol jószívű emberek télen át enyhítik nyomorát, rendesen adogatva neki egy kis lisztesférget, vagdalt húst és szárított hangyatojást. Ilyen helyeken még a vadszőlővel befuttatott ablak közelébe is építi fészkét. Télire el sem vándorol!

Bezzeg nálunk! Miért is neveljük ivadékunkat úgy, hogy rigót látva kőhöz kap!?

HASZNOS.

47. AZ ÉNEKLŐ RIGÓ.

47. AZ ÉNEKLŐ RIGÓ.

Egyéb neve: énekes rigó, nyári rigó, tekerményes rigó.

(Turdus musicus L.)

Leirás. Akkora, mint a fekete rigó, hátafele sötétes olajbarna, hasafele a torkon és hasalján fehéres; a mellen rozsdasárgás, szív- és cseppalakú sötét foltozattal: a szeme fölött világosodó szemöldökvonás; szárnya, belül rozsdasárgás. Csőre, lába sárgásbarna. Fészke igen nevezetes; középmagasságban és inkább lombos fákra építi vékony kórókból, fűszálakból és ágacskákból, közben mohával tömörítve és jól összeszőve. Ez nem volna oly nevezetes, mert ennél jobb szövést is lehet találni; de már a fészek csészéje, az mestermű! Mély és tágas, belűl pedig a legfinomabban ki van tapasztva és síkárolva; az így támadt kéreg késfoknyi vastagságú, de nagyon szilárd. Készűl pedig korhadt fának nagyon felaprított murvájából, melyet a rigó ragadós nyálával gyúr és csőrével feltapaszt, elsimít. A fészekalja öt, néha hat halavány, rézgáliczszínű, igen finom pontokkal hintett tojás.

Élete módja. Az éneklő rigó ügyes és erőteljes madár, mely biztosan bújja és járja a fák ágazatait; a földre kerülve, magasra tartja fejét, csőrét, ekkor figyel és ha megpillantotta prédáját, lekapja fejét, gyorsan odaugrik és elkapja, ha kell ki is vagdalja csőrével. Mohás talajon ügyesen kifordítgatja a mohafoltokat, hogy az azok alatt bujkáló bogársághoz és féregséghez hozzáférhessen. Fogdossa a sáskákat is. Késő nyáron és őszelején rámegy az erdő bogyóira is.

Ellensége sok van az éneklő rigónak. Fészkét leginkább a mátyásszajkó fosztogatja, legujabban még arra is rájöttek, hogy a mókus is rájár a tojásokra s bizony kiiszogatja a rigókét. Az éneklő rigónak igen szép az éneke, messzehallható fuvolahangokból áll és nagyon megeleveníti és meg is szépíti az erdőt. Enekét a fák legtetejéről hallatja s ekkor csöndesen ül, mintha elmerülne dalában.

Még nem ritka.

HASZNOS.

48. A HANTMADÁR.

48. A HANTMADÁR.

Egyéb neve: hontmadár, findzsa.

(Saxicola oenanthe L.)

Leirás. Fejebúbja, tarkója és háta szép hamuszürke, torka fehéres. Szemén át, a fültájon szélesedő fekete pászta. Szárnya barnás fekete. Hasa fehéres, begyetája sárgás. A fark oldalsó tollai tövükön fehérek, végükön a középsőkkel együtt — ezek végig — feketék, mi a farkat nagyon tarkává teszi. Csőre árforma s mint a lába, barnás. A tojó és a fiatalok szerényebb szinezetüek. Fészkét nagyon rejtegeti és kőrakásokba, hasadékokba rakja, mindig azon mesterkedve, hogy valami fedje. Fészekalja öt, néha hét tojás, mely rendesen egyszinüen rézgálicz szinű.

Élete módja. A hantmadár nagyon ügyes és éber. Megválasztja területét, a melyhez aztán ragaszkodik. Szereti az ugarokat, a köves lankásokat, a turjánt, semlyéket, ha van rajta magasabb kupacz; szereti a legelőt és különösen kedveli, ha sok rajta a begyepesedett vakondturás, vagy népiesen hancsik, de hant is; innen a madár neve «hantmadár». A hantra vagy kőre szállva, folyton szemmel tartja belátható környezetét s a mint megpillantja prédáját, leginkább futva ott terem, bekapja s erre szárnyra kelve, más hantra vagy kőre telepedik. Megszállja az alacsonyabb karót is; de fára, ágra csak szükség esetén kap fel. Mivelhogy szereti a szabad helyet, ott az embernek azonnal fel is tünik, mert a mint szárnya szabadjára kerül, kiterjeszti a farkát, melynek fehér részei szinte megvillannak és feléje fordítják a vizsgálódó ember szemét. Igen hasznos madár, mely csupa rovarral él; őszkor különösen nagy pusztítója az oly kártékony káposztapille hernyóinak. Szerényke énekét nemcsak a kupaczokról, kövekről hallatja, hanem a szerelmi időben toronymagasságra fölrepesve gyönyörködteti párját.

Még nem ritka.

HASZNOS.

49. A CSALÁNCSÚCS.

49. A CSALÁNCSÚCS.

Egyéb neve: fekete stiglincz, csaláncsattogató, czigánygébics.

(Pratincola rubicola.)

Leirás. Ez az eleven kis madár, már hogy a hímje, teljes díszben ilyen: feje a torokkal és tovább a hát elejével együtt fekete; szárnyán fehér folt, füle mögött azonképpen; begye rozsdasárga; farka egyszínűen barnás. A csőr kicsiny, finom, árszerű és a lábakkal együtt világosodó. Fészkét nagyon jól tudja elrejteni úgy, hogy nehezen található: rendesen a földszinére, kis vájásba építi úgy, hogy a fiak feje a földdel egy szintájon van és úgyszólván belevész a környezetbe. A fészekalja rendesen öt kékeszöld, barnásan szeplőzött tojásból áll.

Élete módja. Nagyon ügyes és gyors mozgású kis madár, mely alkalmas területeken meglehetősen magánosan él. Mindég a növények csúcsát keresi, azokra telepedve szorgosan tekintget a földre, de mind arra is, a mi bogárság és röpdös, mert igen jeles kapkodó, nem is ritkán mintha bakfittyet vetne a levegőben, mi mindenkor annak a jele, hogy röptében megzavarta a röpülő rovart és el is kapta.

A kis csaláncsúcs inkább az előhegység madara, hol nagyon szereti a köves és bokros, nem egészen kopár lankásokat. Bokor csúcsán, ökörfarkkóró hegyében; ha van, csalán tetejében is, de mindig a legmagasabb ponton hirtelenül megjelenik, körülnéz, el-elkapdos valami rovart, aztán eltünik, mintha a föld nyelte volna el: de kisvártatva megint csak tetőz és folytatja mesterségét. Közbe-közbe mindég egyet rándit a farkán is, néha-néha ki is terjesztgeti. Késő őszszel, elvonulása előtt közelebb vonul az emberi lakokhoz és a sövényeken űzi rovarvadászatát, beveszi magát a káposztaföldekre, hol a torzsák és kiálló szálasabb dudvák kedves lesőhelyei és a hol őszfelé igen könnyen juthat táplálékhoz. Éneke finom, kellemetes, de nem erős, hivogatása mintha «vit-vit-vit csekcseknek» szólna. Rokona, a karógébics, tarka farkával különbözik tőle.

Mindég nagyon gyéren fordul elő.

HASZNOS.

50. AZ ÖKÖRSZEM.

50. AZ ÖKÖRSZEM.

Egyéb neve nincsen.

(Troglodytes troglodytes L.)

Leirás. Nem csak a magyar földnek, hanem az egész világrésznek, t. i. Európának legkisebb madara, nem is akkora mint az ökör szeme; mindössze öt grammot nyom. Színe szerint nem sok leírni való van rajta s elmondhatjuk, hogy cserbarnás, szépen rovott sötétebb és sűrűn álló csíkokkal; szemöldöktája, torka és begye világosodó. Kurta farkinczájának tollai különösen sűrűn és szépen vannak róva. Csőröcskéje egy kicsikét íves, finom, tűhegyes; lába aránylag erős, barnás. Fészke levágott ágak rakásában, gyökerek között, néha elhagyott erdei kunyhók alkalmas zugaiban és átbúvót alkotó odvakban áll; aránylag igen nagy, tágas bebúvóval. Kivülről száraz lombból és ágacskákból, beljebb mohaszövedékből, legbelűl roppant sok, de simára illesztett tollból való. Fészekalja hat, ritkán nyolcz apróka, fehér és finoman, vérvörösen szeplőzött tojásból áll.

Élete módja. A legkisebb, de a legelevenebb madárka is, mely bizalmában, különösen télen, nagyon közel férkőzik az emberhez és szédületes surranásokkal búvja az ölfa hézagait. Mindég csak pillanatokra látható és ekkor mindig felállított farkinczájával, hirtelen mártogatásaival és eliramodásával még a legmogorvább embert is valahogyan gyönyörködtetheti. A legsűrűbb, legtüskésebb kökényesen át úgy surran, mint a legsebesebb egér, és alig hogy az egyik oldalon eltünt, már ott van a tulsó oldalon; majd köd előttem, köd utánam, mint a nyíl, úgy röpül a szomszéd sövénybe, melynek fonása szinte elnyeli; de nem birja messze, és ha a sík mezőre szorúl ki, besurran biz ő még az egérlyukba is. Tápláléka a legparányibb és legrejtettebb életű rovarvilág; apró pókocskák, piczíny hernyók, a legkisebb álczák, nyugvó bábok, a melyeknek felkutatásában nagyon ügyes és ernyedetlen. Télen-nyáron kitart nálunk. Ennek a parányiságnak is van ám éneke, még pedig oly erős, a minőt nem is várnánk. A ki nem ismeri, keresi a madarat, a melytől ered, és elcsodálkozik a piczi művészen; az ének a kánáriéra emlékeztet és mindig szabadon ülve hallatja.

Nem sok van, minden kiméletre méltó.

HASZNOS.

51. A FÜLEMÜLE.

51. A FÜLEMÜLE.

Egyéb neve: ligeti fülemüle, nagy fülemüle, magyar fülemüle.

(Luscinia philomela Bechst.)

Leirás. A mily fönségesen szép a fülemüle éneke, oly egyszerű a ruházata. Dolmánya rozsdabarna, farka rozsdaszinű; a test alsó része fehéres. A madár alig veréb nagyságú, finomabb alakzatú; csőre finom, hegyes, lába karcsú. Sötétbarna szeme szinte lángol és megmondja annak, a kinek fogékony a szíve-lelke, hogy ez a szem nemes tekintetű. Fészke sűrűségekben, bokros helyeken, majdnem mindig a földön áll; külső burka száraz levél, azután füvek kalásza, száraz szála és finom gyökér következik, néha szőrök is be vannak fonva. A fészek beléolvad a körülte levő földbe és ember legyen, a ki megtalálja. Fészekalja öt-hat olajzöldes sötétebben felhőzött és szeplőzött tojás.

Élete módja. Majdnem titkos életet folytat a bokrok sűrűjében, sokat surran a földön, hol csupán bogárságból él és így nagyon hasznos. Párzás idején és a míg a tojó költ, a hím kiül a fészek táján, néha szabad ágra is, és hallatja majd zokogó, majd csattogó, majd zizegő dalát, a legszebbet, a mely madártól telik. Némely hím éjjel is énekel s elandalítja a hallgató embert. A párjavesztett, vagy magára maradt hím folytatja dalát, messze be a nyár szakába is. Buzgó madártudósok, különösen a németek, le is jegyezték emberi szótagokkal a fülemüle dalát és felvitték akár huszonöt versig is. E szerint az erdei fülemüle így kezdi dalát:

Fid ! fid ! fid ! kr-kr-czi-czi, doridó, riridezit
Czi-czi-czi—lo-lo-lo-lyi
Fid a czkvo-czkvo-czkvo tiriririri
Lü-lü-lü-lü—lollololLolyi
Daczi-daczi-daczi—rrrrrrrr czuzzuzzuzuczi stb.

A mi berki fülemülénk, mely az erdeinél erősebb és sötétebb, felhőzött mellű, a madárkereskedők magyar fülemüléje, ellenben így kezdi:

Fülöp-Fülöp-Fülöp	Dávid-Dávid-Dávid
Tarak-Tarak-Tarak	Kvepiktiácz zerrrrrrrr
Diderot, Diderot, Diderot	Judit-Judit-Judit stb.

Madárkereskedők vad pusztítást vittek már végbe a remek madárban!

HASZNOS.

52. A BARÁTKA.

52. A BARÁTKA.

Egyéb neve: barátposzáta, papfülemüle.

(Sylvia atricapilla L.)

Leirás. Ez is nemes éneklő madár. Dolmánya olajosszürke, alsó fele fehéres, fején s a szemig érve fekete kucsma, ezért barátka és papfülemüle. A tojó és a fiak fején a kucsma barna. Farka, szárnya barnás-fekete. Csőre finoman árforma, lába erős. Szeme sötétbarna és eleven fényű. Fészke, mint bokorlakó madárhoz illik, mindig sűrű bokrosokban és közel a földhöz áll, készül pedig finom fűszálakból és gyökerekből, összeszőve rovarok fonadékával, néha szőrrel és mindég csak kevés tollal. Fészekalja öt-hat, alapszin szerint változó, majd barnás, vagy fehéres, vagy szürkés-olajos sötétebb pettyezéssel, néha irással is.

Élete módja. Szereti a bokros helyeket, kivált ha közben magasabb fák is belévegyülnek; de betelepedik kertekbe, sőt nagy városok terein az élő sövényzetekbe és bokrosokba is, hol ugyancsak szorgalmaskodva szedi a bogárságnak minden csak képzelhető fajtáját, nagy hasznot hajtva evvel erdőnek, kertnek egyaránt. Példás és benső családi életet él és a kis hím, szerelme idején, ugyancsak hangos. Dala egyszerű, nem is közelíti a fülemüléét, nem csattogó, nem bánatos, nem zokogó, hanem kedves fütyörészés, akár valami víg gyerkőczé; fel is hangzik a bokornak majd erről, majd arról az oldaláról és a figyelő emberre vidámságot áraszt. Őszre kelve, a kis barátka belékóstol a bokrok termésébe, a különféle bogyóba is; rájár a bodzára, a vérfürtre, az ostorményre, a szederre, kertekben a ribizkére, a nélkül, hogy érezhető kárt tenne, vagy bár tehetne is, mert főtápláléka mégis csak a bogárság.

Vidám dala miatt ezt is üldözi a madárfogók és kereskedők kapzsisága. Kalitkáját rendesen zöld portékával vonják be, hogy bokorban higyje magát és ilyen csalódásban élve énekel, sőt eltanulja a nótát és rabtársainak énekét is.

Nem sok van.

HASZNOS.

53. A POSZÁTA.

53. A POSZÁTA.

Egyéb neve: nyomorék, csóvánka.

(Sylvia curruca L.)

Leirás. Kisebb a verébnél és sokkal finomabb alkotású kis madár. Feje teteje hamuszínű, pofája sötéten hamvas, dolmánya barnás-szürke; háta, melle fehér, oldalaiban sárgásvörösen futtatva. Farkának szélső tolla ékalakú fehér folttal; a szomszédos toll kicsiny, homályos folttal. Csőre finom, áralakú, lába erős, kékes szinű. Fészke kötés, vagy vállmagasságban áll, leggyakrabban galagonyásokban, kökényesekben; kertekben felfutó rostokolatokon magasabban is; építi pedig finom fű- és gyökérszálakból, közbe-közbe pókhálóval szőve, erősítve és sertés meg lószőrrel bélelve. Fészekalja öt-hat szépformájú tojás, mely fehér vagy kékes alapon finoman szeplős; a szeplők a vastagabb végen koszorúsan is tömörülnek.

Élete módja. Nagyon kedves és megbecsülésre méltó ez a jámbor, egyszerű, kicsi madárka azért, mert szereti az ember házának környékét, kertjét, udvarát, ha bokros. Alkalmatos helyeken már kora tavaszkor hallatja lilililili szólású hivogatóját. Szüntelenűl friss, eleven mozgású kis szárnyas, mely az ember környezetébe jutva, bizalmas; folyton ott forog, sürög, ágról-ágra síklik. Éneke halk és finom, mint az egész kis madár is, nem változatos, mert leginkább a lilili szótagnak öt-vagy nyolczszoros ismétléséből áll; de nagyon kedves és andalító, akár őszszel a szőlőtücsök pirregése. Tápláléka a legnagyobb részben rovarokból áll, melyeknek felkutatásában fáradhatatlan és éppen azért vetekedik hasznosságban bármely czinegével. Őszrekelve megcsipdesi a bokrok termését is; rájár a bodzára, ostorményre, a nélkül, hogy valamiben kárt tehetne. Szóval kedves, hasznos madárka, mely teljesen rászolgál az ember védelmére.

De immáron az a kérdés: miért mondja a régiség és a nép nyomoréknak? Testalkatáért nem lehet, mert nagyobb az ökörszemnél; ép is, vidám is; hát miért? Azt mondja Szenczi Molnár uram régi szókönyve: Nyomorék, «parva avis quæ alienos pullos pro suis educat.» Magyarúl: «Nyomorék, kis madár, mely idegen porontyokat a magáé helyett nevel.»

Igen, a kakuk! a kakuk!

HASZNOS.

54. A VÖRÖSBEGY.

54. A VÖRÖSBEGY.

Egyéb neve nem igen van.

(Erithacus rubecula L.)

Leirás. Kicsiny, kurtának látszó madárka. Egész hátafele a tarkóval és fejbúbbal együtt olajbarna, hasa szennyesfehér, torka, begye és a homlokra is átmenve szép, eleven rozsdavörös, a mitől neve is ered. Szárnyán jól kivehető világos, rovott csík. Szeme sötétbarna, nagy; csőre árforma, finom; lába sötétszinű, karcsú. Tollazata puha, finom és lazán álló. Fészke a legnagyobb, tömött sürüségben és mindig alacsonyan, a földhöz közel épül, finoman és jól rakva fák odvában, vájásokban, hasadékokban; anyaga kivülről száraz levél, befelé finoman és tömötten szövött moha finom gyökerekkel átszövögetve; szőrökkel, szövedékekkel és tollal. A fészek nagyon nehezen található. Fészekalja öt, ritkábban hét tojás, mely halaványsárgás, barnás, olajos alapon rozsdásan szeplős; a szeplők vastagabb végén koszorusan is sürüsödnek.

Élete módja. A vörösbegy a legügyesebb bujkálók közül való; a földön egyet surran, aztán hirtelen megáll, nagyot bókol, leereszti szárnyát és felvágja farkinczáját; aztán lángoló szemét nagy bizodalmasan rászegezi az emberre is, mintha azt mondaná: «bízom benned!» A szárnyacskáit mindig úgy eresztgeti le, hogy végül a fark tövénél alacsonyabban áll. Nagybuzgón szedi a bogárságot, de nem irtózik a meztelen csigáktól, sőt a kisebb gilisztáktól sem, a melyekhez a nemes poszáták a világért sem nyulnak hozzá. Fel is kap egy-egy magasabb ágra, veszteg áll, csak néha bókol egyet és felvágja a farkát; egyszerre a föld felé levágódik, felkapja a kiszemelt prédát, visszaszáll az ágra és elkölti. Eneke kedves, andalító, a pacsirtára emlékeztető. Hallatja veszteg ülve hosszan és kitartóan.

Olyan madár ez, hogy fogságban úgyszólván az első órában megszelidül; szereti a szobában a szabadon való járástkelést és szegény embernél nagyon kapdossa a legyet, zúgban a pókot, az ágyban mindent, akár mozog, akár ugrik. Szegény munkások ezért tartogatják is.

Minden védelmet érdemlő becsületes madár. Még sok van.

HASZNOS.

55. A ROZSDAFARKÚ.

55. A ROZSDAFARKÚ.

Egyéb neve: kerti füstfark.

(Ruticilla phoenicura L.)

Leirás. Szinesen-tarka finom madár, karcsúbb a vörösbegynél. Torka és fületája, csőretövének homlokrésze szép, tisztafekete. A homlok többi része hófehér, de belemosódik a fejbúb kékes szürkeségébe. A tarkó és a dolmány szintén szép kékes szürke; a mell, farcsík és a fark eleven rozsdavörös, csak a fark középső tolla barna. A csőr és a láb finom, az utóbbi karcsú. A tojó és a fiak kevésbbé színesek. Fészke résekben, lyukakban, kerti házak ereszeinek és padlásainak alkalmas zugaiban áll és laza, de síma, belülről különösen szőrökkel, tollakkal szépen bélelt. Fészekalja öt-hat, igen ritkán hét gyönyörű egyszínűen zöldes kék tojásból áll.

Élete módja. Eleven és magaviseletével nyomban szembeszökő, szép és kedves, no meg hasznos kis madár; mondhatni, hogy kertlakó. A mint felröppen, nagyon szemet szúr eleven rozsdavörös farka s a mint valami karón, kerítésen megtelepedik, úgy megrázogatja farkinczáját, hogy csupa gyönyörűség. Rendesen magasabb helyről lesi, különösen a gyepek bogárságát, akár mászót, akár röpülőt; az előbbire lecsap, az utóbbit ügyes, néha majdnem forgó röpüléssel kapja el. Él pedig bogárral, légygyel, mindenféle hernyóval, kukaczokkal, petével és hasonlóval, ezért kertben, erdőben nagyon hasznos; őszfelé belecsíp a bokrok termésébe, mindenféle bogyóba is, a nélkül, hogy kárt okozna, lévén a bokrok termése, ha bogyó, úgy is «madárbogyó». Hivogató szava vid-vid-vid—tik-tik-tik-tik, mely csettegetésfélébe végződik. A méhészgazdák itt-ott nagy ellenségei ennek a kedves szárnyasnak, mert azt hiszik, hogy a munkásméhet kapkodja el, pedig nem úgy van, mert csak a herét, melynek nincs fulánkja, a kihordott, megromlott álczákat és az oly kártékony viaszmolyt fogdossa és szedi; tehát így is hasznos és minden védelemre méltó — hozzá még a kert dísze, mert az ember szemének is jólesik.

HASZNOS.

56. A NÁDI RIGÓ.

56. A NÁDI RIGÓ.

Egyéb neve: nádiposzáta.

(Acrocephalus turdoides L.)

Leirás. Nagyobb a verébnél és alakja szerint rigóra emlékeztet. Hátafele rozsdásan futtatott barna, szemén át világosodó csík; fületája is világosodó. Alsó fele fehéres, az oldalakban agyagsárgán lehelve. Csőre rigószerű, elég erős és kicsit íves, különben hegyes; farka ékalakra metszett. Lábai erősek, fogódzásra nagyon alkalmatosak. Fészkéről a következő oldalon leszen szó.

Élete módja. A nádi rigó kizáróan csak a nádasokat lakja, melyek aztán fiasitás idején ugyancsak hangosak dalától, mely azonban lármának is beillik.

Nem lévén ritka, szép számmal lakja egyazon nádast s ekkor a hány van, annyi versenyez torkaszakadtából egymással, hogy csak úgy zeng tőle a táj, még jobban, mint a kecskebéka brekegésétől. Hogy azután mit is énekel? hát elkezdi:

Csak-csak-csak, csik-csik-csik
Cserek-cserek-csik-csik-csik,
Ke-ke-ke-kara-kara
Kit-kit-kit
Csere-csere-csak-csak-csak

és így tovább, kora pitymallattól, alkonyatig; sőt mikor nagyon nekibuzdúl, még egész éjszakán át is.

A német fülnek így szól ez a nóta:

Karre-karre-karre
Ker-ker-ker
Hedder-hedder
Duí-duí-duí stb.

A hol a nád legsűrűbb, úgy surran, mint a takács vetélője a fonalközben. A mi pedig még mesteribb, az a mereven álló nádszálakon való kúszása. Ujjaival, karmaival átmarkolja a nádszálat s ízibe a nádbojton terem, éppen oly gyorsan le is szalad vagy csuszszan, hogy csak úgy elnyeli a nád sűrűsége. És hogy hát mi a haszna? Megteszi biz' ő is a magáét oly helyen, a hová csak ő férhet hozzá, mert olyan az alkotása. Szedi a tóság számtalan bogárságát, a szunyogot, álczáját. És így sokban hozzájárul ahhoz, hogy ott más teremtések is megélhessenek.

57. A NÁDI RIGÓ FÉSZKE.

57. A NÁDI RIGÓ FÉSZKE.

Ime itt a madárművészetnek harmadik remeke: a nádi rigó fészke! Az első a függő czinege zacskója, a második az őszapóczinege kis köpűje volt. A nádi rigó alkotmánya, itt az 57. képen bemutatva, azért remek, mert czélszerüségében oly számításra vall, a melyet a madár fejétől nem is várna némely emberfia.

Miben van azután a számítás és az abból származó czélszerüség? A ki a tóságot és szegő nádasait jól ismeri, tudja, hogy a síkvizeken szabadon lenghet, de vágtathat és üvölthet is a fuvalom, a szél és a vihar. Azt is tudja mindenki, hogy a lágy szellő már meglibegteti a nád levélzetét, meginogtatja a nádszálat és magát a nádrengeteget, mely oly könnyen enged a szél nyomásának, akár csak maga a víz. A természet fönséges, alkotó hatalma pedig ide rendelte, ehhez képest alkotta a nád rigómadarát és megalkotta úgy, hogy máshol meg nem élhetne. Igy ide kell építenie a fészkét is, még pedig teljes biztossággal, hogy letojhassa fészekalját, kikölthesse tojásait és felnevelhesse, felápolhassa fiait, az eredetileg tehetetlen vaksikat, egész addig, a míg anyányiak lesznek és szárnyuk szabadjára kerülnek.

Nagy dolog oly fészket építeni az ingó nádak közé, a mely csöndes időben, viharban biztos legyen! Ha erősen odaköti a nádszálak közé, jön a szél, megingatja a nádat s a fészek kötése szakadoz — vége mindennek!

Mit teszen most már az a nádi madár? Kiválaszt három vagy négy nádszálat, mely kellő távolságban áll egymástól és a gyökér felé kissé szorul, e közé szövi és köti a nádi rigó fészkét, mely olyan, mint a megfordított magyar kucsma; de oda is kötözi, még pedig szijjas füszálakkal a nádhoz, úgy azonban, hogy szélfúváskor a nád csúszhat is, tehát nem ronthat a fészken! A fészek csészéje mély, szádja kicsit szükül, hogy ingáskor semmi sem hullhat ki. Itt van az öt, hat halavány zöldes, sötétebben szeplőzött tojás, mely tizennegyedik napon kél.

Szóval: remek alkotás!

HASZNOS.

58. A FÜZIKE.

58. A FÜZIKE.

Egyéb neve: csil-csal.

(Phylloscopus acredula L.)

Leirás. Parányiságban vetekedik az ökörszemmel, ennél látszólag nyurgább, ösztövérebb. Hátafele, a fejetetejét is belcértve, zöldes-barna szürkésbe menő; hasafele feketés, oldalai sárgások, pofái barnás-sárgák; a szárnyak belső oldala sárga, lába barnás, a talpfél sárgás. Ezen az egyszerű színű kis madárkán minden olyan fakós és semmi sem szembeszökő; mindene azonban finom, csőröcskéje hegyes, a legszűkebb rések, rügyhónaljak kifürkészésére alkalmatos.

Hogy miért fűzike? Azért, mert szereti a füzest, melynek levélzete — szine és alakja miatt — szinte elnyeli.

Fészkét nagyon jól rejtegeti; közel a földhöz ráboruló füvek, bokrok alatt abból az anyagból építi, a mely a kiválasztott helyen található s éppen evvel azt éri el, hogy a fészek alig, s csak gyakorlott fészekkereső szemével található, a fészek fedeles. Fészekalja öt-hat apróka fehér, vörös-barnán finoman szeplőzött tojás.

Élete módja. Nagyon eleven, sohasem nyugvó kis madár; nagyon szereti a lombos erdő fáinak koronáját is, hol nagy ügyességgel ugrál ágról-ágra és örökös nyugtalanságával hamar szemet is szúr; de jelenlétének és fajának árúlója sem a szín, sem a nyughatatlan mozgás, hanem a hangja, mely ahhoz a parányisághoz és még parányibb torkához képest igazán roppant erős, messze hangzó. Ez az erős hang, melyet tavaszkor hallat, szólama szerint ez:

Csil-csal—csil-csal

és így tovább, a melytől németnél és különösen angolnál is nevét vette.

A német így hallja: Czilp-czalp—czilp-czalp stb.

Az angol így írja: Tchilp-tchalp—tchilp-tchalp. Ám ez minden jobb-rosszabb festése a kis madár hangjának. Eledele minden rovar, a melyhez a fákon hozzáférhet s éppen azért hasznos jószág. Hogy őszre ráfanyalodik egy kis bodzabogyóra és hasonlóra, avval ugyan kárt nem teszen.

Mint a tavasznak hangos hirdetője, és mint ilyen, az ember vidítója is megérdemli tőlünk az oltalmat.

HASZNOS.

59. A SZÜRKE LÉGYKAPÓ.

59. A SZÜRKE LÉGYKAPÓ.

Egyéb neve: szürke legyész, légyfogó.

(Muscicapa grisola L.)

Leirás. Kisebb a verébnél és azután nagyigazán szürke kis madár. Hátafele egérszürke, hasafele fehéres, a begy és a kantár táján sötétebb foltocskák. Csőre fekete, tövén laposos, széles; a felső káva szélén mindkétfelől serték meredeznek, melyek nem engedik, hogy a préda kiszökhessen. Szája öble sárga. Lába fekete és gyenge. Szeme sötét és eleven. Fészke leginkább fákon, csonka ágakon a törzs közelében áll; de lyukakba is építgeti, azonban sohasem mélyen. A fészek igen szép szövésű; anyaga finom moha, háncs, vékony gyökerek és fűszálacskák; belűl gyapjú és lószőr a simító. Fészekalja öt világos zöldes szürke alapon sötétebben márványozva és rozsdásan szeplőzött tojás; a szeplők néha a vastagabb végen koszorúba sorakoznak.

Élete módja. A szürke légykapó életmód szerint egészen más, mint a kerti és erdei munkatársai, teszem azt a czinegék. A míg ezek örökösen izegnek-mozognak, bujkálnak és keresnek, addig a légykapó kiül valamelyik ágnak legvégére, csúcsra, karóra és lesésre fogja a dolgot; lesi pedig kizárólagosan a röpülő rovarokat, mint a legyeket, bogarakat, méhesek táján a heréket, — de sohasem a fulánkos méhet, vagy darazsat. Veszteg ülve, folyton vetegeti szárnyait, mintha próbálná, hogy rendben vannak-e, mert a mint a röpülő rovart megpillantja, már röpül is. Fecskebiztossággal elkapja a prédát s aztán ivet vágva visszatér leső helyére.

Innen van az, hogy a szürke légykapó a hasznos madarak közé tartozik, különösen kertekben, a hol a gyümölcsfákat megszálló, röpülő bogárságot ugyancsak szedi és irtogatja; hogy az erdőn elkapdossa többek között a gubacsdarazsakat is, ez nem oly kár, hogy a nagy hasznot elfelejthetnők. Ez a madár kivált kertekben védelmet érdemel, öblös nyilású házikót, a melybe fészkét rakhassa.

HASZNOS.

60. AZ ÖRVÖS LÉGYKAPÓ.

60. AZ ÖRVÖS LÉGYKAPÓ.

Egyéb neve nincsen.

(Muscicapa collaris Bch.)

Leirás. Kivált az öreg hímje tarka madár, hogy szinte megkápráztatja a szemet. Csak két szín van rajta: fekete és fehér. A tarkaság így alakul meg: csőre fekete, homloka fehér, feje a tarkóig fekete, azon alól fehér örv; dolmánya fekete, farcsíkja fehér; farka fekete, egész alsó fele torkostul-begyestül fehér. Szárnyán, ha kibontja, kettős, fehér tükörfolt van. A tojó nem ilyen ékes, inkább kormos, fehéressel és nyakörve nincs is. Csőre éppen olyan alkotású, mint a szürke légykapóé. Fészke odvakban, de ágak sürüjében is áll, szövése pedig mohából, finom fűszálakból gyökerekből és szőrökből való. Fészekalja rendesen öt, rézrozsdaszinű, minden szeplő nélkül való; finom, nagyon törékeny tojás.

Élete módja. Az örvös légykapó inkább melegebb tájak és itt a lombos erdő madara. Bizony szépséges látomány a tavasz ifjú zöld lombozatában díszlő bükkös vagy tölgyes erdőben ennek a finom, tarka madárkának az ügyeskedése, röpködése. Nagyon szereti azokat a vénülő fákat, a melyeknek teteje már száradásnak indult, itt a magasban, a száraz ágon szeret leskelődni s a milyen kicsiny és jámbor, még sem lehet róla azt mondani, hogy

A légynek sem vét,

mert az erdő nagy hasznára bizony nagyon is vét légynek, szunyognak és mindenféle röpködő bogárságnak. Az öreg, vén fák nagy odvai előtt néha függöget is, nagy szelet csapva bár kicsiny szárnyának sebes verdesésével, a mikor azután felriad az odvakban pihenő bogárság, szárnyra kap, hogy biztos prédája legyen a légykapónak. De szálas bükkösökben, melyeknek sudarai magasra törnek, koronáik pedig egybeborulnak, az örvös légykapó a lombsátor alatt is fogdossa a betévedő napsugárban játszó légyféléket.

Minden védelmet megérdemlő ékes madárka.

HASZNOS.

61. A FÜSTI FECSKE.

61. A FÜSTI FECSKE.

Egyéb neve: istenföcske, vizesföcske, czifraföcske, kéményföcske, tarka föcske.

(Hirundo rustica L.)

Leirás. A dolog rendje úgy hozza magával, hogy azt is le kell írni, a mit minden ember ismer. A füsti fecskének szembeszökő jegyei, a melyek más fecskéktől megkülönböztetik: homloka, torka szép gesztenyebarna; begye és háta a szárnynyal és farkkal együtt kékes zománczczal ékeskedő fekete; de a farkon csak a két középső toll tiszta fekete, a többin fehér foltocska van, a szélső farktollak hosszú ágú villát alkotnak; hasa hol fehér, hol barnásan futtatott. Csőre picziny; de szája mélyen hasított, öblös; ha kitátja, kis zsákot alkot. Lába kicsiny, éleskörmű, megkapaszkodásra alkalmatos. Fészke félcsésze alakú, tehát nyitott öblű, sárból épül, melyet a madár ügyesen tapaszt, közbe-közbe fűszálakat, szalmát is belevegyít s innen van az, hogy a magyarság a szalmával elegyes sárból való épitést «fecskerakásnak» nevezi. Fészkét falun régi viskók tapasztott kürtőjébe is építi, majd eresz alá, a hol az ember jár-kel, néha karnyújtásnyira; szóval beáll házimadárnak. Fészekalja az első költéskor öt-hat; második költéskor, mely nyár derekán történik, három-négy tojás, mely fehér alapon vörösbarna és szürke szeplővel van ékesítve.

Élete módja. Folyik az az ember gyönyörűségére és szeme előtt. Tavaszrakelve a füsti fecske régi fészkéhez tér vissza, kitatarozza és kezdődik a családi boldogság. Hajnalban már ott ficserékel valami ágon, vagy az ablak tábláján, keresztpánton, rúdon; ezután szárnyra kap a pár és nyilaló röptével végig hasít a levegőn, kapdosva a legyeket közbenközben röptében szeretkezve; majd jön a költés ideje, kikelnek a fiak és kezdődik azoknak etetése, felápolása; felváltva nagy buzgósággal dolgozik a fecskepár és mikor a fiak már anyányiak, sőt szárnyrakeltek, még akkor is kiüldögélnek szép sorjába valamelyik ágra s az öregek nem sajnálják tőlük a falatot. Ennek láttára megenyhűl még a falelkű ember érzete is. Csak a déli népeké nem: százezrével fogdossák és eszik!

Népünknek kedves madara, tehát megvédi a magyarságnak tiszta embersége.

HASZNOS.

62. A MOLNÁRFECSKE.

62. A MOLNÁRFECSKE.

Egyéb neve: fehérmellű fecske, gatyás fecske, kapczás fecske, berczés fecske.

(Chelidon urbica L.)

Leirás. Kisebb a füsti fecskénél és ettől könnyen megkülönböztethető. Első tekintetre fehér-fekete tarka. Torka, begye hasa fehér és ilyen színű a farcsíkja is; feje, tarkója, dolmánya, szárnya és farka fekete, de az utóbbi csak mélyen kivágva, nem villás. Csőre fekete, apróka lábai fehér pehelylyel borítva, innen «gatyás» és «berczés». Szája is kevésbbé öblös. Fészkét félgömbösre és zárva úgy rakja sárból, hogy csak szűk bejárója van, építi pedig ereszek, párkányzatok alá, templomok, magas házak védelmet nyújtó részére, igen sokszor telepesen, majdnem gerezdformára egymás fölibe és alá ragasztva. Fészekalja öt, néha hét fehér tojásból áll.

Élete módja. Ha a füsti fecske belső házi madár, mert sokszor a ház tűzhelye fölött is folytatja családi életét: akkor a molnárfecske inkább városi, mert az emberi építményekre és hajlékokra kivülről rakja szilárd és aránylag nagy fészkét. Még hegyes vidék sziklás helyeitől sem idegen és ott a meredek szirtfalon rakja madár-hajlékát, gondosan figyelve, hogy eső ne érhesse. Némely faluban, a hol a házak padlása teljesen el van zárva, a füsti fecske el is marad; de itt a molnárfecske lép a helyére, építvén a házak külsejére sokszor igen népes fészektelepeit. A molnárfecske is röpülő bogársággal él és tisztán csak röpülve bir megélni, mert lába piczíny, csak megkapaszkodásra alkalmatos.

Ennélfogva ez a fecske is hasznos madár. Az ember szemében nem oly kedves, mint a füsti fecske, mert nem oly barátságos, nem oly illeszkedő, mint ez. Nem is gyönyörködteti az embert semminémű dalával és a zárt fészek elrejti családi életét is. Tavaszkor későbben érkezik mint a füsti fecske; őszkor pedig a tornyokra, házakra, néha fákra való gyülekezésnél ő alkotja a tömeget. Tudjuk, hogy jól felgyülekezve valamely őszi napon csak eltűnik — el a délszak messzeségébe. Minden védelemre rászolgál.

HASZNOS.

63. A KECSKEFEJŐ

63. A KECSKEFEJŐ.

Egyéb neve: lappantyú, álmosfilkó, bagolyföcske, kecskeszopó, málonfekvő.

(Caprimulgus europaeus L.)

Leirás. Rigó nagyságú, de hosszabb madár, melynek sok különös tulajdonsága van. Nagyon finom, lágytollú madár, tollazata, szinezete pedig nagyon emlékeztet a baglyokéra, avval a különbséggel, hogy kevés benne a baglyok tollának a sárgasága s annál több a hamuszürke, sötétbarnán és elmosódva tarkálva. A fark két középső tolla szép szürke, feketés pontokkal és szakadozott rovásokkal. Feje nagy; szeme sötét és nagy, barna, az alkonyat sötétjében is látó szem. Csőre pieziny, mögötte azonban roppant nagy, öblös száj nyilik, melyet felső széle felől erős sörték tesznek fogóssá. Lába kurta, gyenge. Fészke nincsen. Fészekalja két fehéres, sötétebben felhőzött és mintegy márványozott tojás, melyet az erdőben a puszta földre letojik és ott ki is költi.

Élete módja. A kecskefejő, az alkonyat és késő est madara. A mint a nap leáldozott és terjedni kezd a kora est homálya, a kecskefejő elhagyja nappali tanyáját, mely vén fák ágain van, a melyeken hosszában telepedik meg, úgy, hogy színével mintegy beléolvad a kéreg szinébe; szárnyra kap és sajátságos imbolygó, de sebes röpüléssel neki iramodik a síkságnak, az erdők tisztásainak vagy nyíltabb közeinek és mint a fecske, röptében kapkodja el az éjjel járó bogárságot, e között még a legnagyobb pilléket is.

Nagyöblű szájából és abból kigondolva, hogy a kecskefejő járáskelésében sokszorosan ellátogat a marhaállások tájára, ott levágódik, ismét szárnyra kap és lappangva keresgélni látszik, ráfogja balgatag emberek hite, no meg egy kicsit babonája is, hogy azért jár a jószág körül, hogy elszopogassa a tejet. Pedig dehogy! Minden pásztorember és szemes gazda tudja, hogy a marhaállások hulladékjában nagyon megterem a bogárság és hogy ez alkonyatkor kel szárnyra, hogy nászt tartson; tudja ezt a kecskefejő is és éppen ez a bogárság csábítja a jószág állásai felé.

Hasznos, védelemre érdemes, már elég ritka madár.

HASZNOS.

64. A GERLE.

64. A GERLE.

Egyéb neve: gerlicze, gelicze, gilicze, gilimadár, görlicze, gölicze.

(Turtur turtur L.)

Leirás. Igazi galamb. A házi galambnál kisebb, karcsúbb, nemesebb formájú. Fejebúbja, homloka szép mákszürke; pofája, fületája rozsdásan futtatott; a nyakán kétfelől sorosan álló fekete-fehér kaláris. Dolmánya hamuszinü sötét foltokkal, melyeket rozsdás szin beszegett. Farcsíkja hamvaskék rozsdásan befujva, torka és begye pirosas, ibolyás zománczczal, hasa fehér. Szárnya fekete, palaszinüen futtatva; farka palaszinü, a szélső tollak körül legalább négynek fehér a vége. Csőre fekete, szeme csillaga tüzespiros, lába vérvörös. A fiak kevésbbé szinesek. Fészke sürüségekben és jól elrejtve áll, bizony csak tákolt alkotmány, ágakból és ágacskákból oly ritkán rakva, hogy a tojás és a tojó madár alulról látható. Fészekalja két fehér tojás.

Élete módja. Gyönyörüen járó, roppant sebesen repülő, ügyes és kedves madár; szép, tiszta; párjához ragaszkodó, megindítóan burukkoló jószág. És ki csodálkozzék akkor azon, hogy a nép szerelmének és a szerelemben hűségének madarát látja benne! Romlatlan lelkülete nyilatkozik meg a nép hitében, hogy az özvegyen maradt gerlemadár utána pusztul elveszett párjának. A gerle szereti az erdők szélét, nálunk a vetéstáblákat szegő ákácz és jegenyesorokat; szereti a vízmelléket, hol itatóhelyre pontosan és nagyszámmal jár el. Eledele majdnem csupa mag, de legnagyobb sokaság szerint dudvák magva. Éppen ezért a gazdaságra nézve hasznos madár. Igaz, hogy rájár az uj vetésre is, ha nincs jól beboronálva, bizony megszedi a begyét úgy, hogy hézagok is támadhatnak; de ez mindig csak rövid ideig tartó és nem is mindig kártétel, mert a fölös magot szedi. Más a dudva, melyet egész nyáron át pusztít, még pedig nagy számmal. Egy derék tudós ember nyár derekán felmetszette az egyik gerle begyét, hogy mit evett és mennyit; hát bizony kisült, hogy a begyben 1942 mag volt, ebből pedig 1932 volt a füzlevelü mérges kutyatej magva, egy meg az aszaté. Sokkal több a haszna, mint a kára; azért védeni kell. Van még elég.

HASZNOS.

65. A FÜRJ.

65. A FÜRJ.

Egyéb neve: für, fürgy, fürmadár.

(Coturnix coturnix L.)

Leirás. Akkora mint egy siheder ökle, szinte gömbölyü madár, s a mint rávetjük a szemünket, nyomban eszünkbe jut a «kurta, furcsa suta tyuk». — Az egész madárka agyagszínű, sötétebb foltokkal és oly világos vonásokkal, a melyek nagyon emlékeztetnek a zab polyvájára. Az egész test rajzolatja, de különösen a háton tisztán arra való, hogy a lelapúlt vagy meglippent madarat észre ne lehessen venni. A kakas torka fekete, néha nagyon és mélyen is: ekkor «czigányfürj» a neve. Csőre a tyukéhoz hasonlít, lába azonképpen. Eleven szeme világos dióbarna. Fészke a földön van, mindössze kapart lapos gödör, fűszálakkal inkább meghányva, mint bélelve, ide tojja le a tyukocska tíz, néha tizenhat tojását, mely olajsárgás alapon szépen barnán és foltosan szeplőzött. A csirkék, a mint kikeltek és megszáradtak, azonnal anyjuk után futnak, a mi bizony csak szép és ritka látomány, mert tudnak ám meglapúlni s ekkor elnyeli a környék színe.

Élete módja. Olyan az, mint a tyúkoké is. Pitymallattól alkonyatig jönnek-mennek, keresgélnek, magot, bogárságot szedegetnek; tyúkmódra kapargálnak, majd kikerülnek a verőfényre, poros vagy homokos helyre, kis gödröt vájkálnak s úgy fürdenek a homokban, hogy csakúgy porlik. Csak lehullott magot szedegetve, csirkéit arra vezetgetve, hasznos madár, mely megérdemli a védelmet. Hangjánál és életmódjánál fogva a népnek kedves madara. Nagyon szereti a nép a vetésben bujkáló fürjkakas «pitypalatyty» szavát, melyre a fürjtyukicza «vá, vá» szólammal felelget. A tűzről pattant, gömbölyü menyecske

Friss mint a fürj.

És hogy a fürjkakas nagyon, de nagyon szerelmes, annyira, hogy szerelme vakságában néha még a varangyos békának is udvarol, ezért kurjantja a székely legény a táncz hevében ezt a tánczszót:

Kicsi nekem ez a csűr,
Kiröpülök mint a fűr.

KÖZÖMBÖS.

66. A TÚZOK.

66. A TÚZOK.

Egyéb neve: túzi, vadpóka.

(Otis tarda L.)

Leirás. Pulykakakasnál is nagyobb és erősebb madár. Feje, nyaka világosszürke, hasafele fehér; dolmánya eleven agyagsárga és rovott barna és fekete sávolyokkal; a nagy szárnyfedők fehérek, néha tenyérnyi szélesek és szépen hajlók; farka kurta; de széles tollakból való; lába magas, vaskos, csak három ujjú és húsos, de erős talpú, igazi futóláb. Csőre erős, gerinczén elég íves; a kakas bajuszos, a bajusz kemény, de finoman foszlott tollból való. A túzok szeme eleven, komoly tekintetű, nagy bizalmatlanságra valló. Fészke legtöbbnyire zabvetésben áll, sekély, kapart gödör, kevés alommal megghányva. Fészekalja két, ritkán három tojás, a melyet már ismerünk. De a míg idáig jut a családi élet, a kakasnak nagy viadalai vannak vetélkedő társaival; tyúkját ki kell küzdenie. A költés ideje eltart majd egy hónapig is. A csirkék kevés napok multán már követik vezető anyjukat.

Élete módja. A túzok nemes, czímeres madár s a magyar sikságon, az erdélyi részek mezőségén az, a mi délszakon a struczmadár; ámbár ennél szerencsésebb, mert bár nehezen kél, ha már fölkapott a levegőbe jól és tartósan röpül. Őszrekelve seregbe verődik és így húzza ki a telet. Régentén ezeket a seregeket fogták körül, ólmos eső idején szilaj lovon a csikósok és beterelték valami állásba. Nagy vásár volt ilyenkor és a legények kalapja ugyancsak kivirított a sok, ékes túzoktolltól, a melyet még régi idők földesura is büszkén viselt a csalmáján, süvegén. Ha egy-egy pásztor erősen bizakodott a szerencsébe és csalódott, megtudta mit is jelent a bölcs példabeszéd:

Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.

A túzok kis korában leginkább bogársággal, később nagyobb korában mindenféle magvakkal, friss növényhajtásokkal él, rájár a repczére, de a szemes életre is, a nélkül, hogy érezhető kárt okozna. Elnyeli az egeret is. A legóvatosabb madarak egyike, melyet csak nagynehezen lehet megtéveszteni.

Nemes vad, mely ezért is védelemre méltó.

67. A BÍBICZ.

67. A BÍBICZ.

Egyéb neve: libucz, libocz, bébicz.

(Vanellus vanellus L.)

Leirás. Akkora mint a galamb, de hosszabb futólábú; a miről pedig abba a nyomba meg lehet ismerni, az a fejebúbjáról induló, hátrafelé álló és egy kicsit felkunkorodó, hosszú, hegyes konty, mely úgy áll, mint a délczegen kifent fél bajusz, különben fekete, ilyen a homloka, torka és begye is. Hasa tisztafehér, farcsíkja eleven rozsdaszín, farkatöve fehér, vége széles szegést alkotva fekete. Dolmánya fekete, eleven, szivárványos zománczczal. Lába piros, szeme barna, eleven tekintetű, csőre mint a vastag ár. Ilyen a vén hím; a tojó és a fiak egyszerűbbek, kisebb kontytyal. Fészke a rétségben, a mocsár sekélyebb helyein kapart gödör, száraz alommal meghányva. Fészekalja rendesen négy körteformájú tojás, mely olajos zöldes földön sötét olajbarna pontokkal és pecsétekkel van megtarkítva. A pelyhesek, a mint csak kibujnak, már ott is hagyják a fészket, sokszor a féltojás még rajtuk szárad. Nagyon szép, tarka jószágok.

Élete módja. Bíbicz nélkül a rétség, a nedves kaszáló, mocsár és tavak környéke pusztára ki volna halva. Kerengő szép röpülésével, közben-közben hirtelen fordulataival és levágódásaival, a mikor tarkasága szinte kápráztat, no meg avval is, hogy mindig több pár lakik egy darabon, megeleveníti a levegőeget. A mikor pedig a fészkelés megkezdődött, ugyancsak hangos lesz a táj, síró, pityergő szavától, mely emberadta nevét:

biibicz-biibicz

mondogatja. A földön ügyesen és szépen futkos. Ha kutya, vagy varjú közelít a fészke tájára, nagy jajgatással lecsap reá és vagdossa csőrével; ha ember, akkor mindenféle cselhez folyamodik: alant szálldos, le-leül, csakhogy elcsalja a fészektől. Rendes tápláléka a giliszta, a sok csigaféle, a bogárság meg a sáska. Őszkor felhőző nagy seregekbe verődve ellepi a legelőt, mezőt, kaszálót, de a szántást is, és ugyancsak szedi a gazda ellenségeit. Télire elvonúl. Mint a táj ékessége és mint hasznos madár is védelemre érdemes.

HASZNOS.

68. A PÓLIMADÁR.

68. A PÓLIMADÁR.

Egyéb neve: gojzer, gujzer, ujtó, hujtó, pólicz, kúlicz, szélkiáltó, hojsza, töcs, töcsmadár, teős-teős, tőcsér.

(Numenius arquatus L.)

Leirás. Varjú nagyságú. Csőre lefelé konyul, hosszú, kaszaalakú. Lába hosszú, gázolásra alkalmatos; nyaka hosszú. A madár szine a kendermagosra emlékeztet, csakhogy a foltok inkább hosszukások, itt-ott nyilasok; farka fehér, egy kicsit barnásan futtatott, minden tolla barna keresztrovásokkal. Szeme barna. Nálunk nem fészkel rendesen, mert inkább csak tavaszi és őszi vendégünk, de nem lehetetlen, hogy egy-két pár nálunk is tanyát üt és kikölti fiait. Északi hazájában az ingoványon fészkel; fészekalja négy nagyon körtealakú tojás, akkora, mint a házi kacsáé, különben olajzöldes földön sűrűn, sötéten szeplős.

Élete módja. Nagy vándorlásain, a melyek földrészünk éjszaki tájaitól le a Nilus folyóig is terjednek, a mi közben nálunk mint vendég száll meg pihenőre, no meg etetés miatt, nagyon változtat élete módján, mert eltartózkodik a tenger sekély partjain, majd a sivatag szélén, majd folyók siklás partján, nálunk pedig legelőn, nagy ugaron, szíkes térségeken, semlyékes helyeken. Mindenütt nagy pusztítást viszen végbe, különösen sáskákban, futóbogárban. Legkedvesebb eledele a prücsök, de bekapja a csigát és néha-néha a békát is. Ezért és mert nagy számmal járja és tisztogatja a mezőséget, nagy hasznára van az ember gazdaságának. Védelmezni nem is kell valami nagyon, mert még a túzoknál is vigyázóbb madár és vadász legyen, a ki, ha csak egyszer is, meglopja és puskavégre kapja. Az alföldi nép vadászai azonban még ravaszabbak a pólinál és kivárják alkalmatos helyein, odacsalják «maskarával» — kemenczében szárított madárral, melyet letűznek a tószélbe — és egy-kettő mindég beszámol kaszás csőrével.

Szava messze hangzó «poli-póli-tüi». Pásztorok hite szerint, a mikor nagyon hangzik, szelet jósol.

KÖZÖMBŰS.

69. A CZANKÓ.

69. A CZANKÓ.

Egyéb neve: fütyülő snyeff, piroslábú snyeff.

(Totanus totanus L.)

Leirás. Jó rigónyi. Ez is egészben kendermagos, de inkább foltos és keresztberovott csíkokkal ékes, hosszúcsőrű, piroslábú madár; lábai elég hosszúak és az ujjak között már egy kis uszóhártya is látható. Farka fehér, sötéten keresztbe róva. A sötét szárnyon fehér tükörfolt. Hasafele az oldalakban hegyes és csepp alakú foltokkal borítva. Fészke vizes rétségben, zsombékos helyeken, torzsák között, kis mélyedésekben áll és bizony csak almozott. Fészekalja négy körtealakú tojás, mely a fészekben hegyével van körberendezve, színe agyagsárgás földön szürkés és sötétbarna pontokkal és foltokkal tarkított.

Élete módja. A hol meg van telepedve, mint a rétségben és mocsaras helyeken, ott ékes és hangos tőle a táják és a levegő ege. Tarkaságával, piros lábával fölröppenéskor jól esik a szemnek, szép, messzehangzó fütyülésével gyönyörködteti a fület. Jó futó s a vízbe begázolva szükségből úszik is. Fészke táján mikor már pelyhesei kibujtak, megindítja az embert bánatos hangjával, melylyel kicsinyeit félti, de ezermesterségével is, mely mind arra való, hogy az embert elcsalja, megtéveszsze. Siránkozva leereszkedik a földre, bókolgat, fütyül, majd fut, mintha mondaná: jer utánam emberfia. Ha már a kerengésből kifogyott, leereszkedik facsúcsra, karóra, még a telegraf drótján is próbálgat megállani. Közbe még keservesebben jajgat, mint maga a bíbicz madár. Még a lövés sem riasztja el: levág, eltünik, de kis vártatva ismét csak helyt van és folytatja keserves jajgatását. Fütyje: dlüdlüdlüdlüdi-di-didl-dié messze hangzó. Mint minden mocsármelléki gázló madár, a czankó is nagyétű és jó gyomrú madár, mely mohón és buzgón irtja a bogárságot, a szöcskét, sáskát, csigát, mind a növevények hasznára, és hasznára az embernek is, a kinek a tómellék sokszoros hasznot hajt. Vonuló madár.

HASZNOS.

70. A GÓLYA.

70. A GÓLYA.

Egyéb neve: czakó, eszterág, gagó, koszta.

(Ciconia ciconia L.)

Leirás. Nagy, hosszúlábú madár, erős hegyes csőrrel. Teste fehér, a szárny evező-tollai feketék; lába, csőre piros; feketésen szemők. Fészke az emberi hajlék oromzatán, kéményein, kazlakon, de itt-ott fákon is áll, néha telepet is alkotva. Fészke, a melyhez évről-évre visszatér, eredetben lapos; alapja vastag ágfa, melyre majd vékonyabb ágacskák jönnek, majd gyepdarab, széna, szalma alkotja csészéjét. Évről-évre pótolgatja, mitől a fészek vastag lesz és végre kedves fészkelő tanyája a verébnek is. Fészekalja háromtól öt tojásig való; a tojás nagy, színe fehér. A pár együttesen felváltva egy hónap alatt költi ki apróit, de a tojónak mégis csak több jut a kotolásból.

Élete módja. A gólya is gázoló madár, mely azt a rétséget szereti, a melyben elgázolhat táplálékja után; de az emberhez simulva, belétalálja magát gazdaságába is és szorgalmasan járja a luczernást, a lóherést és hasonlókat. Begyét megrakja mindennel, a mi él s a mit bekaphat, a kis szöcskén kezdve a termetes kigyóig. De hát éppen ez a baj: bekapja a földön fészkelő hasznos kis madár porontyait is, a mivel bizony kárt is teszen és napjainkban sok a vadászember, a ki fészekrablásáért keményen megszólja a gólyát — itt-ott bizony már fütyül is feléje a puska golyója, sörétje. Szent madárnak tették, tudjuk pedig, hogy «minden szentnek maga felé hajlik a keze», a szent gólyának meg a csőre. No de itt is az az igazság, hogy tovább tart a bogárszedés, mint a többi, a mi aztán a gólya javára lesz irva. Azután pedig befogadtuk ősi soron szeretetünkbe — bajos ám azt onnan kizavarni!

Már nagyon kora őszszel a gólya is gyülekezik, mindig egy és ugyanazon a határrészen. Egy szép napon aztán szárnyat bont a sereg és akkor beteljesedik Petőfi szava:

Jön az ősz, megy a gólya már,
Hideg neki ez a határ.

KÁROS.

71. A DARU.

71. A DARU.

Egyéb neve nincsen.

(Grus grus L.)

Leirás. Hatalmas, czímeres madár, mely a magyar nemesség ármálisaiban nagyon sokszor van meg és ősi soron becses madara a magyarságnak. Az egész madár nemesen hamvas szürke; fejebúbján piros süvegfolt; feje különben fekete sörtetollakkal fedett; torka és a nyak felső-külső része fekete. A szárny evedzőtollai palaszínűek, a három utolsó — a test felől — hosszú, hajlékony, sarlós és bokros, de a fölöttük lévő fedő tollak is sarló alakúak, belső zászlójuk fekete. Fészkét járhatatlan mocsarak legrejtettebb helyére, alacsonyan nem is építi, se nem szövi, hanem rakja; sohasem röpül feléje, hanem messziről, titkon lopakodva közelítgeti meg. Fészekalja két hatalmas olajos színű, sötétebben szeplős tojás, mely akkora, mint az öreg lúdé. Kevés ember fér hozzá!

Élete módja. A daru szép röptű, gyönyörű mozgású, magas madár, mely egykoron telepesen fészkelt a magyar rétségekben, de a mióta azokat lecsapolták, sok, ha tíz fészek akad az országban. Azért tavaszkor és őszkor már csak vonúl kétágú rendbe sorakozva és búsan krúgatva hazánk fölött. De vannak helyek, a melyeken vándorlásai közben rendesen megpihen, meghál, hogy friss erővel ismét csak tova szárnyalhasson. Azokban a régi időkben, nem volt Magyarországon kúria, melynek udvarán nem akadt volna egy-egy szelidített daru, mely nagy komolyan, czímeres madárhoz illő méltósággal állott a majorság között és néha, lábát váltogatva, fejét emelgetve, hátravagdosva, szárnyát verdesve tánczot is járt. Bokros tolla azokban a vármegyékben, a hol a daru megtanyázott, kedves ékessége volt a legény süvegének, a szebbjének borjú is volt az ára és legény számba sem ment az, a kinek süvegén nem lengette a szél a darutollat. Innen a Thaly nótája, mely így kezdődik:

A süvegem darutollas virágos,
Félrevágva olyan szilaj betyáros.

Bezzeg manapság már jó a szürke gém foszlott, czímeresebb tolla is. Valamikor, a mikor a daru nálunk még telepesen fészkelt, ha beleszabadúlt a vetésbe, különösen borsóba, kárt is tehetett. Ma már erről kár még csak szólni is.

KÁROS.

72. A VÖRÖS GÉM.

72. A VÖRÖS GÉM.

Egyéb neve: vasgém, rozsdás gém.

(Ardea purpurea L.)

Leirás. A gólyánál kisebb ösztövér, hosszúnyakú és hosszúlábú madár; fején toll-varkocs, mely jól lekonyúl. Csőre oly hosszú, mint lábának a csűdje, hegyes, a kávák késélesek. Hátafele palaszürke, foszlott tollakkal ékesítve. Szárnyahajlása fehéresrozsdás. A nyak hátulja tövefelé hamuszürke, torka fehér; a nyak mindkét oldalán hosszában egy-egy hosszú fekete-fehér csík. A begyen szakálasan lecsüngő tollak; a has szürkés fekete, a szárny belől palaszürke. Lába olajbarna; szeme sárga, eleven. Fészke a mocsár megközelíthetlen részében áll és sokszor ötven-hatvan fészekből álló gémfalu keletkezik; készűl pedig a czímeres nád sűrűségében, magán a felső félben letördelt nádon, nádszálból, nádlevélből és puha gyékényből. Fészekalja rendesen négy zöldeskék tojásból áll.

Élete módja. Ez a gém a melegebb égtáj madara és ehhez képest szereti az ország melegebb részeit, hol a rétséget, mocsarat és a nádast lakja. Kevésbbé szereti a síkvíz széleit, mint a nagyobbik szürkegém, hanem inkább beáll a sásosba, a csuhé üstökökbe és a nád rigyásaiba s ott lesi gémtürelemmel a prédát, mely leginkább apró halból áll; de bekap minden apróbb élőlényt, csibor bogarat és egyebet, a mi a víz szinét megközelíti. Lesés közben mereven áll mint a magyar kút ágasa és egyenesre kinyújtja nyakát, mint ennek a kútnak a gémje és ekkor a csőr úgy áll a viznek, mint a gémeskút ostora a kút kávájának. Tisztára ez a hasonlatosság vitte rá a népet, hogy ősi kútját a gémről «gémeskútnak» nevezze. Mint minden gém, úgy a vörös gém is óvatos, vad madár, hozzá nagyehető és éppen ezért a halászatra nézve káros madár.

KÁRTÉKONY.

73. A BÖLÖMBIKA.

73. A BÖLÖMBIKA.

Egyéb neve: dobos gém, vízi bika, nádi bika, ökörbika, bikagém, muszkagém.

(Botaurus stellaris L.)

Leirás. Közel akkora, mint a holló; de bokros tollazata, nyakának és lábának hosszúsága sokkal nagyobbnak mutatja. Tolla puha, mint a baglyoké és a színe is bagolyszín: sárgás földön barna-tarka. Csőre sárgásan zöld, de orma barna; lába sárgászöld, nagyon hosszú ujjakkal. Szeme sárga, akár némely bagolyé. Nyakát úgy be tudja húzni s a tollazattal fedni, hogy csak a hosszú láb árulja el a madár gém természetét. Fészke mindég magában áll a legsűrűbb nádasban, közel a víz színéhez. Fészekalja három, néha öt, zöldesen kék halavány tojás.

Élete módja. Titkon lappangó, a nádasok legtömöttebb részeiben bujkáló és igen különös életű madár, mely mindenféle hitnek és babonának a kútforrása, pedig mindössze falánk, telhetetlen gémmadár, mely ugyancsak szedi a tóság apróbb ivadék halát; de beleväg madárfészekbe, vizi patkányba, csíbor bogárba, szedi a gőtét, békát és még a lópióczát is.

A bölömbika, a mint azt már szeme is bizonyítja, éjjeli madár és ugyancsak éjjeli kiáltásáról nevezetes. Tompa Mihály koszorús költő erről a nádas életének leirásában azt mondja:

> Ha vastag bömbölés hallatszik a
> Nádas felől: az a bölömbika.

Ez a hang vastag, mély, bömbölő és mintha valami nagy állattól eredne; sok embernek nem is fér a fejébe, hogy ösztövér gémmadár a mestere. Szól pedig körülbelül üüprumb—ü-prumm--üü-um. Könyvrevalót írtak össze a tudósok ennek a hangnak a természetéről; az igazság az, hogy a bölömbika tele szívja bárzsingját levegővel, a levegőt nyeli és azután hangosan böfögteti. Tudni kell, hogy ez a bölömbika hímjének a szerelmi dala. Hát nem is lehet minden madár fülemüle.

KÁROS.

74. A BAKCSÓ.

74. A BAKCSÓ.

Egyéb neve: vakvarjú, kvakvarjú, oláhpap, kakcsó, vasfejű vakkánya, kakáta.

(Nycticorax nycticorax L.)

Leirás. Akkora testű, mint a varjú, de hosszúnyakú és lábú, gémforma madár. Fejebúbja le a tarkóig fekete, zöld zománczezal; homloka a csőr töve körül fehéren szegett. A fejbúbjából hátrafelé szegezve két-három, ritkán négy hófehér, hosszú tollból való konty. Háta fekete, foszlottas tollal és érczes zöld zománczezal. A nyak világos hamuszin, ilyen a szárny és a farok is. A hasfél fehér. Szeme csillaga kárminpiros, a szem nagy. Hegyes csőre fekete. Lába vöröses-sárga, A tojó kevésbbé ékes; a fiak anyányi korukban irombák. Fészke falut alkotó telepen áll mélyen a mocsár járhatatlan helyein, hol mocsárfűz, rekettyebokor szerzi meg a sűrűséget. Itt egy-egy fán annyi a fészek, a mennyi elfér. Maga a fészek igen hitvány tákolmány, pár ágból éppen csak összerakva. Fészekalja négy-öt halavány zöldeskék tojás.

Élete módja. Kevésbbé bujkáló és titkosan élő, mint a bölömbika, nem is szereti a tóságot rónavizeivel és nádasaival, hanem igenis a mocsarat, különösen akkor, ha pocsolyás vizek, gyékényesek, bokrokkal és fákkal váltakoznak. Itt alapít bakcsó falut és itt leskelődik prédájára, mely apró iszaphalból: csíkokból, poczhalból, de egerekből, gőtékből és mindenféle nagyobb rovarból telik. Röpülés közben nyakát, lábát behuzza s ekkor alig hasonlít gémhez; a mikor pedig fára kap, a mit gyakran cselekszik, behuzott nyakkal és kuczorogva, nagyon emlékeztet a varjúra, a mi talán hozzá is járult egyik nevéhez, a «vakvarjúhoz». A mi a «vak» szót illeti, ez nem szemére vonatkozik, mert ez nagy, fényes és tüzes szinü, hanem a hangra, mely magyar fülnek igy hangzik:

bak-vak — bak-vak — bak-vak;

tehát egy «vak» szavú, varjúhoz is hasonlító madár. A hol faluszámra tanyázik, bizony megérzi a szegény csikászember — ennek káros. Van elég; de a mocsarakkal egyetemben mégis csak fogytán van.

75. A VIZITYÚK.

75. A VIZITYÚK.

Egyéb neve nincsen.

(Gallinula chloropus L.)

Leirás. Kicsit nagyobb a fogolymadárnál, de zöld lábai, különösen ujjai sokkal hosszabbak. A szárny hajlása táján egy kis sarkantyúféle érezhető. Homloka csupasz holddal, a hold szine piros. Szeme-csillaga kárminpiros. Nyaka és egész dolmánya sötét zöldes-olajbarna, a test többi része palaszinű. A farok alja közbül sötétszínű szélein fehéressárgán szegve. A szárnyat tartó oldaltollak fehér végekkel, melyek a szárny szélén végigfutó fehér sort alkotnak. Csőre zöldes, tövén pirosas. Fészkét mindig, vagy legalább leginkább a partisás elhalt üstökeibe rakja s a száraz levelet használja fészekalomnak. Fészekalja rendesen tíz tojás felé is van. A tojás színe: halavány sárgás-vöröses alapon ibolyásan foltozott és vörösesbarnán szeplőzött.

Élete módja. Szereti a jól koszorúzott tóságot, melynek szélein tanyázik. Igen ügyesen kúszik fel a nádra és igen szépen szaporán úszik, noha úszóhártyája nincsen; még bukik is és hosszan kitart a víz alatt; ha üldözik, lebukik és csak néha üti ki éppen csak csőrét a víz színe fölé, hogy lélekzetet vehessen. Nagyokat lépve, de szaporán futós és boldogúl még a vízitök kerek levelein, a hináron és úszó gazon is, mert hosszú lábujja megóvja a beszakadástól és bemerüléstől. Nagyon kedves és a hol nyugton hagyják, nagyon bizalmas madár is, mely nem vét senkinek, de annál nagyobb ékessége a tóságnak. Táplálékja rovar, vízilencse; csipegeti a kibúvó zsenge nád és sás husos hegyét. Szóval ártatlan, és inkább hasznos madár.

Farkinczáját mindig fenhordja és akár fut, akár úszik, minden mozdulaton egyet billent szép fejével. El sem képzelhető kedvesebb látvány, mint mikor a vízityúk először vezeti ki 8—10 diónagyságú, bársonyfekete, hunczutkás szemű csirkéit a vízre. Minden védelemre érdemes.

KÁROS.

76. A HALÁSZCSÉR

76. A HALÁSZCSÉR.

Egyéb neve: kúszvágó, szerkő, halkapó, halászfecske, czerkó, csér.

(Sterna hirnudo L.)

Leirás. Teste jó rigó nagyságú, de hosszú szárnyaival és hosszú farkával nagyobbnak látszik. Lába uszóhártyás és piros; csőre éles-hegyes és piros. Fejeteteje és a tarkó tiszta fekete; dolmánya gyönyörűen kékes-hamvas; torka, begye és melle szép fehér. Szárnytolla feketés. Farka villás, mint a füstifecskéé; a leghosszabb külső toll, mely a villa ágát alkotja, sötét szürke, a fark többi tolla és a farcsík fehér. Szeme csillaga vörösbarna. Fészkét telepesen a folyómenti fenyéreken készíti; itt leginkább a kavicsos részen kapart, lapos gödröcske, mely puszta, minden alom nélkül való. Fészekalja két-három agyagsárga, vagy barnasárga, viola-szürkésen és barnásan hintett, foltozott tojás.

Élete módja. Ragyogó tisztaságával és gyönyörű, igazán lengedező röpülésével nagy folyóink és nagy tavainknak dísze és ékessége, mely nélkül a tó és levegőege mintha kihalt volna. Naphosszat kevés pihenéssel, mely a part kövesein, vagy karózatokon esik meg, folyton méregeti röptével a vizeket, behuzott nyakkal, lefelé szegezett csőrrel csak itt-ott keveset forgatva a fejet, hogy a víz szinét megvigyázhassa. Mindig egyforma magasságot tart s a mint a préda megközelíti a víz színét, hirtelen lefelé szegezi és szétveti a farkát, szárnyával pedig verdesve egy helyen függöget, élesen odatekintve, a hol a préda mutatkozott. Egyszerre csak leveti magát mint valami kő, úgy hogy a víz nagyot locscsan, — de már akkor be is kapta prédáját, mely rendesen a kicsinyke széljáró-küszhal. Egészben csekély számánál fogva nem jön számba halászatuk, tehát nem is károsak. A Tiszamenti embernek szavuk *szerk,* ezért ott szerkő a nevük; a Kőrösmentinek *csér* a neve, mert így hallja a szavát.

HASZNOS.

77. A DANKASIRÁLY.

77. A DANKASIRÁLY.

Egyéb neve: dunai halászmadár, nagy halászmadár, nagy halkapó, vízi galamb, hógalamb.

(Larus ridibundus L.)

Leirás. Közel varjú nagyságú: Csőre nem erős, hegye lekonyuló. Feje szép sötétbarna és ez a szín a torkon jobban terjed lefelé. Fehér szemők. Nyaka, dolmánya szép, hamvasszürke; a torok, begy és a hasfél tiszta fehér. A szárny evedzői sötétek fehérrel, a fiókszárny világos hamvas. A csőr és a lábak kárminpirosak, ilyen a szeme csillaga és szegése is. A lábakon úszóhártya. Télen a fej megfehéredik és a csőr és lábak eleven színe is megváltozik hússzínre, majd barnásra. Fészke, mint seregmadáré nagy falvakat, telepeket alkot; akad telep a velenczei tavon, mely 3—4000 fészekre van becsülve; tördelt nádra, zsombék tetejében, nem sok mesterséggel kupaczot teremt a madár, azt behorpasztja, kitapossa, száraz nádlevéllel és a gyékényével megalmozza és kész a fészek, néha egymás hátára is építve. Fészekalja két-három, ritkán négy tojás, többnyire agyagsárgás, irásos vagy rendes sötét foltozással.

Élete módja. A dankasirály vándormadár ugyan, de egy része azért kihúzza nálunk a telet úgy, hogy elhagyja kedves, befagyott tavait és a folyók nyílt helyeinek feljárásával tengeti tavaszig az életét. Magyar földön teljesen a gazdasághoz símult és alkalmazkodott és ott, a hol seregei a tóságban tanyát ütöttek, nincs a dankasirálynál buzgóbb követője az eke vasának, és nincs jobb, kitartóbb tisztítója az ugarnak, kaszálónak és a rétség kasza alá fogható részének. Folyton szedi a bogárságot, a kukaczot és mindazt, a mit a gazdaságra károsnak kell tartanunk. Fiait is ezekkel ápolja föl, azért ott, a hol telepei állanak, a mezőgazdaság rovarkárról nem is panaszkodhatik. Csak őszkor kezdi a tó színét is méregetni, s ekkor belevág a silány halba is. Bessenyey György a természet leirásában feljegyezte magyaros nevét, a melyet ime átadtam a magyar népnek is.

KÖZÖMBÖS.

78. A VADLÚD.

78. A VADLÚD.

Egyéb neve: őszi lúd, téli lúd, ľazsnak lúd.

(Anser fabalis Lattr.)

Leirás. Csőre fekete, körme és az orrlyukak között egy narancsszínű, keresztbefutó és elég széles pászta. Az összetett szárny hegye túljár a farkon. Főszine barnásszürke világosodó tollszélekkel; a mell világosabb; a szárny evedzőtollai barnásfeketék. Szeme sötétbarna, lába narancsszínű, vörösesbe húzó.

Fészke nem áll Magyarországon, mert ez a lúd nálunk csak téli vendég, mely az éjszaki fok tájának rettenetes téli hidege elől menekül a mi enyhébb tájainkra, bevárva, a mig a tavasz beköszönése jelt ad neki is, hogy a jegestenger tájain álló fészkelő helyeire visszatérjen és újból a fiasításnak éljen. Rideg hazájában tákolt fészket épít, a melybe hét-tíz fehér tojást tojik; kotolás közben ha távoznia kell, mindenkor betakarja tojományát, hogy ki ne hülhessen.

Őszrekelvén az idő, a vadlúd tengernyi seregekbe összeverődve délnek vonúl és egy része eléri hazánkat is, hol az őszi vetéseket tömegével helyen-közön szinte elborítja és ha, mint rendesen egy-egy megszállott helyen kitart és oda rendesen visszatér, a vetés koppasztásával, kitépésével és túlságos gázolásával foltonként érzékeny kárt is okozhat.

Ha telünk nagyon kemény és vastag hóréteg borítja a vetéseket, a vadlúd délre vonul és egy része átmegyen még a földközi tengeren is.

De mihelyt enyhül az idő, a lúd visszatér. Innen a pásztoremberek helyes jóslása: ha a vadlúd délnek vonul, nagy hideget várhatunk, ha éjszaknak tart, megenyhül a tél is. Átlag márezius elején a vadlúd nagyon felgyülekezik és alkalmas idő és széljárás keltével nagy seregben elindúl fészkelő helyére, hol lánczokra szakadozva, eloszlik az északi sarkvidék sivár területein.

79. A TŐKÉSRUCZA.

79. A TŐKÉSRUCZA.

Egyéb neve: kácsa, gócza, törzsökrécze, öregrécze, dunai récze, nagykacsa.

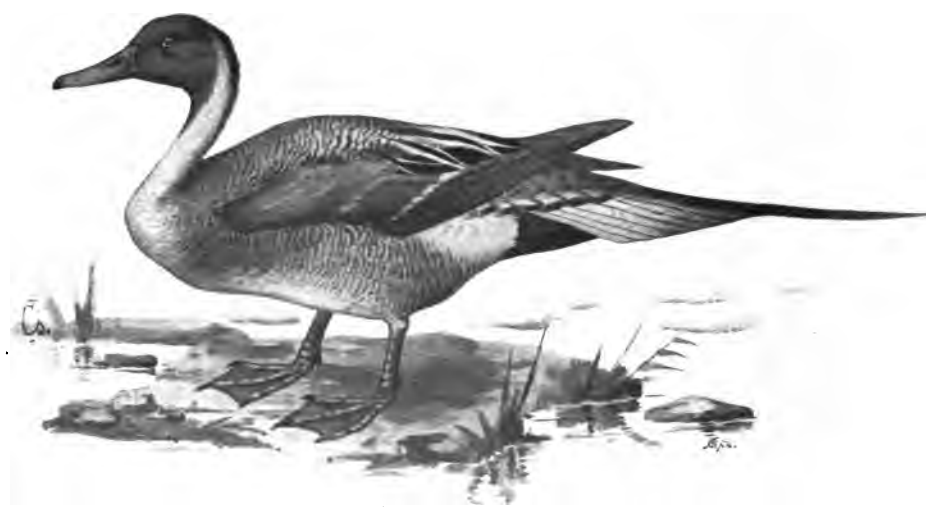
(Anas boschas L.)

Leirás. A gúnárja, tojója akkora, mint a háziprucza, mely mintha a vadnak vérrokona volna. A tóság legnagyobb hápogója. A gúnár, rendes néven «gácsér», nagyon ékes. Egész feje gyönyörűen zöld zománczos s ez a szín a nyak felé fehér kalárissal van a többi színtől elválasztva. A farcsíkon, mely bársonyfekete, mint a farokalja is, szépen felkunkorodó tollbokréta áll. A szárnyon gyönyörű, ibolyásan zománczos tükör, felül-alul fehéren szegve. A nyak és begy gesztenyebarna. Dolmánya nagyon aprón és szépen pontozott. A hasafele világos szürke, minden toll finoman sötéten keresztberóva. Csőre zöldes, lába narancsszínű. A tojó sárgásbarna alapon sötétbarnán iromba. Fészkét a mocsár sásos helyeire, vetésekbe, de — elég csodálatosan — fűzfák fejeire és nagy faodvakba is rakja; inkább csak almozza; de azután finom pehelylyel béleli ki. Fészekalja tiz-tizenkét derék, sárgásfehér tojás. Nevezetes, hogy a faodvakban magasan fészkelő tőkésrécze a fiakat, mihelyt megszáradtak, egyenként csőrbekapja és leviszi a vízhez. A letett pelyheske fekve marad, mint a kő mindaddig, a míg az anyarécze az utolsó fiát le nem hozta, — ekkor megnyüzsög a család és indúl az anyarécze után, hogy a vizen azonnal úszva kezdje a kacsaéletet.

Rendes életfolyásában leginkább vizi növevény a táplálékja; vizilencse, harmatfű, sulyom zöldje, hinárok magva és zsengéje a rendes táplálékja. Becsületes kacsamódra buzgón szűrögeti is a vizet, a mikor sok apró vizi teremtés vándorol le bárzsingján. De tud ám kárt is tenni, mert aratáskor rájár a földön fekvő markokra és ugyancsak kiesépli, összegázolja. Ezért is, meg jó pecsenyéjeért is puska neki.

Még bőven van.

80. A NYÍLAS RUCZA.

80. A NYÍLAS RUCZA.

Egyéb neve: öreghegyes, gémnyakú kacsa, orsófarkú rucza, villásfarkú, nyílfarkú, nyársfarkú, fáczányfarkú, fecskefarkú rucza.

(Dafila acuta L.)

Leirás. Valamivel kisebb, de karcsúbb, hosszabb a tőkésnél; farka hosszan, nyársszerűen kinyúló középtollakkal, — ezért neve nyárs — vagy nyílfarkú is; nyaka hosszú, vékony — ezért gémnyakú. A gácsér tavaszra kelve gyönyörűen ékes madár; szárnyatükre ragyogóan zöldzománczú, felül rozsdásan, alul fehéren szegve. Feje sötét dohányszínű, a pofákon rezes; a nyak mindkét oldalon fehér, középen a tarkótól lefelé feketés. Egész hasafele fehér; dolmánya fehér, igen finom sűrűn álló és hullámosan rovott sötét csíkokkal. A hegyes hosszú válltollak feketék, fehér szegővel. A farok feketés, középső nyárstollai feketék. Farokalja fekete, lába kékesszürke, csőre kékes; szeme barna. A tojó olyanszínü, mint a tőkés, de nyílfarkú. Fészke sásos, gyékényes és csuhés nyílt tavakon torzsákon épül. Fészekalja nyolcz, tíz tojás, mely zöldes, kisebb és kevésbbé vaskos a tőkésruczáénál.

Élete módja. Vad, bajosan megvigyázható ruczamadár, mely vonuláson tömegesen is érkezik, de elvonúl és csak kisebb számban telepedik meg bajosabban megközelíthető tavainkon, így a Balaton roppant berkeinek rejtett rónavizeiben, különösen a sekélyeseken, a hol a fehér vizirózsa, köznéven vizitök, és a vizisárga virít, leveleivel pedig szinte elborítja a víz szinét. Ilyen helyeken buzgón keresgél a nyílfarkú tótágasba állva a víz fenekén, mint házi kacsáink is. Eledele zsenge vizi növevény, vizilencse és mindennek húsos, zsengébb hajtása, hegye; de legbuzgóbban szedi a vizi bogárságot, a szitakötők és hasonlók álczáit. Berkeink és rétségeink tünésével ennek a szép ruczának tanyái mind összébb szorúlnak. De azért még nem ritka.

81. A KANALAS RUCZA.

81. A KANALAS RUCZA.

Egyéb neve: kanálos-kanyálos-kalános récze, lapátorrú rucza, fogas rucza, butaorrú kacsa, kalánorrú récze.

(Spatula clypeata L.)

Leirás. Kisebb a tőkésnél, zömök testű. Főjegye a hatalmas, kanalas vagy lapátos csőr, mely különösen elől kiszélesedik, belső szélein pedig ugyancsak sűrűn, fésűszerűen fogas, a vizek szürögetésére nagyon alkalmatos. A gácsér nagyon ékes madár. Szárnyatükre fényesen zöld, felűl fehér szegéssel; egész szárnya világos kék. A feje oldalt kékesen zöld zománczczal, begye fehér. A dolmány eleje feketés, zöldes, minden tolla fehér szegővel, a farcsíkja feketés-kékes, a farokalja is ilyen; a válltollak hegyesek, feketefehérek. Lába narancsszínű, csőre sötét. A tojó színszerint hasonlít a tőkésruczatojóhoz, de kanalas csőre azonnal szembeszökik és megkülönbözteti. Fészke a mocsarak sáros helyein áll, éppen csak almozott. Fészekalja hét-tizennégy világos rozsdasárga tojásból alakúl.

Élete módja. Gyönyörűen, sebesen és ügyesen röpülő rucza, a melyet nagy magasságban is kanalas csőrénél fogva könnyen meg lehet ismerni. Kevésbbé vad, mint a többi ruczafaj és nem is jár csapatosan, hanem még akkor is, ha más fajok csapataival tart, külön röpül. Már a csőre is arra tanít, hogy eledelét kevésbbé a növevény, mint inkább a tóság apró rovar- és rákvilága szolgáltatja, a melyet szitaszerűen szürő csőrével nagybuzgón és szinte csamcsogva kivedelget. De éppen ebből következik a baj, mert a halak a part sekély, melegedő vizében ívnak meg és így ikrájuk is itt érik a kikelésre. Ha a kanalas rucza ívó helyre akad, a milyen igazi az ő kacsatorkossága, bizony ezrével szedi begyre a tóság halivadékát, még mielőtt, hogy kikelt volna. Ennyiben a halasgazdára nézve káros és jó, hogy egészben a ritkább fajok közé tartozik.

KÁROS.

82. A BÚBOS VÖCSÖK.

82. A BÚBOS VÖCSÖK.

Egyéb neve: királyvöcsök, öreg bujár, szakállas vöcsök, bódorka, dárévöcsök, kontyos-bóbitás-nagy vöcsök.

(Colymbus cristatus L.)

Leirás. Akkora, mint a tőkésréczе; de nyurgább. Az egész madár kinyújtott vékony nyakkal palaczkformájú. Fekete fejebúbján hátraszegett kettős bóbita, nyakán, a tarkó tájáról indúlva, és köröskörűl finom, szálazott tollakból álló, tömött gallér, mely belűl rozsdaszínű, szélei felé sötét. Lába oldalt vágó, ujjai között kötött uszóhártya helyett hasított keresztbe bordázott és széles lemezek. A köröm lapos és széles. Csőre gyilokszerű, éles-hegyes. A farok mindössze pár foszlott tollacska. Hasa fehér, gyönyörűen atlaszfényű; háta barna. Szárnyatükre fehér. A tojó kevésbbé szakállas és kevésbbé ékes. Fészke békanyálból és korhadásnak eredő anyagokból tákolva a víz színén úszik, nem a nád sűrűségében, hanem a szélek rigyásában található; egyes nádszálhoz úgy van fogva, hogy egy helyen maradjon. Fészekalja rendesen négy hosszúkás, fehér tojás, a mely azonban a hosszú kotolás alatt és a fészek rothadó anyagától elbarnul és elszennyesedik. Pelyhesei szürke alapon sötéten csíkosak.

Élete módja. A búbosvöcsök kitünő bukó s ezt oly villámgyorsan végzi, hogy a sörét csak a víz színébe vágódik. A halastavaknak nagy veszedelme. Biztosabb helyeken több vöcsök egyesül és hajtást rendez a halakra. Bukva terelik ezeket a part felé s mikor a hal már szorúl, a riadó hal közé bukva kapkodják a prédát.

A búbos vöcsök, a meddig teheti — pedig soká birja — bukással iparkodik a veszedelem elől menekülni; roppant soká marad a víz alatt és azalatt messze bir úszni; ha messzi van a nád, a mely befogadhatná, pillanatra felüti a fejét, egyet lélekzik és újból alábukik.

Szárnyra csak végső szükségben kap és igen messze verdesi a vizet, a míg emelkedni kezd. A magasba érve azonban elég sebesen és kitartóan száll tova.

KÁROS

83. A KÁRAKATNA.

83. A KÁRAKATNA.

Egyéb neve: tomolygó, kárókatona, gőte.

(Phalacrocorax carbo L.)

Leirás. Lúd nagyságú erős, fekete madár. Lábának mind a négy ujját úszó hártya köti össze. Csőre hosszú, töve erős, a felső káva vége kampós, vágó; az alsó káva késalakú, villaágai között tágítható, kopasz bőrzsák. Farka ékalakú, tollai keskenyek és merevek. Szeme zöld. Nyáron torka és pofája fehér, a fej többi része fekete érczfényű; a torkon és a nyakon a tollazat sörényszerű. A dolmány földje érczszínű, minden toll fekete szegővel, úgy hogy az egész pikkelyszerű. A tollas czupákon kifelé fehér folt. Tavaszrakelve nászruhája a nyakon sok fehér tollal vegyítve, a czupákon majdnem fehér gatya. Őszkor ezt a díszt elhányja s a torka is kifeketedik. Hajdanában nagy telepekben költött hazánkban, fészkei fákon állottak és állanak, akár a varjaké a varjútanyán; sokszor a varjukkal egy helyen is fészkelt. Fészke ágakból és rőzséből tákolt. Fészekalja három-négy hosszúkás, majdnem karcsú, zöldes tojás.

Élete módja. Elég jól repülő és jól bukó vizimadár és jaj annak a halgazdaságnak, halászható tónak, a melybe a kárakatna beveszi magát. Három kiló hal egy napra szűkesen elég ennek a telhetetlen halfarkasnak!

Eledelét bukva szerzi, mert a víz alatti halászatnak elsőrendű mestere; lába hatalmas evedző, farka hatalmas timon, csőre horog is, kés is, zsákja és bárzsingja pedig nyúlik mint a jó kostök: nagy halat bir befogadni. Folyton falánk. Kinában, Japánban a kárakatnát szelidítik és halfogásra használják; előbb azonban karikát tesznek a nyakára, hogy a halat le ne nyelhesse. A halász, rúd végén viszi a madarat a víz fölé, s ez, mihelyt halat érez, beveti magát a vizbe, elkapja a prédát és rákap az elébe tartott rúdra.

Mindenképpen irtani való madár.

ELMÉLKEDÉS.

A madármunka törvényéről.

A kárakatna leírásával bevégződött az a sor, a melyet ebbe a könyvbe szántam. Ezúttal nem is az volt a feladatom, hogy a földmívelő gazdából, a kertészből, az erdőt járó vagy a halászó magyaremberből madártudóst neveljek, mert ez nem is azokra tartozik, a kiknek munkájukkal a családnak hajlékot, ha lehet, birtokot és mindenesetre kenyeret kell szerezniök. Hanem az már nagyon is kötelességemben állott, hogy annyi madáralakot adjak képben és irjak le szóval, a mennyi elég, hogy a nehéz napi munkával küzködő magyarember pihenő órájában haszonnal és talán gyönyörüséggel is forgathassa ennek a könyvnek lapjait, ismerkedjék meg a körülte élő, mozgó és fiasító madarak legfőbbjeinek formájával, színével, teste alkotásával, leginkább azonban *munkálkodásával és a munka helyes megitélésével, megbecsülésével: a haszonnal és a kárral is.*

Háromszázharmincznégy madárfajból, a melyet a madártudomány eleddig Magyarországból megismert, itt csak nyolczvanegynek a képét és leirását találja a kegyes olvasó; de ez a nyolczvanegy úgy van megválogatva, hogy a ki ezen a soron éberséggel és figyelemmel végig megyen, az szerez annyi értelmet, hogy a kimaradottakat, ha találkozik velök, majd be tudja osztani a rendbe. De megszerzi ezen felül

az értelmet a következő elmélkedésnek haszonnal való olvasásához is.

Azokból a szakaszokból, a melyekben a madarak csőre, lába és szárnyaalkotása volt bemutatva és röviden méltatva, már világosan kitetszett, hogy a nagy természetnek e teremtményei minden csak kigondolható módon, de első sorban *madárszerűen nyúlnak az anyatermészetbe* és hogy ez a benyúlás oly munka, a melyet éppen csak a madár és éppen csak oly szervezettel, mint az övé, végezhet. A mi pedig különösen kitűnt, ez az, hogy *az anyatermészetnek erre a madármunkára okvetetlenül szüksége van.*

A munka és szerszáma közötti viszonyt nagyon világosan és elmésen magyarázza az ókor bölcs mesemondója, *Phaedrus* (olvasd: Fedrusz) a ki XXVI-dik meséjét a rókára és a gólyára alapítja.

A mese szerint a ravasz róka lakomára hívta a gólyát. Hogy azonban a gólya ételhez ne juthasson, a róka csupa híg eledellel, hozzá mind lapos tálakon rakta meg az asztalt. Váltig biztatta ugyan gólya komáját, hogy csak tessék, ne vesse meg a szegénységemet; no meg, hogy szívesen is adom. De hát mit tehetett a gólya koma hosszú csőrével és kurta nyelvével, vagyis *a maga szerszámjával* a laposra tálalt sok híg lével!

Bizony-bizony csak koppant a szeme, mint a kálvinista varnyúnak, mikor üres konczba nézegetett.

Azalatt a róka mind föllefetelte és felnyalta az ételt és csak úgy hízott ravasz lelke a gólya koma felsülésén.

No de nem hagyta magát a gólya koma sem. És egy szépséges napon csak meghívta a róka komát egy kis lakomára. Jön a róka — és mit lát? Azt látja, hogy a gólya komája minden eledelt szűk, hosszúnyakú bokályban, az italt meg szűknyakú falaskóban tálalta. Igy a gólya koma hosszú csőrével és nyakával szépen hozzá is fért ételhez, italhoz; de

oda a róka koma — aztán már istenigazában — csak úgy tekinthetett be, mint az a bizonyos varnyú az üres konczba; mert hát *nem illett az ő rókaszerszámjához.*

A milyen egyszerű az ókori bölcs meséje, oly világos és érthető annak a tanúsága: hogy t. i. a gólya nem boldogúl az ő szerszámjával olyan élvezetben — *mondjuk munkában* — mely a róka szerszámjához van szabva és megfordítva, hogy a róka kudarczot vall ott, a hol csak a gólya felelhet meg.

De a tanúság még tovább is van. És követem is a jó pap példáját, hogy inkább kevesebbet markolok, hogy annál többet szoríthassak: nem fogok különböző alkotású állatokról, mint a milyen a róka meg a gólya, elmélkedni, hanem megmaradok tisztán a madaraknál.

A madármunka legtökéletesebb és legcsudásabb szerszámja a *szárny,* mely megadja a madárnak azt, hogy helyét könynyen változtathatja. A hova a legsebesebb futó ló, a nyílaló szarvasgím csak órák múltán érhet el, oda a madár szárnyaszabadján perczek alatt juthat. Igen, mert a nyílaló gímnek mégis minden kupacz, minden domb és minden hegy, meg minden árok, minden ledöntött fa akadály — ezt pedig a madár nem is ismeri! Mi is a madárnak a hegy túlsó oldalára jutni? Arasznyi idő és ott van!

A mikor a fecske őszkor bevégezte a gyűlekezést, egyszerre csak hűlt helye marad nálunk.

Hová lett! Elindúlt messzi, tengerentúli meleg tájakra, hogy ott húzza ki azt az időt, a míg itt, szülőföldjén, tél van. No és meddig tart a fecske útja azokra a déli, tengeren — mondjuk népiesen operencziántúli meleg tájakra? A fecske egy másodpercz alatt hatvannégy métert is nyílal és evvel a szédítő sebességgel órák alatt akkora utat teszen meg, a melyhez a legsebesebb hajónak hetekre és hónapokra van szüksége. Ez a sebes madár tehát *munkálkodását, mely a bogár-*

ság megzabolásában nyilatkozik meg, úgyszólván a Föld féltekéjére terjeszti ki — a legnagyobb könnyűséggel.

Igen ám! De mikor a kaszások rendje a kaszáló szélén kiszorítja a harist, az a haris nehezen kél; eleintén csak úgy tántorogva röpül és azon van, hogy minél előbb lábra kerülhessen. Pedig még ez a lassúság is elvonúl télire, átkél a tengeren és el a meleg tájra.

De itt is, ott is *csak gyalogosan végzi madármunkáját*, azt, a melyet a fecske nem végezhetne, mert az *csak röpülve bir táplálkozni.*

Ime, ezek valódi kétlaki madarak, kiknek szűk az ország határa, kik jönnek és mennek. Ezekkel szemben pedig vannak madaraink, kiket a legkeményebb tél sem verhet el tőlünk. Itt maradnak, mert egész éven át szüksége van a természet rendjének az ő munkájokra.

.Szakasztott olyan kép és olyan rend az, mint édes magyar hazánk népmozgásában is, mert hiszen ennél is *a munka az alap, aminthogy más nem is lehet.*

A mi ezen a földön igazi gazda, az keményen megáll a rögön, a telkén; onnan nem szorítja ki semmiféle tél — a legkeményebb sem. Éppen úgy, mint az igazi magyar madarat.

Már a mesterember könnyebben mozdúl meg és *ha nincs munkája,* ott a vándorbot. És ha nem is fecskeszárnyon, hát harislábon csak elindúl jó szerencsét próbálni. A mi pedig kereskedő ember, az a mai vasutas, gőzhajós időben nyakába veszi az országot, de még a szomszédságot is, éppen, mint az a madár, mely fölemelkedik, hogy szétnézhessen és aztán oda száll, a hol szemességével, életrevalóságával *magának valót talál.*

De még a nagy tömeg mozgása is megvan itt magyar földön. A bérczes felföld, a Kárpátalja népe aratás idején otthagyja tömegesen szegényes határát, hogy az aranykalászt termő Alföldre vonúljon, ki kaszásnak, ki aratónak, ki meg marokverőnek.

Éppen úgy, mint seregekbe verődnek különböző alkotású vándormadaraink, hogy télen át beálljanak, mindegyik a maga madárszerszámjához képest, messze délszaki tájak természetébe *oly munkába, a melyet ez a déli táj éppen úgy nem nélkülözhet,* mint nem nélkülözheti a magyar Alföld az arató munkást.

Ez a munka rendje, hatalma és törvénye, mely megnyilatkozik madárnál, embernél egyaránt.

PÉLDABESZÉD ÉS SZÓLÁSMÓD.

HÁNY PÉLDABESZÉD ÉS MONDÁS SZÓL A MADARAKRÓL?

No hát ez azután az igazi gyönyörű sor! És úgy, a mint a magyar Nép, százötvennél is több madárfajt tud néven szólítani, ezredéves tapasztalata sok példabeszédben fakasztotta ki bölcseségét. Megkezdem tehát a sort. Szól a példabeszéd és szólásmód, a mint következik.

A madárról magáról.

Nem azé a madár, a ki elszalasztja.
Madarat sípszóval.
Égi madár hegyen-völgyön megszállhat.
A madártól sem kérdez.

Eleven, mint a madár.
Mint a madár az ágon.
Az neki, a mi a madárnak a lép.
Madár után leskelődik.
Madár se száll reája.
Ritka madarat vadászgat.

Szabad, mint a madár.

Él, mint az égi madár.
Madarat foghatni vele.
Hol madár se jár.

Madárnyi járó föld.
Ritka madár.
A madár akárhova röpül, mindig otthon van.
Hitvány madár, a ki fészkét megrutítja.
Az egy madártejen kivül mindene vagyon.
Kicsiny madárnak fészke is kicsiny.
Könnyű, mint az ólommadár.
Szeme úgy jár, mint a rárómadárnak.
Ritka madár az igaz barátság.
Ritka madár a jó asszony.
Rossz madár, a ki a tollát nem birhatja.
Nem azé a madár, a ki meglövi, hanem azé, a ki megeszi.
Ha madárra tárgyolsz, ijjadat ne pengesd.
Nem rak fészket madár oly házra, mely meg akar égni.
Ritka madárnak kedves a kalitka.

A madarak fajáról, neméről.

A búbos bankáról.

Büdös babuk berzenkedik a hattyúra.
Keserves fia leszesz a babuknak.
Büdös, mint a banka.

A bagolyról.

Bagoly is biró a barlangjában.
Bagoly is azt gondolja, hogy sólyom az ő fia.
Egész éjjel virraszt, mint a bagoly.
Úgy néz, mint a bagoly.
Akár a baglyot a kőhöz, akár a követ a bagolyhoz.
Nem lesz bagolynak sólyom fia.
Bagolyhoz kapván, elszalasztotta a solymot.
Bagolyokkal huhogass, verebekkel csiripelj.
A bagoly is fényre néz.
Te érted is leesett a bagoly a fáról.
Tud hozzá, mint a bagoly az Ave Máriához.

A bakcsóról vagy a vakvarjúról.

Szava árulja el a bakcsót.

A csókáról.

Csóka csókának nem vájja ki a szemét.
Hiába fürdik a csóka, nem lesz fehér hattyú soha.

A czinegéről.

A czinege is örül a tökmagnak.
Czinegének kóró a nyársa.
Czinegét fog a feje.

A daruról.

Láss darvat.
Görbén hordja a nyakát, mint a daru.

A fecskéről.

Csacsog, mint a fecske.
Egy fecske tavaszt nem szerez.
Nem jó verébnek fecskével pörlekedni.
Nyári szállásért meg nem telel veled a fecske.
Hirmondó fecske tavaszt énekel.
Nem sirat egy fecskét egy nyár.
Idővel a fecske még házadra szállhat.
Elmegy a fecske, marad a túzok.

A fülemiléről.

Örül a fülemüle, ha hangyatojást lát.

A fürjről.

Friss, mint a für.
Vörhenyes, mint a fürmony.
Fürj is megszokja a tarlót.

A galambról.

Szegény úrnak galambducz a mészárszéke.
Nem galambkosár a világ, másutt is megél az ember.
Senkinek sem röpűl szájába a sült galamb.
Tiped, tapod, mint a tojó galamb.
Szereti, mint a galamb a búzát.
Szelíd a galamb, mégis van epéje.

A gólyáról.

Őt sem a gólya költötte.
Engem sem a gólya költött.
Sokszor megjön, addig el is megy a gólya.
Árva, mint a gólya.
Elvitte kedvét a gólya.
Elvitte, mint a gólya a fiait.
Későbbre száll el a gólya, mint a veréb.

A gődényről.

Iszik, mint a gődény.

A halálmadárról.

Megszokta, mint a halálmadár a huhogást.

A harisról.

Az harist az ő maga szaván fogják.
(Szaván fogják a harist. Élő forma.)

A hattyúról.

Fehér, mint a hattyú.
Ritka, mint a fekete hattyú.
Hattyú a ludak közt.
Nem fehér hattyú az, kinek tarka a tolla.

A hollóról.

Ritka, mint a fehér holló.
Hollófészken hattyút keres.
Holló volt, hattyú lett.
Nem fél a holló akasztott embertől.
Fekete hollónak fekete a fia.
Két holló összevesz a konczon.
Holló hollónak nem vájja ki a szemét.

A kakasról, tyúkról és csirkéről.

Minden kakas a maga szemetén hatalmas.
Akkora, mint a kakasugrás.
Kakas alatt is tyúkmonyat keres.

Nem takarhat annyit a kakas, hogy a jércze ki ne kaparhassa.
Kakas is úr a maga szemetén.
Egy kakas az egész falu kakasait fellármázza.
A jó kakas ritkán kövér.
Kakas is kiveszi tojásból a vámot.
Van ott kakastej is.
Megnőtt a taraja.
Elkapta kenyerét a tyúk.
Azt is tudja hányat tojott a biró tyúkja.
Tyúk fő a fazékban.
Meglapúl, mint a tyúk.
Elloptad a pap tyúkját.
Elütötte a pap tyúkját.
Ert hozzá, mint a tyúk az abéczéhez.
A tyúk is kikaparja.
Jobb a tyúk csirkéstül.
A kié a tyúk, a tojás is azé.
Vak tyúk is talál néha búzaszemet.
A szomszéd tyúkjának nagyobb a tojása.
A mely tyúk sokat kárál, keveset tojik.
A szelid tyúk is hamar meglippen.
Tyúk is szóra szoktatja csirkéit.
Tojás akar okosabb lenni a tyúknál.
Jó példát ad a tyúk, de kacsái nem követik.
Ha egy tyúk úszni tudna, a többi is eltanulná.
Én sem vagyok mai csirke.
Ne legyen a csirke okosabb a tyúknál.
Csirke csipog a nád alatt.
Főtt tojásból nem sok csirke kél.
Hamarább forr a vize, mint a csirkét megfogta.

A kakukról.

Megnyerte a kakuk.
Nehezen ér az több kakukszót.
Sokszor hallott már kakukszót.
Ritka, mint a kakuk a mezőn.

A kányáról.

Még a tyúk is lelapúl, mikor kányát lát.

A lúdról.

Legyen lúd, ha fehér; együk meg, ha kövér.
A libákból is kitör a lúdméreg.
Sok lúd disznót győz.
Nem emelkedik, mint a szárnyaszegett lúd.
Foltonként szállankoznak, mint a vert ludak.
Őrizkedik, mint a lúd az eszterhától.
Gágog, mint a lúd.
Ludak törvénye: kiki magának.
Lúdra szénát kár vesztegetni.
Tengeren innen, tengeren túl csak lúd a lúd.
Akár meddig nevelik a libát, csak lúd lesz abból.
Lúdtól tanúl a liba.
Sok szent Márton lúdja kelt már el azóta.
Nagyobb csoda, ha egyszer eszterhára száll a lúd, hogysem napestig ott sétál a kakas.
Ludas benne.

A páváról.

Szép a páva, rút a lába.
Úgy jár, mint a páva.
Kevély, mint a páva.

A pintyről.

Olyan, mint a pinty.

A rigóról.

Igen örvend a rigó, felel neki a szajkó.
Nem sirat egy rigót a nyár.

A sasról.

Sok sas, sok dög.
Többet ér a vén sas ifjú bagolynál.
Sas legyet nem fogdos.
Sok sasnak egy fészken nehéz megalkudni.
Sast tanít röpülni.
Megifjúl, mint a sas.
Sasnak, sas a fia.

A seregélyről.

Minden seregély három szemet visz el a szőlőből (a maga két szemét s egy szőlőszemet a csőrében).

A sólyomról.

Sólyommadárnak nem lesz galamb a fia.
A bagolynak nem leszen sólyom a fia.

A szárcsáról.

Tarka, mint a szárcsamony.

A szarkáról.

Csörög, mint a szarka.
Csörög a szarka, vendég jön.
Sokat akar a szarka, de nem biri a farka.

A túzokról.

Elmegy a fecske, marad a túzok.
Jobb egy veréb ma, mint egy túzok holnap.

A varjúról.

Más is látott varjút karón.
Karó hegyén tar varjút.
Néz mint a varjú az üres konczba.
Gyanakszik, mint a varjú.
Varjon varjat fogott.
Te érted leesett a fáról a varjú.
A varjú is neki krákog (helyesebben: károg).
A varjútól is fél, hogy kikrákogja (kikárogja).
Úgy krákog a varjú, mint az anyja (károg).
Varjú is tud néha ékesen krákogni (károgni).
Éhes varjú dög után lát.
Ezer varjú ellen elég egy kő.
Varjú is csak addig egyforma, míg egészséges.
Nem vágja ki egyik varjú másiknak szemét.
Hol láttad varjúnak sólyom fiát?
Koppan a szeme, mint a kálvinistavarjúnak.

A pápistavarjúról.

Nehéz a pápistavarjút húsra szoktatni.

A verébről.

Veréb van a süvege alatt.
Buja, mint a veréb.
Annyit iszik, mint a veréb.
Emlegetik a verebek.
Verebek is róla csiripelnek.
Elvitte a kétszárnyú veréb.
Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.
Nem fél a veréb a kőből faragott botos embertől.
Ha a verebek a kazalra szoktak, a láz sem verheti le őket.
Sült veréb nem repül senki szájába.
Más köleséről veri a verebet.
Azé a veréb, a ki megcsipheti.

Egyetlen szóval sem mondom, hogy ennél több nincs; de a mit barátim összeszedtek és én magam hozzáadhattam, az mind itt van!

HÁNY MADARA VAN MAGYARORSZÁGNAK?

JEGYEK MAGYARÁZATA.

É. azt jelenti: érkezik tavaszkor.

T. azt jelenti: távozik őszkor.

* Hogy ebben a könyvecskében le van írva.

Keselyűfélék:

*Barát-keselyű (Vultur monachus L. 1766)
Fakókeselyű (Gyps fulvus Gm. 1788)
Dögkeselyű (Neophron perenopterus L.)
Szakállas saskeselyű (Gypaëtus barbatus L.)

Sasok és sólyomfélék:

5	Hamvas rétihéja (Circus pygargus L.)	*É. Márcz. 30. T. Október.*
	Fakó rétihéja (Circus macrurus Gm.)	*É. Márcz. legvégén.*
	Kékes rétihéja (Circus cyaneus L.)	*É. Márcz. közepe (tömeg).*
	*Barna rétihéja (Circus æruginosus L.)	*É. Márcz. 22—23.*
	Héja (Astur palumbarius L.)	
10	*Karvaly (Accipiter nisus L.)	
	*Vörös kánya (Milvus milvus L.)	*É. Aprilis 6—7.*
	Barna kánya (Milvus migrans Bodd.)	*É. Aprilis 14—15.*
	Darázsölyv (Pernis apivorus L.)	*É. Aprilis másod. felében*
	Ráró (Pandion haliaëtus L.)	
15	Rétisas (Haliaëtus albicillus L.)	
	Kigyászölyv (Circaëtus gallicus Gm.)	*É. Apr. elején. T. Október.*
	*Egerészölyv (Buteo buteo L.)	{ *É. Márcz. 12—13. T. Okt. Nov.*
	Fehérfarkú ölyv (Buteo ferox Gm.)	
	Gatyás ölyv (Archibuteo lagopus Brünn.)	*Téli vendég.*
20	*Szirti sas (Aquila chrysaëtus L.)	
	Parlagi sas (Aquila melanaëtus L.)	{ *É. Márcz. 30.*
	Békászó sas (Aquila maculata Gm.)	*T. Szeptembertől kezdve.*

Törpe sas (Aquila pennata GM.)	
⋆Vörös vércse (Cerchneis tinnunculus L.)	*É. Márczius 14.*
25 Fehérkörmű vércse (Cerchn. naum. FLEISCH.)	*É. Apr. közepe-vége.*
Kék vércse (Cerchneis vespertinus L.)	*É. Aprilis 26.*
Kerecsen sólyom (Falco lanarius L. PALL.)	*É. Májusban.*
Feldegg sólyma (Falco feldeggi SCHLEG.)	
Vándorsólyom (Falco peregrinus TUNST.)	*É. Mérciusban.*
30 Kis sólyom (Falco merillus GERINI.)	*Téli vendég.*
⋆Kaba sólyom (Falco subbuteo L.)	*É. Márcz. 28—29.*

Bagolyfélék:

Buhú (Bubo bubo L.)	*É. Márcz. T. Nov.*
Erdei fülesbagoly (Asio otus L.)	
⋆Réti fülesbagoly (Asio accipitrinus PALL.)	
35 Füleskuvik (Pisorhina scops L.)	
Urali bagoly (Syrnium uralense PALL.)	
Macskabagoly (Syrnium aluco L.)	
Hóbagoly (Nyctea scandiaca L.)	
Karvalybagoly (Nyctea ulula L.)	
40 Gatyás csuvik (Nyctaea tengmalmi GM.)	
⋆Kuvik (Glaucidium noctuum PETZ.)	
Törpe kuvik (Glaucidium passerinum L.)	
⋆Gyöngybagoly (Strix flammea L.)	

Gébicsek:

⋆Nagy őrgébics (Lanius excubitor L.)	
45 ⋆Kis őrgébics (Lanius minor GM.)	*É. Aprilis 27.*
Vörösfejű gébics (Lanius senator L.)	*É. Máj. első napj.*
⋆Tövisszúró gébics (Lanius collurio L.)	*É. April 26—27.*

Varjúfélék:

*Holló (Corvus corax L.)
Varjú (Corvus cornix L.)
50 Vetési varjú (Corvus frugilegus L.)
*Csóka (Colæus monedula L.)
*Szarka (Pica pica L.)
*Szajkó (Garrulus glandarius L.)
Északi szajkó (Garrulus infaustus L.)
55 Magtörő (Nucifraga caryocatactes L.)
Havasi csóka (Pyrrhocorax pyrrhocorax L.)

*Aranymálinkó (Oriolus oriolus L.)	*É. April 27—28.*
Pásztormadár (Pastor roseus L.)	*Vendég.*
Seregély (Sturnus vulgaris L.)	*É. Márczius 6.*
60 Jégmadár (Alcedo ispida L.)	
*Piripió (Merops apiaster L.)	*É. Május 12—13.*
*Búbos banka (Upupa epops L.)	*É. Aprilis 9—10.*
Szalakóta (Coracias garrula L.)	*É. Május 2—3.*
*Kecskefejő (Caprimulgus europæus L.)	*É. Aprilis 22—23.*
65 Sarlósfecske (Micropus apus L.)	*É. Május 14—13.*
Havasi sarlósfecske (Micropus melba L.)	*É. Aprilis 12—13.*

Kúszók:

*Kakuk (Cuculus canorus L.)	*É. Aprilis 12—13.*
*Nyaktekercs (Jynx torquilla L.)	*É. Aprilis 14.*

Fekete harkály (Dryocopus martius L.)
70 *Nagy fakopáncs (Dendrocopus major L.)
Fehérhátú fakopáncs (Dendrocopus leuconotus BECHST.)
Közép fakopáncs (Dendrocopus medius L.)
Kis fakopáncs (Dendrocopus minor L.)
Háromujjú harkály (Picoides tridactylus L.)

75 Szürke küllő (Picus canus Gm.)
*Zöld küllő (Picus viridis L.)
*Fakúsz (Certhia familiaris L.)
*Csuszka (Sitta europæa L.)
Hajnalmadár (Tichodroma muraria L.)

Pintyfélék:

80 *Házi veréb (Passer domesticus L.)
Mezei veréb (Passer montanus L.)
*Meggyvágó (Coccothraustes coccothraustes L.)
Havasi pinty (Fringilla nivalis L.)
Fenyőpinty (Fringilla montifringilla L.) *Téli vendég.*
85 Erdei pinty (Fringilla cœlebs L.)
Zöldike (Ligurinus chloris L.)
Szürke zsezse (Cannabina hornemanni Holb.)
Nyiri zsezse (Cannabina linaria L.)
Téli kenderike (Cannabina flavirostris L.)
90 Kenderike (Cannabina cannabina L.)
Csíz (Chrysomitris spinus L.)
Tengelicz (Carduelis carduelis L.)
Csicsörke (Serinus serinus L.)
Nagy pirók (Pinicola enucleator L.)
95 Rózsás pirók (Pinicola rosea Pall.)
Karmazsin pirók (Pinicola erythrina Pall).
*Süvöltő (Pyrrhula pyrrhula L.)
*Keresztcsőrű (Loxia curvirostra L.)
Szalagos keresztcsőrü (Luxia bifasciata Brhm.)
100 Hósármány (Calcarius nivalis L.)
Sordély (Emberiza calandra L.)
Kucsmás sármány (Emberiza melanocephala Scop.)
*Czitromsármány (Emberiza citrinella L.)
Sövénysármány (Emberiza cirlus L.)

105 Kerti sármány (Emberiza hortulana L.)
Bajszos sármány (Emberiza cia L.)
Nádi sármány (Emberiza schœniclus L.)

Pacsirtafélék:

*Búbos pacsirta (Alauda cristata L.)	
Erdei pacsirta (Alauda arborea L.)	*É. Márcz. 24—25.*
110 Fehérszárnyú pacsirta (Alauda sibirica Gm.)	
Mezei pacsirta (Alauda arvensis L.)	*É. Márcz. 2—3.*
Havasi fülespacsirta (Otocorys alpestris L.)	*Téli vendég.*

Billegetőfélék:

Havasi pityer (Anthus spipoletta L.)	
Parlagi pityer (Anthus campestris L.)	*É. Aprilis 12.*
115 *Erdei pityer (Anthus trivialis L.)	*É. Márcz. 30—31.*
Rozsdástorkú pityer (Anthus cervinus Pall.)	*Csak átvonúl.*
Réti pityer (Anthus pratensis L.)	*É. Márcz. 18—19.*
*Barázdabillegető (Motacilla alba L.)	*É. Márcz. 6—7.*
Hegyi billegető (Motacilla boarula Penn.)	
120 Sárga billegető (Motacilla flava L.)	*É. Márczius 31.*
Mezei billegető (Motacilla campestris Pall.)	
Kucsmás billegető (Motacilla melanocephala)	

Czinegefélék:

*Szénczinege (Parus major L.)
*Fenyves czinege (Parus ater L.)
125 Barátczinege (Parus palustris L.)
Gyászos czinege (Parus lugubris Temm.)
Lazúr czinege (Parus cyaneus Pall.)
*Kék czinege (Parus cœruleus L.)
*Búbos czinege (Parus cristatus L.)
130 *Őszapó (Aegithalus caudatus L.)
Szakállas czinege (Panurus biarmicus L.)

*Függő czinege (Remiza pendulina L.)
Tüzesfejű királyka (Regulus ignicapillus BRHM.)
*Sárgafejű királyka (Regulus regulus L.)

Bujkálók:

135 Vizirigó (Cinclus cinclus L.)
*Ökörszem (Troglodytes troglodytes L.)

Poszátafélék:

Havasi szürkebegy (Accentor collaris SCOP.)
Erdei szürkebegy (Accentor modularis L.) *É. Márcz. 29—30.*
Karvalyposzáta (Sylvia nisoria BECHST.) *É. Aprilis 29.*
140 *Kerti poszáta (Sylvia simplex LATH.) *É. Aprilis 27—28.*
Mezei poszáta (Sylvia sylvia L.) *É. Aprilis 13.*
Kis poszáta (Sylvia curruca L.) *É. Aprilis 11—12.*
Dalos poszáta (Sylvia orphea TEMM.)
*Barátka poszáta (Sylvia atricapilla L.) *É. Aprilis 20—21.*
145 Kucsmás poszáta (Sylvia melanocephala GM.)
*Nádirigó (Acrocephalus arundinaceus L.) *É. Aprilis 19—20.*
Cserregő nádiposzáta (Acrocephalus streperus VIEILL.) *É. Apr. 20.*
Énekes nádiposzáta (Acrocephalus palustris BECHST.) *É. Máj. 2.*
Fülemile sitke (Calamodus melanopogon TEMM.) *É. Márczius 29.*
150 Foltos sitke (Calamodus schœnobænus L.) *É. Aprilis 22.*
Csíkosfejű sitke (Calamodus aquaticus GM.) *É. Aprilis 28-tól.*
Réti tücsökmadár (Locustella nævia BODD.) *É. Aprilis 28.*
Berki tücsökmadár (Locustella fluviatilis WOLF.) *É. Aprilis 30.*
Nádi tücsökmadár (Locustella luscinioides SAVI.) *É. Aprilis 7—8.*
155 Geze (Hypolais hypolais L.) *É. Május 2.*
Sisegő füzike (Phylloscopus sibilator BECHST.) *É. Aprilis 21.*
*Fitisz füzike (Phylloscopus trochilus L.) *É. Aprilis 9—10.*
Bonelli füzikéje (Phylloscopus bonelli VIEILL.)
Csil-csal füzike (Phylloscopus acredula L.) *É. Márcz. 28—29.*

Rigófélék:

160	Örvös rigó (Turdus torquatus L.)	*É. Márcz. végén.*
	*Fekete rigó (Turdus merula L.)	
	Naumann rigója (Turdus naumanni TEMM.)	
	Fenyőrigó (Turdus pilaris L.)	*Téli vendég.*
	Léprigó (Turdus viscivorus L.)	
165	Szőlőrigó (Turdus iliacus L.)	*Csak átvonúló.*
	*Énekes rigó (Turdus musicus L.)	*É. Márczius 16.*
	Kövirigó (Monticola saxatilis L.)	*É. Május 4.*
	Kék kövirigó (Monticola solitaria L.)	
	*Hantmadár (Saxicola œnanthe L.)	*É. Aprilis 3.*
	Feketetorkú hantmadár (Saxicola stapacina L.)	
170	Feketefülű hantmadár (Saxicola aurita TEMM.)	
	Rozsdásfarkú csalánesucs (Pratincola rubetra L.)	*É. Aprilis 10.*
	*Czigány csalánesucs (Pratincola rubicola L.)	*É. Márczius 21.*
	Házi rozsdafarkú (Ruticilla titis L.)	*É. Márczius 21.*
	*Kerti rozsdafarkú (Ruticilla phœnicurus L.)	*É. Aprilis 6—7.*
175	*Vörösbegy (Erithacus rubecula L.)	*É. Márcz. 20—21.*
	Kékbegy (Cyanecula suecica L.)	*É. Aprilis 4—5.*
	*Kis fülemile (Luscinia luscinia L.)	*É. Aprilis 8.*
	Nagy fülemile (Luscinia philomela BECHST.)	
	*Szürke légykapó (Muscicapa grisola L.)	*É. Aprilis 25—26.*
180	Kormos légykapó (Muscicapa atricapilla L.)	*É. Aprilis 19.*
	*Örvös légykapó (Muscicapa collaris BECHST.)	*É. Aprilis 20.*
	Kis légykapó (Muscicapa parva BECHST.)	*É. Május 5.*
	Csonttollú madár (Ampelis garrulus L.)	*Téli vendég.*

Fecskefélék:

	*Kecskefejő (Caprimulgus europæus L.)	*É. Aprilis 22—23.*
185	Sarlósfecske (Micropus apus L.)	*É. Május 12—13.*
	Havasi sarlósfecske (Micropus melba L.)	
	Parti fecske (Clivicola riparia L.)	*É. Aprilis 19—20.*

*Molnárfecske (Chelidonaria urbica L.)	E. Aprilis 11—12.
*Füsti fecske (Hirundo rustica L.)	É. Aprilis 4—5.

Galambfélék:

190 Szirti galamb (Columba livia Bonn.)	
Kék galamb (Columba œnas L.)	É. Márczius 8.
Örvös galamb (Columba palumbus L.)	É. Márczius 19.
*Gerle (Turtur turtur L.)	É. Aprilis 25—26.

Kaparók:

195 Fáczán (Phasianus colchicus L.)	
Fogoly (Perdix perdix L.)	
*Szirti fogoly (Caccabis saxatilis Meyer).	
Fürj (Coturnix coturnix L.)	É. Aprilis 29—30.
Siketfajd (Tetrao urogallus L.)	
Nyirfajd (Tetrao tetrix L.)	
200 Császármadár (Bonasa bonasia L.)	

Futók:

Csigaforgató (Hæmatopus ostrilegus L.)	
Kőforgató (Arenaria interpres L.)	
Futómadár (Cursorius gallicus Gm.)	
Székicsér (Glareola pratincola L.)	É. Aprilis 5.
205 Ujjas lile (Charadrius squatarola L.)	
Pettyes lile (Charadrius pluvialis L.)	
Havasi lile (Charadrius morinellus L.)	É. Aprilisben.
Parti lile (Charadrius hiaticola L.)	
Széki lile (Charadrius alexandrinus L.)	É. Márczius vége.
210 Kis lile (Charadrius dubius Scop.)	É. Aprilis 13.
*Bibicz (Vanellus vanellus L.)	É. Márczius 7.
Ugartyúk (Oedicnemus œdicnemus L.)	É. Aprilis eleje.
Gulipán (Recurvirostra avocetta L.)	
Gólyatős (Himantopus himantopus L.)	É. Aprilis 7—8.

215	Víztaposó (Phalaropus lobatus L.)	*É. Őszi vendég.*
	Fenyérfutó (Calidris arenaria L.)	*É. Őszi vendég.*
	Sárjáró (Limicola platyrhyna TEMM.)	
	Tengeri partfutó (Tringa maritima BRÜNN.)	
	Izlandi partfutó (Tringa canutus L.)	
220	Sarlós partfutó (Tringa subarcuata GÜLD.)	
	Havasi partfutó (Tringa alpina L.)	
	Apró partfutó (Tringa minuta LEISL.)	
	Temminck partfutója (Tringa temmincki LEISL.)	*É. Márczius második fele*
	Pajzsos czankó (Pavoncella pugnax L.)	
225	Tavi czankó (Totanus stagnatilis BECHST.)	*É. Aprilis 8.*
	Szürke czankó (Totanus nebularius GUNN.)	
	Réti czankó (Totanus glareola L.)	*É. Márczius 31.*
	Erdei czankó (Totanus ochropus L.)	
	Billegető czankó (Totanus hypoleucus L.)	*É. Aprilis 2—3.*
230	*Vöröslábú czankó (Totanus totanus L.)	*É. Márcz. 14—15.*
	Füstös czankó (Totanus fuscus L.)	*É. Aprilis 9—10.*
	Kis goda (Limosa lapponica L.)	
	Nagy goda (Limosa limosa L.)	*É. Márczius 25.*
	*Nagy pólimadár (Numenius arcuatus L.)	*É. Márcz. 13—14.*
235	Vékonycsőrű póli (Numenius tenuirostris VIEILL.)	
	Kis póli (Numenius phæopus L.)	*É. Márcz. 26—27.*
	Nagy sárszalonka (Gallinago major GM.)	*É. Aprilis 3.*
	Közép sárszalonka (Gallinago gallinago L.)	*É. Márczius 13.*
	Kis sárszalonka (Gallinago gallinula L.)	*É. Márczius 11.*
240	Erdei szalonka (Scolopax rusticula L.)	*É. Márczius 20.*
	*Túzok (Otis tarda L.)	
	Reznek (Otis tetrax L.)	*Átvonuló.*
	*Daru (Grus grus L.)	*É. Márcz. 22—23.*
	Pártás daru (Grus virgo L.)	
245	Viziguvat (Rallus aquaticus L.)	*É. Márcz. 22—23.*
	Haris (Crex crex L.)	*É. Május 3.*
	Pettyes vizicsibe (Ortygometra porzana L.)	*É. Aprilis 4.*

	Kis viziesibe (Ortygometra parva Scop.)	*É. Aprilis 12.*
	Törpe viziesibe (Ortygometra pusilla Pall.)	
250	*Vizityúk (Gallinula chloropus L.)	*É. Aprilis 6.*
	Szárcsa (Fulica atra L.)	*É. Márczius 20.*
	Pusztai tyúk (Pterocles exustus Temm.)	
	Talpastyúk (Syrrhaptes paradoxus Pall.)	

Lépkedők:

	Batla (Plegadis falcinellus L.)	*É. Aprilis 15.*
255	Kanalas gém (Platalea leucorodia L.)	*É. Aprilis 7—8.*
	Fekete gólya (Ciconia nigra L.)	*É. Márczius 30.*
	*Fehér gólya (Ciconia ciconia L.)	*É. Márczius 30.*
	*Bakcsó (Nycticorax nycticorax L.)	*É. Aprilis 17—18.*
	*Bölömbika (Botaurus stellaris L.)	*É. Márcz. 14—15.*
260	Poczgém (Ardetta minuta L.)	*É. Aprilis 25.*
	Üstökösgém (Ardea ralloides Scop.)	*É. Május 1.*
	Pásztorgém (Ardea bubulcus Sav.)	
	Szürke gém (Ardea cinerea L.)	*É. Márcz. 14—15.*
	*Vörös gém (Ardea purpurea L.)	*É. Aprilis 14—15.*
265	Nemes kócsag (Ardea alba L.)	*É. Márczius 30.*
	Fattyú kócsag (Ardea garzetta L.)	*É. Aprilis 21—22.*

Buvárok:

	Alka (Alca torda L.)	*Téli vendég.*
	Sarki búvár (Gavia arctica L.)	*Téli vendég.*
	Jeges búvár (Gavia glacialis L.)	*Téli vendég.*
270	Északi búvár (Gavia septentrionalis L.)	*Téli vendég.*
	*Búbos vöcsök (Colymbus cristatus L.)	*É. Márczius 23*
	Vörösnyakú vöcsök (Colymbus griseigena Bodd.)	*É. Aprilis 2.*
	Füles vöcsök (Colymbus auritus L.)	
	Feketenyakú vöcsök (Colymbus nigricollis Brehm.)	*É. Apr. 11—12.*
275	Kis vöcsök (Colymbus fluviatilis Tunst.)	*É. Márcz. 19—20.*

Hosszúszárnyúak:

Bukdosó vészmadár (Puffinus puffinus L.)
Szürke vészmadár (Puffinus kuhli Boie.)
Dolmányos hojsza (Procellaria hæsitata Kuhl.)
Nagy halfarkas (Stercorarius catarrhactes L.)
280 Szélesfarkú halfarkas (Stercor. pomatorhinus Temm.) *Őszi.*
Nyilfarkú halfarkas (Stercorarius parasiticus L.)
Ékfarkú halfarkas (Stercorarius crepidatus Banks.) *Őszi.*
Ezüstös sirály (Larus argentatus Brünn.) *Őszi.*
Heringsirály (Larus fuscus L.) *Őszi.*
285 Viharsirály (Larus canus L.) *É. Márcziusban.*
*Dankasirály (Larus ridibundus L.) *É. Márcz. közepe.*
Szerecsensirály (Larus melanocephalus Natt.)
Kis sirály (Larus minutus Pall.) *É. Május eleje.*
Háromujjú csüllő (Rissa tridactyla L.)
290 Lócsér (Sterna caspia Pall.)
Kaczagó csér (Sterna nilotica Hasselqu.)
*Halászcsér (Sterna hirundo L.) *É. Aprilis 17—18.*
Kis csér (Sterna minuta L.) *É. Május elején.*
Fattyú szerkő (Hydrochelidon hybrida Pall.) *É. Május elején.*
295 Fehérszárnyú szerkő (Hydroch. leucopt. Meisn. & Schinz.) *É. Májusban.*
Kormos szerkő (Hydrochelidon nigra L.) *É. Aprilisban.*

Evezőlábúak:

*Nagy kárókatona (Phalacrocorax carbo L.)
Üstökös kárókatona (Phalacrocorax graculus L.) *É. Márcziusban.*
Kis kárókatona (Phalacrocorax pygmeus Gm.)
300 Rózsás gődény (Pelecanus onocrotalus L.)
Borzas gődény (Pelecanus crispus Bruch)

Fogascsőrűek:

Nagy bukó (Mergus merganser L.) *Téli vendég.*
Örvös bukó (Mergus serrator L.)

	Kis bukó (Mergus albellus L.)	*Téli vendég.*
305	Kékesőrű réeze (Erismatura leucocephala SCOP.)	
	Dunnaréeze (Sematería mollissima L.)	
	Füstös réeze (Oedemia fusca L.)	
	Fekete réeze (Oedemia nigra L.)	
	Hegyi réeze (Fuligula marila L.)	*Téli vendég.*
310	Kontyos réeze (Fuligula fuligula L.)	*Téli vendég.*
	Barátréeze (Fuligula ferina L.)	*É. Márczius 19.*
	Üstökös réeze (Fuligula rufina PALL.)	
	Czigányréeze (Fuligula nyroca GÜLD.)	*É. Márczius 10.*
	Kereze réeze (Fuligula clangula L.)	*Téli vendég.*
315	Jeges récze (Fuligula hyemalis L.)	
	*Tőkés réeze (Anas boschas L.)	
	Kendermagos récze (Anas strepera L.)	*É. Márczius 20.*
	Fütyülő récze (Anas penelope L.)	
	Sarlós réeze (Anas falcata GEORGI)	
320	Márványos réeze (Anas marmorata TEMM.)	
	Böjti récze (Anas querquedula L.)	*É. Márczius 12.*
	Apró récze (Anas crecca L.)	
	*Kanalas réeze (Spatula clypeata L.)	*É. Márczius eleje.*
	*Nyilfarkú réeze (Daphila acuta L.)	*É. Márcz. közepe.*
325	Vörös ásólúd (Tadorna casarca L.)	
	Bütykös ásólúd (Tadorna tadorna L.)	
	Apáczalúd (Branta leucopsis BECHST.)	
	Örvös lúd (Branta bernicla L.)	
	Nyári lúd (Anser anser L.)	*É. Februáriustól.*
330	Lilik (Anser albifrons SCOP.)	
	*Vetési lúd (Anser fabalis LATH.)	*Téli vendég.*
	Kis hattyú (Cygnus bewicki JARR.)	
	Énekes hattyú (Cygnus cygnus L.)	
	Bütykös hattyú (Cygnus olor GM.)	

BETŰRENDES SOROZAT.

FÜGGELÉK.

24,655. szám.
VII/1—1901.

KÖRRENDELET

valamennyi törvényhatósághoz.

A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. t.-cz. 57. és 58. §-a alapján a mezőgazdaságra hasznos állatok oltalmazása érdekében a törvényhatóságok meghallgatása után a belügyi és kereskedelemügyi minister urakkal egyetértőleg a következőket rendelem.

1. §.

Védelemben részesitendők a következő állatok:

I. EMLŐSÖK.

1. Denevér, népies nevén szárnyas egér, pup denevér, pup egér stb; minden fajai, minden időben.
2. Vakondok, kivéve a virágos veteményes kerteket és csemete ültetvényeket, hol pusztithatók.
3. Cziczkányok fajai, kivéve a vizi cziczkányt, mely a halászatra káros.
4. Sün, népies nevén sündisznó, töviskes disznó, tövis disznó, töviskes kutya, szőrdisznó stb.

II. MADARAK.*

Álmos madár (Vasm.), *Kecskefejő.*
Álomfilkó (Fehérm.), *Kecskefejő.*
Aranyáruló (Zalamegye), *Czitrom sármány.*
Aranymáj (Szilágym.), *Sárga rigó.*
Aranymál (Szilágym.), *Sárga rigó.*
Aranymálé (Vasm.), *Sárga rigó.*
Aranymálingó (Pestmegye), *Sárga rigó.*
Aranymálinkó, *Sárga rigó.*

* Könnyebb kezelés czéljából a védelmet igénylő madárfajok betüsoros jegyzékébe ezen madárfajoknak az ország különböző vidékein használatos nevei is felvétettek a megfelelő tudományos név dűltbetüs jelzésével.

Aranymáringó (Pestm., Dunántul), *Sárga rigó.*
Ásó fecske, *Partifecske.*
— parti fecske, *Partifecske.*

Babutka, *Bubos banka.*
Bagoly.
— gyöngyös, *Gyöngybagoly.*
— mezei b., *Réti fülesbagoly.*
— nádi, *Réti fülesbagoly.*
— réti b. (Alföld), *Réti fülesbagoly.*
Bagolyföcske (Dunántul), *Kecskefejő.*
Banka.
— bubos b.
— büdös b., *Bubos banka.*
Barát poszáta, *Barátka poszáta.*
Barázda-billegető.
Bébicz (Dunántul), *Bíbicz.*
Bíbicz.
Bibocz, *Bíbicz.*
Billegető.
— barázda b.
— fejér b., *Barázda billegető.*
— füstfarku b., *Kerti rozsdafarku.*
— hegyi b.
— kucsmás b.
— mezei b.
— sárga b.
— szürke b., *Barázda billegető.*
Billegtető, *Billegető.*
Borpintyőke (Baja), *Erdei pinty.*
Bugyboka, *Bubos banka.*
Butykás kató (Szilágymegye), *Bubos pacsirta.*

Czerkó (Tiszamente), *Kormos szerkő.*
Czincze, *Nádi czinege.*
Czinege.
— barát cz.
— bóbás cz. (Erd. r.), *Búbos czinege.*
— bubos cz.
— buzavirág cz., *Lazur czinege.*
— fenyves cz.
— függő cz.
— gyászos cz.
— kék cz.
— kontyos cz., *Búbos czinege.*
Czinege.
— lazur cz.
— mocsári cz., *Barát czinege.*
— szakállas cz.
— molnár cz. (Vasm.), *Kék czinege.*
— nádi cz. (Fehérm.), *Szakállas czinege.*
— szén cz.
— szövő cz., *Függő czinege.*
Czinegető, Nádi czinege, *Szakállas czinege.*
— szakállas cz., *Szakállas czinege.*
Czinke.
— barát cz., *Barát czinege.*
— barkós cz., *Szakállas czinege.*
— bóbitás cz., *Bubos czinege.*
— bubos czinege.
— dorongfarku cz. (Dunántul), *Ősz-apó.*
— farkos cz., *Ősz apó.*
— fekete cz., *Fenyves czinege.*
— fenyves cz., *Fenyves czinege.*
— függő cz., *Függő czinege.*
— hosszufarku cz., *Őszapó.*
— kék cz., *Kék czinege.*
— kékfejü cz., *Kék czinege.*
— lazur cz., *Lazur czinege.*
— nádi cz., *Nádi czinege.*
— rudas cz., *Őszapó.*
— szakállas cz., *Szakállas czinege.*
— szén cz., *Szén czinege.*
Csacska madár, *Pásztormadár.*
Csádészó (Dunántul), *Ökörszem.*
Csaláncsucs.
— czigány cs.
— rozsdás cs.
Csaláncsattogató, *Czigány csaláncsucs.*
Csélla, *Szerkő.*
Csér.
— czigány cs., *Kormos szerkő.*
— fekete cs. (Tiszamente), *Kormos szerkő.*
Csicsimé madár (Baranyamegye), *Erdei pinty.*
Csicsiri (Dunántul), *Sordély.*
Csicsőrke.
— kerti cs., *Csicsörke.*

Közönséges füstifecske.
Közönséges lappantyu, *Kecskefejő.*
Közönséges libucz, *Bibicz.*
Közönséges nyaktekercs, *Nyaktekercs.*
Közönséges szürkebegy.
Közönséges ökörszem.
Közönséges sármány, *Czitrom sármány.*
Közönséges sirály, *Danka sirály.*
Közönséges vörösbegy.
Kucsmás billegető.
Kucsmás legyész, *Kormos légykapó.*
Kurta kalapács (Pestm.), *Csuszka.*
Küllő (Dunáninnen, Dunántul, Erdélyi részek).
— szürke k.
— zöld k.
Kuvik.

Lángbagoly, *Gyöngybagoly.*
Lappantyú, *Kecskefejő.*
— közönséges l., *Kecskefejő.*
Lazur czinege.
Lazur czinke, *Lazur czinege.*
Leányka madár (Székelyf.), *Barázda billegető.*
Legyész, *Légykapó.*
— kis l., *Kis légykapó.*
— kucsmás l., *Kormos légykapó.*
— örvös l., *Örvös légykapó.*
— szürke l., *Szürke légykapó.*
— vörösbegyü l., *Kis légykapó.*
Légyfogó, *Légykapó.*
Légyfogó madár (Vas m.), *Szürke légykapó.*
Légykapó.
— kis l.
— kormos l.
— örvös l.
— szürke l.
Légyvadász, *Légykapó.*
— kis l., *Kis légykapó.*
— kormos l., *Kormos légykapó.*
— örvös l., *Örvös légykapó.*
— szürke l., *Szürke légykapó.*
Liborz, *Bíbicz.*
Libucz, közönséges lib., *Bíbicz.*

Lile.
— apró l., *Kis lile.*
— arany l., *Pettyes lile.*
— havasi l.
— helvét l., *Ujjas lile.*
— kis l.
— libucz l., *Ujjas lile.*
— mocsári l., *Széki lile.*
— morinell l., *Havasi lile.*
— parti l.
— pettyes l.
— reznek l., *Ugartyuk.*
— sárga l., *Havasi lile.*
— széki l.
— szürke l. *Ujjas lile.*
— vizi l., *Parti lile.*
Lipinka madár (Székelyföld), *Billegető.*
Lőrike, *Zöldike.*

Magyar fülemile.
Málingó, Arany málingó (Pestmegye), *Arany málinkó.*
Málinkó, Arany málinkó=Sárgarigó.
— sár m., *Arany málinkó.*
Máringó, Arany máringó (Pestmegye és Dunántul), *Arany málinkó, Sárga rigó.*
Málonfekvő, *Fülesbagoly.*
Marti fecske (Erd. r.), *Partifecske.*
Mezei bagoly (Alföld), *Réti fülesbagoly.*
Mezei billegető.
Mezei pacsirta.
Mezei pipis, *Parlagi pipis.*
Mezei pityer, *Parlagi pipis.*
Mocsárbagoly, *Réti fülesbagoly.*
Mocsári czinege, *Barát czinege.*
Mocsári lile, *Széki lile.*
Mocsári poszáta, *Sitke.*
Molnár czinege (Vasmegye), *Kék czinege.*
Molnár fecske, *Közöns. házifecske.*
Morinell lile, *Havasi lile.*

Nádi bagoly, *Réti fülesbagoly.*
Nádi czinege (Fehérm.), *Szakállas czinege.*

2. §.

A ki az 1. §-ban felsorolt emlős állatokat és madarakat pusztitja, a madarak fészkeit és tojásait, fiait elszedi vagy azokat hatósági engedély nélkül forgalomba hozza, az 1894. XII. t.-cz. 95. §. *o)* pontjába ütköző kihágást követ el és 100 (száz) koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető.

3. §.

A jelen rendeletem 1. §-ában felsorolt állatokat élve elfogni, vagy megölni, a madarak fészkét vagy tojásait elszedni csakis tudományos czélra és hatósági engedélylyel szabad.

Csakis hatósági engedélylyel eszközölhető az 1. §-ban felsorolt madarak fészkeinek és tojásainak, nem különben az ott felsorolt állatoknak éiő vagy holt állapotban való szállitása is.

4. §.

A ki az 1. §-ban felsorolt állatoknak fogására, madárfészek vagy tojások elszedésére, vagy mindezek szállithatására engedélyt óhajt kapni, annak valamely hazai tudományos intézet, szaktudós, vagy természettudományokkal igazoltan foglalkozó egyéntől, irásban való megbizást vagy megrendelést kell felmutatni.

Ezen engedélyek megadására az 1894. évi XII. t.-cz. 102. §-ában felsorolt elsőfoku hatóságok illetékesek.

5. §.

Hatósági engedély azonban a 4. §-ban foglalt korlátozások mellett is csak legfeljebb 10 drb állat fogására, vagy 10 drb madárfészek és tojás elszedésére adható; s ez a mennyiség is

csak annyiban, a mennyiben az az illető állatra nézve pusztitás jellegével nem bir.

6. §.

Az 1. §-ban felsorolt állatok fogására, madárfészkek, tojások szedésére az engedély a következő minta szerint állitandó ki:

Engedély.

Alulirott hatóság ....i lakosnak, a ki............ (tudományos intézet, iskola stb., természettudományokkal foglalkozó szakember neve)............-tól............ darab............ (állatfajta, madárfészek, tojás megnevezése) szállitására megrendelést kapott, a mai naptól számitandó két hét tartamára, tehát............évi............hó............napjáig terjedő hatálylyal megengedem, hogy............ darab............ (állat, madárfészek, tojás megnevezése) elfoghasson vagy elszedhessen s nevezett állatokat élő vagy holt állapotban birtokában tarthassa.

Kelt............ aláirás............pecsét.

7. §.

Az 1. §-ban felsorolt állatoknak, madarak fészkeinek, tojásainak bármily módon való szállitására az engedély a következő minta szerinti ürlapon adatik:

Szállitási engedély.

Alulirott hatóság............(állatoknak, madarak fészkeinek, tojásainak megnevezése) elfogására / elszedésére szabályszerü hatósági engedély felmutatása alapján............ i lakosnak megengedi, hogy a fent megnevezett állatokat / fészkeket / tojásokat vasuton, hajón, postán vagy kézben............ra szállithassa.

Kelt............ pecsét............ aláirás.

8. §.

A 6. §-ban emlitett engedély csak 14 napig érvényes.

A szállitási engedély, ha a szállitás vasuton, hajón, vagy postán történik, az illető szállitó vállalat által átveendő és visszatartandó.

A kézben vagy szekéren való szállitásra adott engedély is csak 14 napig tartó érvénynyel adható ki.

Ugy a 6. mint a 7. §-ban emlitett engedély csupán az abban megnevezett számu és faju állatok, fészkek és tojások szállitására jogosit, s csak egyszer használható.

9. §.

Jelen rendeletem valamennyi községben a szokásos módon kihirdetendő, annak határozmányaira a mezőőri személyzet külön kioktatandó s a határozmányok megtartásának ellenőrzése az erdőőri és ut fenntartási személyzetnek is kötelességévé teendő.

Budapest, 1901. évi márczius hó 18-án.

Darányi s. k.

Magyarország állami mezőgazdasági intézményei.

I. Az ország időjárási és talajviszonyai ismertetésére, a talajjavítás és a mezőgazdaság különböző ágainak előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. országos meteorologiai és földmágnességi intézet Budapesten (I., Fő-utcza 6.) az ország éghajlati viszonyainak kipuhatolásával foglalkozik; naponként szerkesztett «*Időjárási jelentés*» térképén bemutatja a következő 24 órára várható időjárást, e jelentést intézetek, lapok és magánelőfizetők kapják; a várható időjárást közli 300 *távirdahivatallal*, melyek azt kifüggesztett *táblákon* jelzik.

M. kir. földtani intézet Budapesten (VII. ker., Stefánia-út) az ország földjének viszonyait kutatja; *agrogeologiai osztálya* a talaj rétegzési viszonyait tanulmányozza; szakvéleményekkel szolgál; működésének eredményéről «Évi jelentés»-ében beszámol.

M. kir. kerületi kulturmérnöki hivatalok Budapesten, Komáromban, Kassán, S.-A.-Ujhelyen, Debreczenben, Kolozsvárott, Miskolczon, Aradon, Brassóban, Szombathelyen, Temesvárott, Nagy-Enyeden, Pécsett, Pozsonyban, Nagyváradon, Beszterczebányán és *Székesfehérvárott* a gazdaközönséget a talajjavító munkálatok keresztülvitelénél támogatják; e végből tanácsot adnak a talajjavítás alkalmas módjáról, elkészítik a szándékolt munkálat terveit, költségvetését, megállapítják a kiviteli módozatokat. A kulturmérnökök igénybevétele a m. kir. földmívelésügyi ministertől kérhető, azok kiküldetése a kérelmezőre költséggel nem jár.

M. kir. vízmesteriskola Kassán a kulturmérnökök mellett ezek hatáskörébe eső munkálatoknál működő segédszemélyzetet képezi ki; felvételi kellékek: 18 évet betöltött, 30 évet meg nem haladott kor, egészséges erős testalkat, legalább 2 középiskolai osztály végzése vagy katonai altiszti rang.

M. kir. chemiai intézet és központi vegykisérleti állomás Budapesten (Földmív. min. palota), valamint a *m. kir. vegykisérleti állomások: Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott,*

M.-Óvárott, *Pozsonyban* a mezőgazdasági termelés és mezőgazdasági ipar körébe vágó ellenőrző vegyvizsgálatokat teljesítenek az állomások részére érvényben levő díjjegyzékben megállapított díjért; továbbá a kolozsvári és pozsonyi állomások kivételével a mezőgazdaság fejlesztéséhez vegytanba vágó vizsgálatok és kisérletek végzésével járulnak hozzá. Valamennyi állomás hatósági szakértő a mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának, valamint a mezőgazdasági termények, termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvények végrehajtásánál.

M. kir. vetőmagvizsgáló állomások: Budapesten (IX. ker., Soroksári-ut 8.), *Debreczenben*, *Kassán*, *Keszthelyen*, *Kolozsvárott*, *M.-Óvárott* a különböző vetőmagvak ellenőrző vizsgálatát teljesítik azonosságra, tisztaságra és heremagvaknál arankatartalomra, a tisztított heremagvakat arankavizsgálatot bizonyító bárczával látják el; széna és abraktakarmányokat botanikailag elemzik, gyomokat és gyommagvakat meghatározzák s az ellenük való védekező eljárásokat ismertetik. Valamennyi állomás hatósági szakértő a mezőgazdasági termények, termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvény végrehajtásánál. Az állomás által végzett vizsgálatokért az érvényben levő díjjegyzékben megállapított díjazás jár, a gazdák részére végzett vizsgálatok azonosságra, tisztaságra, csiraképességre és arankamentességre díjtalanok.

M. kir. növénytermelési kisérleti állomás M.-Óvárott gazdák közreműködésével gyakorlati irányú kisérleteket végez a míveleti növények megfelelőbb fajainak és változatainak, trágyaszereknek és trágyázási eljárásoknak kipróbálása és terjesztése végett.

M. kir. dohánytermelési kisérleti állomás Debreczenben, a dohánytermelés és kezelés tökéletesítése, a dohány minőségének javítása érdekében saját és *csabai* fióktelepen, valamint dohánytermelő gazdák közreműködésével kisérleteket végez.

M. kir. gépkisérleti állomás M.-Óvárott, mezőgazdasági gépeket és eszközöket használhatóságukra és értékükre megvizsgálja.

M. kir. rovartani állomás Budapesten (V., Nádor-utcza 28.) a káros rovarokat tanulmányozza, az ellenük való irtószereket és eljárásokat kipróbálja, azokra vonatkozó ismereteket terjeszti; nagyobb rovarkároknál az irtómunkálatokat a helyszínén vezeti.

M. kir. növényélet- és kórtani állomás M.-Óvárott a növénye-

ken nem a rovarok, hanem virágos vagy virágtalan élősködő szervezetek (virágos paraziták és parazitagombák), valamint kedvezőtlen életviszonyok által okozott károkat, azok elhárítására alkalmas védekező eljárásokat tanulmányozza.

M. kir. állatélettani és takarmányozási kisérleti állomás Budapesten (VII., Rottenbiller-utcza 23.) a háziállatok okszerű takarmányozását tanulmányozza.

M. kir. mezőgazdasági kisérletügyi központi bizottság Budapesten (Földmívelésügyi ministeri palota), mely a fent megnevezett állomások tervszerű együttműködésének irányítására hivatott; ez állomások munkálkodásának eredményét «Kisérletügyi Közlemények» füzetekben bocsátja közzé.

M. kir. bakteriologiai intézet Budapesten (VII., Rottenbiller-utcza) az állatorvosi akadémia kapcsolatában a házi állatokon előforduló ragályos betegségek előidézőit tanulmányozza.

M. kir. gyapjuminősítő intézet Budapesten (V., Klotild-utcza 22.) a juhtenyésztés és gyapjuértékesítés érdekében a mosott és mosatlan bunda ellenőrző vizsgálatát teljesíti.

M. kir. gazdasági tanácsadó bizottságok, a gazd. akadémiánál M.-Óvárott, a gazd. tanintézeteknél: Debreczenben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott szakvéleményt adnak gazdaságok berendezésére, üzemtervekre, becslésre, bérszerződésekre, számvitelre stb.-re nézve. A szakvélemény díjtalan, de ha a szakértő a helyszinére utazik, a megkereső fél annak szabályszerű útiköltségeit fizeti.

II. A lótenyésztés, szarvasmarha-, juh-, sertéstenyésztés, tejgazdaság, baromfi-, hal-, méh- és selyemtenyésztés érdekeit szolgáló intézmények.

M. kir. állami ménesek: Kisbéren angol telivér és félvér. *Bábolnán* arabs telivér és félvér, *Mezőhegyesen* az itt tenyésztett Gidrán, Nagy- és Kis-Nonius-törzs, angol telivér, *Fogarason* lipiczai és angol félvér tenyésztésére szolgálnak; a köztenyésztést fedező ménekkel ellátják, e czélra a földmívelésügyi kormányzat *magántenyésztőktől is vásárol* egyéves korukban kiválasztott és hároméves korukban is alkalmasnak talált méncsikókat; bizonyos számú *mének községeknek olcsón* és részletfizetésre is eladatnak.

M. kir. méntelepek: Székes-Fehérvárott, Nagy-Kőrösön, Deb-

reczenben, *Sepsi-Szt.-Györgyön* az állami ménck gondozására és felügyeletére szolgálnak, melyeket a tenyésztési évadra a gazdaközönség közvetlen használatára az ország mintegy *1000 fedeztetési állomásán* helyeznek el, a hol csekély fedeztetési díj ellenében vehetők igénybe. Nagyobb tenyésztők egy-egy tenyészévadra *bérelhetnek is méneket*.

M. kir. állattenyésztési kerületi felügyelőség: Budapesten, *Beszterczebányán*, *Balassa-Gyarmaton*, *Debreczenben*, *Deésen*, *Kassán*, *Komáromban*, *Kolozsvárott*, *Máramaros-Szigeten*, *Miskolczon*, *Szombathelytt*, *Pozsonyban*, *Segesvárott*, *Nagy-Szebenben*, *Szegeden*, *Temesvárott*, *Nagyváradon* és élükön a *m. kir. országos állattenyésztési főfelügyelőség Budapesten* a páros ujjú háziállatokat tenyésztő közönség támogatására és utbaigazítására, a köztenyésztés vezetésére és irányítására szolgálnak; az *állami gazdaságok*, *gazdasági tanintézetek* és *földmives-iskolák* tenyészeteiből származó, valamint jóhirű magántenyészetekből összevásárolt *tenyész-bikákat*, *kosokat és sertés-kanokat*, esetleg kedvezményes áron, részletfizetésre, községeknek és szövetkezeteknek a földmívelésügyi kormány engedélye alapján közvetítenek.

M. kir. országos tejgazdasági felügyelőség Budapesten (Földmív. minist. palota) tejgazdasági érdekek előmozdítására tejszövetkezetek kezdeményezésére hivatott.

M. kir. tejgazdasági szakiskola Sárváron a tejgazdaság körül szükséges ismeretek megszerzésére sajtmesterek, tejgazdaságok, tejszövetkezetek vezetésére alkalmas egyének kiképzésére szolgál; évenként kétszer tartatik négy hónapos tanfolyam.

M. kir. tejgazdasági munkásokat képző iskolák Munkácson és Gödöllőn tehenészetekben alkalmazandó férficselédeknek szakszerű kiképzést nyújtanak; a tanfolyam tartama egy év, felvételi kellék: betöltött 16 év, írni-olvasni tudás.

M. kir. tejgazdasági munkásnőket képző iskola Nagyszécsényben főleg kisgazdaságok korlátolt számú tehénállományához alkalmazandó női cselédek gyakorlati kiképzésére szolgál; felvételi kellék; betöltött 15 év; a tanfolyam tartama félév.

M. kir. baromfitenyésztő telep és munkást képző szakiskola Gödöllőn, a köztenyésztés czéljaira fajbaromfit tenyészt; baromfitenyésztők által alkalmazandó cselédeket képez ki, az ország baromfiállományának javítására és szaporítása érdekében működik.

M. kir. halászati felügyelőség Budapesten (Földmívelésügyi ministeri palota) a közvizek halászatának és a mesterséges haltenyésztés előmozdítása érdekében működik; e czélból halászati társulatokat szervez, állóvizek és csatornák haltenyésztés útjáni hasznosítására terveket készít és halikrát oszt ki.

M. kir. méhészeti vándortanítók: Bábonyán (Miskolcz mellett), *Jászberényben*, *Nagy-Enyeden*, *Nagy-Szalontán*, *Pozsonyban*, *Szegzárdon* és élükön a *m. kir. országos méhészeti felügyelőség Budapesten* a méhészet fejlesztésével, a méhtenyésztési szakismeretek terjesztésével foglalkoznak.

M. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség Szegzárdon a selyemhernyótenyésztés fejlesztése, az ehhez szükséges szederfatenyésztés, valamint a selyemhernyótenyésztési szakismeretek terjesztése érdekében működik; e czélból a *szegzárdi selymérpetekészítő* állomásról petét, a selyemtenyésztési felvigyázók útján 2—3 napos hernyókat, *szederfaiskoláiból* szederfamagokat és csemetéket ingyen oszt ki; *selyemgubóbeváltó raktárakat* tart fenn 24 helyen.

III. Állatorvosi és mezőgazdasági szakoktatás, valamint a mezőgazdasági ismeretek terjesztése érdekében működő intézmények.

M. kir. állatorvosi főiskola Budapesten (VII., Rottenbiller-utcza 23.) állatorvosokat képez ki négy éves tanfolyamon, középiskolát végzett és érettségi vizsgálatot tett egyének vétetnek fel hallgatókul 1901-től kezdve.

M. kir. gazdasági akadémia M.-Óvárott magasabb fokú mezőgazdasági kiképzést nyujt érettségit tett és egy évi gyakorlattal bíró egyéneknek két éves tanfolyamon.

M. kir. gazdasági tanintézetek: Debreczenben, *Kassán*, *Keszthelyen*, *Kolozs-Monostoron* középfokú gazdasági kiképzést nyujtanak hat középiskolai osztályt és 16 évet betöltött egyéneknek három éves tanfolyamon.

M. kir. földmíves-iskolák: Adán, *Algyógyon*, *Breznóbányán*, *Békés-Csabán*, *Csákóvárott*, *Jászberényben*, *Hódmezővásárhelyen*, *Karczagon*, *Kecskeméten*, *Komáromban*, *Lugoson*, *Nagy-Szt.-Miklóson*, *Pápán*, *Rimaszombaton*, *Szent-Imrén*, *Szabadkán* és *Szilágy-Somlyón* a földmívelő nép fiainak kisebb gazdaságok vezeté-

sére képesítő alsó foku gazdasági kiképzést nyujtanak; munkafelügyelőket és munkavezetőket képeznek ki két év alatt: felvételi kellékek olvasni, írni tudás, betöltött 16 év, munkára képesítő testalkat; földmívelők fiai előnyben részesülnek. Ugyanott felnőttek részére két-két hóra terjedő *téli tanfolyamokat*, oly néptanítók részére, kik gazdasági ismétlő iskolákban tanítani hivatottak, *nyári tanfolyamokat* tartanak.

M. kir. gazdasági vándortanárok Aradon, Baján, Csáktornyán, Csurgón, Félegyházán, Déván, Eperjesen, Esztergomban, Léván, Losonczon, Pécsett, Sárospatakon, Szamosujvártt, Temesvártt, Ungváron, Znió-Váralján, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére hivatottak.

M. kir. kender- és lentermelési szaktanár Kassán, komlótermelési szaktanár Kolozsvárott, tejgazdasági szaktanár Kaposvárott, az illető szakmába vágó ismeretek terjesztésére, felvilágosítás és tanácsadásra hivatottak.

A gazdasági szakoktatásnál alkalmazottak közreműködnek a földmívelésügyi kormány támogatásával rendezett *népies előadások* tartásánál.

A gazdasági ismeretek terjesztésére szolgálnak a *minta-parasztgazdaságok* is, melyek a földmívelésügyi kormány támogatásával példaadás czéljából létesíttetnek kis gazdaságok okszerű berendezésére és kezelésére.

M. kir. mezőgazdasági muzeum Budapesten.

IV. A szőlő- és bortermelés előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. központi szőlészeti kisérleti állomás és ampelologiai intézet (Budapesten, Attila-utcza 10. szám). Hivatása a szőlőmívelést, borkezelést, a szőlőbetegségeket s az ellenük való védekezést tudományos alapon tanulmányozni s az e czélra szükséges kisérleteket megtenni.

M. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam Budapesten, gazdasági akadémiát vagy tanintézetet végzett egyéneknek egy éves tanfolyamon tudományos és gyakorlati alapon kiképzést ad.

M. kir. vinczellériskolák: Bihar-Diószegen, Egerben, Nagy-Enyeden, Pozsonyban középnagyságú szőlőbirtokok kezelésére alkalmas, értelmes vinczellléreket nevel két éves, illetőleg három éves gyakorlati, részben elméleti tanfolyamon; *m. kir. vinczellériskolák Kecs-*

keméten, Ménesen, Tapolczán, Tarczalon és államilag segélyezett vinczellér-iskolák Munkácson és Pécsett kisebb szőlőbirtokok kezelésére alkalmas egyszerű vinczelléreket, szőlőmunkásokat és munkavezetőket képez ki egy éves gyakorlati tanfolyamon.

M. kir. szőlészeti és borászati felügyelők Budapesten (Rottenbiller-utcza 6/a), *Szegzárdon, Pécsett, Kaposvártt, Csáktornyán, Tapolczán, Pápán, Sopronban, Pozsonyban, Nyitrán, Esztergomban, Szirákon, Egerben, Miskolczon, Tarczalon, Beregszászon, Szinyér-Váralján, Szilágy-Somlyón, Bihar-Diószegen, Ménesen, Fehértemplomban, Debreczenben, Kecskeméten, Szabadkán, Nagy-Enyeden, Dicső-Szt-Mártonban, Tordán* a szőlészeti és borászati szakismeretek terjesztésére és a szőlőtermelő közönségnek felvilágosítás és útbaigazítás adására hivatottak. A felügyelők tanfolyamokat tartanak, melyek helye és ideje a környéken közzététetik.

M. kir. Miklós-szőlőtelep Kecskeméten az immunis homoktalajon való szőlőgazdálkodás bemutatására s európai szőlővessző termelésre szolgál.

Az ország borvidékein megoszolva elhelyezett *44 állami amerikai szőlőtelep* amerikai szőlővesszők és oltványok készítésére, fajták kipróbálására, rajtuk tanfolyamok tartására, szakmunkások és munkavezetők kiképzésére szolgál.

Állami kisérleti szőlők: Sátoralja-Ujhelyen, Sárospatakon, Olasz-Liszkán, Mád-Zomborban, Sóstón, Tolcsván, Deliblaton az okszerű szőlőmívelés megismertetésére szolgálnak.

Állami szénkénegraktárak: Bihar-Diószegen, Ménesen, Tarczalon és ezen kívül *40 bizományi szénkénegraktár* a filloxerás szőlők kezelésére szükséges szénkéneghez juttatják a gazdaközönséget olcsón és könnyen.

M. kir. országos központi mintapincze Budapesten (Földmivelésügyi ministeri palota) a m. kir. földmivelésügyi minister felügyelete alatt az okszerű borkezelés fejlesztésére és terjesztésére, a hazai borok előnyös értékesítésének és borkivitelünknek előmozdítására szolgál; bortermelők borainak kezelésével és eladásával foglalkozik.

A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmáról szóló 1893. évi XIII. t.-cz. végrehajtásánál közreműködnek a *főszolgabirói járásokban, rendezett tanácsú városokban, Budapest* székes főv. *kerületeiben* megalakult «*borellenőrző bizottság*»-ok,

melyek feladata a bortermelési és forgalmi viszonyokat az idézett t.-czikk szempontjából figyelemmel kisérni, az elkövetett kihágások kiderítésénél a hatóságok segítségére lenni; *a budapesti és kolozsvári állandó borvizsgáló szakértő bizottságok* a borok szakértői megvizsgálására és véleményadására hivatottak, a *m. kir. vegykisérleti állomások* a borok vegyi vizsgálatát teljesítik.

V. Gyümölcsészet és kertészet előmozdítására szolgáló intézmények.

M. kir. gyümölcsészeti és fatenyésztési biztos Budapesten (Földmivelésügyi ministeri palota) az ország gyümölcsfatenyésztését irányítja, a gyümölcsfatenyésztés terjedését és a gyümölcsértékesítést előmozdítja.

M. kir. kertészeti tanintézet Budapesten, három éves kertészképző tanfolyamon nagyobb kertészetek önálló vezetésére hivatott egyéneknek a kertészet összes ágaiban teljes kiképzést nyujt; *a kertészsegédek egy éves tanfolyamán* három évi gyakorlattal bíró kertészsegédek képeztetnek; *időszaki tanfolyamai:* gyümölcstenyésztési, konyhakertészeti, gyümölcsértékesítési, útmesterek és útkaparók, népiskolai tanítók tanfolyama.

M. kir. kertészmunkásképző tanfolyamok Lőcsén, Tordán, Nagy-Bocskón, Baján fiatal, katonai szolgálatnak eleget tett, vagy az alól fölmentett földmívesekből szőlőmunkások kiképzésére szolgálnak.

VI. Az erdészeti érdekek előmozdítására szolgáló intézmények.

Kir. erdőfelügyelőségek: Budapesten, Pozsonyban, Turócz-Szent-Mártonban, Beszterczebányán, Miskolczon, Kassán, Ungváron, Máramaros-Szigeten, Debreczenben, Nagy-Váradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Brassóban, Nagy-Szebenben, Déván, Temesvárott, Szegeden, Pécsett, Győrött, Szombathelyen, Fiuméban az erdőtörvény és az erdőgazdasági érdekek előmozdítása érdekében tett intézkedések végrehajtására hivatottak.

Kopár területek beerdősítésének előmozdítására az *állami csemetekertekből* erdei facsemeték ingyen osztatnak ki; állami támogatás nélkül foganatosított, sikerült erdősítések *jutalmaztatnak.*

M. kir. erdészeti akadémia Selmeczbányán erdőtisztekké képez ki érettségit tett egyéneket három éves tanfolyamon.

M. kir. erdőőri szakiskolák: Királyhalmán (Szeged mellett), *Vadászerdőn* (Temesvár mellett), *Liptó-Ujváron és Görgény-Szt-Imrén* erdőőröket képez ki két éves tanfolyamon; felvételi kellékek: betöltött 17 éves és a meg nem haladott 35 éves kor, ép, erős testalkat, elemi osztályok végzése, illetőleg írni, olvasni tudás.

M. kir. erdészeti kisérleti központi állomás Selmeczbányán és a külső állomások: Királyhalmán, Vadászerdőn, Liptó-Ujváron és Görgény-Szent-Imrén az erdőgazdaság körében felmerülő kérdéseknek kisérletek és tudományos kutatások útján való kiderítésére szolgálnak.

VII. Mezőgazdasági munkásügy.

A m. kir. földmivelésügyi ministerium munkásügyi osztálya Budapesten (Földmivelésügyi ministeri palota) nyilvántartja a munkakereső munkásokat és a munkásokat szükségelő birtokosokat. Megkeresésre közli a munkások vagy munkakeresők czímét. A gazdasági munkások helyes irányban működő önsegélyző egyleteit a földmivelésügyi minister pénzbelileg vagy könyvek átengedése által segélyezi.

A m. kir. földmivelésügyi ministerium telepítési osztálya Budapesten a településni óhajtóknak telepítési ügyekben tájékozást és útmutatást nyujt, a településni vágyókat és a meg nem szállott telephelyeket nyilvántartja.

Mindezek az intézmények a szakmájukba vágó kérdésekben úgy szóbeli, mint írásbeli (nem bélyegköteles) megkeresésére ingyen és készséggel nyujtanak fölvilágosítást. Müködésük, a mennyiben díjazás megemlítve nincs, díjtalan, úgyszintén díjtalan ez intézmények közegeinek helyszinre kiszállítása, ha az közérdekből történik; magánérdekből a kiküldött napidíjai és utiköltségei a megkereső félt terhelik. Az állatorvosi, gazdasági, szőlészeti, kertészeti, erdészeti akadémiákon, tanintézeteken és iskolákon a tanítás tandíj fejében történik, de mindeniken rendszeresítve vannak tandíjmentes és állami, úgy magánösztöndíjas helyek is.

Hibaigazitás.

79-ik	oldal	17	sor	felülről	szelében	helyett	*széléhen.*
89	«	13	«	«	hasabb	«	*hasasabb.*
91	«	5	«	beszúrni:	*(Lanius collurio L.).*		
97	«	10	«	alulról	pajód	helyett	*pajod.*
113	«	3	«	felülről	Synx	«	*Jynx.*
117	«	8	«	alulról	pajód	«	*pajod.*
127	«	9	«	«	zsizsékkel	«	*zsezsékkel.*
147	«	18	«	«	ráessen	«	*ráessék.*
209	«	2	«	felülről	kúszvágó	«	*küszvágó.*
213	«	3	«	«	Lattr.	«	*Latr.*
237	«	12	«	«	biri	«	*biri.*
241	«	4	«	«	perenopterus	«	*percnopterus.*
244	«	6	«	alulról	Luxia	«	*Loxia.*
247	«	12	«	felülről	stapacina	«	*stapazina.*

